

๑๑ ทศตตรสูตร

[๓๕๐] เอวมเม สูตร :- เอกิ สมยํ ภควา จมฺปายํ วิหฺรติ คคฺคราย โปกฺขรณฺนิยา ตีเร มหฺตา ภิกฺขุสฺสเมณ สทฺธิํ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสฺสเดหิ. ตตร ไช อายสฺมา สารีปฺตฺโต ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “อาวฺโส ภิกฺขเว”ติ. “อาวฺโส”ติ ไช เต ภิกฺขุ อายสฺมโต สารีปฺตฺตสฺส ปจฺจสฺสํ. อายสฺมา สารีปฺตฺโต เอตทวโจ :

“ทศตตรํ ปวฺกขามิ   ฌมฺมํ นิพฺพานปตฺติยา
 ทุภฺชสฺสนตฺกิริยาย   สพฺพคนฺถปฺปโมจฺนํ.

เอโก ฌมฺโม

[๓๕๑] เอโก อาวฺโส ฌมฺโม พหุการโ, เอโก ฌมฺโม ภาเวตฺตพฺโพ, เอโก ฌมฺโม ปริญฺเวยโย, เอโก ฌมฺโม ปหาตพฺโพ, เอโก ฌมฺโม หานภาคิโย, เอโก ฌมฺโม วิเสสภาคิโย, เอโก ฌมฺโม ทุปฺปปฏิวิฑฺฒเ, เอโก ฌมฺโม อฺุปฺปาเทตพฺโพ, เอโก ฌมฺโม อภิญฺเวยโย, เอโก ฌมฺโม สจฺจิกาทพฺโพ.

(ก) กตโม เอโก ฌมฺโม **พหุการโ** ? อปฺปมาโท กุสฺเสสฺส ฌมฺเมสฺส. อຍံ เอโก ฌมฺโม พหุการโ.

(ข) กตโม เอโก ฌมฺโม **ภาเวตฺตพฺโพ** ? กายคตาสติ สาทสฺสคตฺตา. อຍံ เอโก ฌมฺโม ภาเวตฺตพฺโพ.

(ค) กตโม เอโก ฌมฺโม **ปริญฺ เวยโย** ? ผสฺสํ สาสโว อฺุปฺปาทานิโย. อຍံ เอโก ฌมฺโม ปริญฺเวยโย.

(ง) กตโม เอโก ฌมฺโม **ปหาตพฺโพ** ? อสฺสมิมาโน. อຍံ เอโก ฌมฺโม ปหาตพฺโพ.

(จ) กตโม เอโก ฌมฺโม **หानภาคิโย** ? อโยนิสฺส มนฺสิกาโร. อຍံ เอโก ฌมฺโม หานภาคิโย.

(ฉ) กตโม เอโก ฌมฺโม **วิเสสภาคิโย** ? โยนิสฺส มนฺสิกาโร. อຍံ เอโก ฌมฺโม วิเสสภาคิโย.

(ช) กตโม เอโก ฌมฺโม **ทุปฺปปฏิวิฑฺฒเ** ? อานนฺตริโก เจโตสฺมาธิ. อຍံ เอโก ฌมฺโม ทุปฺปปฏิวิฑฺฒเ.

(ซ) กตโม เอโก ฌมฺโม **อฺุปฺปาเทตพฺโพ** ? อฺุปฺปํ ฌาณํ. อຍံ เอโก ฌมฺโม อฺุปฺปาเทตพฺโพ.

(ด) กตโม เอโก ฌมฺโม **อภิญฺเวยโย** ? สพฺเพ สตฺตา อาหารภูจฺจิติกา. อຍံ เอโก ฌมฺโม อภิญฺเวยโย.

(ด) กตโม เอโก ฌมฺโม **สจฺจิกาทพฺโพ** ? อฺุปฺปา เจโตวิมฺุตติ. อຍံ เอโก ฌมฺโม สจฺจิกาทพฺโพ.

อิติ อิมํ ทส ฌมฺมา ฐฺตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนนฺถถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสฺมพฺพุธา.

เทว ฌมฺมา

[๓๕๒] เทว ฌมฺมา พหุการา, เทว ฌมฺมา ภาเวตฺตพฺพา, เทว ฌมฺมา ปริญฺเวยยา, เทว ฌมฺมา ปหาตพฺพา, เทว ฌมฺมา หานภาคิยา, เทว ฌมฺมา วิเสสภาคิยา, เทว ฌมฺมา ทุปฺปปฏิวิฑฺฒา, เทว ฌมฺมา อฺุปฺปาเทตพฺพา, เทว ฌมฺมา อภิญฺเวยยา, เทว ฌมฺมา สจฺจิกาทพฺพา.

(ก) กตเม เทว ฌมมา **พหุการา** ? สติ จ สมปชฌณญจ. อิเม เทว ฌมมา พหุการา.

(ข) กตเม เทว ฌมมา **ภาเวตพพา** ? สมโถ จ วิปัสสนา จ. อิเม เทว ฌมมา ภาเวตพพา.

(ค) กตเม เทว ฌมมา **ปริญญะยยา** ? นามญจ รุปญจ. อิเม เทว ฌมมา ปริญญะยยา.

(ฆ) กตเม เทว ฌมมา **ปหาตพพา**? อวิชชา จ ภวตณหา จ. อิเม เทว ฌมมา ปหาตพพา.

(ง) กตเม เทว ฌมมา **หानภาคิยา** ? ไทวจัสสตา จ ปาปมิตตตา จ. อิเม เทว ฌมมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม เทว ฌมมา **วิเสสภาคิยา** ? ไสวจัสสตา จ กลยาณมิตตตา จ. อิเม เทว ฌมมา วิเสสภาคิยา.

(ฉ) กตเม เทว ฌมมา **ทูปปฏิวิชฌา** ? โย จ เหตุ โย จ ปจจโย สตตานิ สัมภิสาย, โย จ เหตุ โย จ ปจจโย สตตานิ วิสุทฐิยา. อิเม เทว ฌมมา ทูปปฏิวิชฌา.

(ช) กตเม เทว ฌมมา **อุปปาเทตพพา** ? เทว ฌานานิ : ขเย ฌานัม อนุปปาเท ฌานัม. อิเม เทว ฌมมา อุปปาเทตพพา.

(ฉ) กตเม เทว ฌมมา **อภิญญะยยา** ? เทว ชาติโย : สงขตา จ ชาติ อสงขตา จ ชาติ. อิเม เทว ฌมมา อภิญญะยยา.

(ณ) กตเม เทว ฌมมา **สัจฉิกาทพพา**? วิชชา จ วิมุตติ จ. อิเม เทว ฌมมา สัจฉิกาทพพา.

อิติ อิเม วิสติ ฌมมา ภูตา ตจจา ตถา อวิตถา อนญญถา สมมา ตถาคเตน อภิสมพพฐา.

ตโย ฌมมา

[๓๕๓] ตโย ฌมมา พหุการา, ตโย ฌมมา ภาเวตพพา, ตโย ฌมมา ปริญญะยยา, ตโย ฌมมา ปหาตพพา, ตโย ฌมมา หานภาคิยา, ตโย ฌมมา วิเสสภาคิยา, ตโย ฌมมา ทูปปฏิวิชฌา, ตโย ฌมมา อุปปาเทตพพา, ตโย ฌมมา อภิญญะยยา, ตโย ฌมมา สัจฉิกาทพพา.

(ก) กตเม ตโย ฌมมา **พหุการา** ? สปัปริสสัโสไว สทฐมมสฺสวณฺ ฌมมานุฌมมปปฏิปตฺติ. อิเม ตโย ฌมมา พหุการา.

(ข) กตเม ตโย ฌมมา **ภาเวตพพา** ? ตโย สมาธิ : สวิตกโก สวิจาโร สมาธิ, อวิตกโก วิจามตฺโต สมาธิ, อวิตกโก อวิจาโร สมาธิ. อิเม ตโย ฌมมา ภาเวตพพา.

(ค) กตเม ตโย ฌมมา **ปริญญะยยา** ? ติสฺโส เวทนา : สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา, อทุกฺขมสุขา เวทนา. อิเม ตโย ฌมมา ปริญญะยยา.

(ฆ) กตเม ตโย ฌมมา **ปหาตพพา** ? ติสฺโส ตณหา : กามตณหา ภวตณหา วิภวตณหา. อิเม ตโย ฌมมา ปหาตพพา.

(ง) กตเม ตโย ฌมมา **หानภาคิยา** ? ตีณิ อกฺสลฺมูลานิ : โลโภ อกฺสลฺมฺลํ, โทโส อกฺสลฺมฺลํ, โมโห อกฺสลฺมฺลํ. อิเม ตโย ฌมมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม ตโย ฌมมา **วิเสสภาคิยา** ? ตีณิ กฺสลฺมูลานิ : อโลโภ กฺสลฺมฺลํ, อโทโส กฺสลฺมฺลํ, อโมโห กฺสลฺมฺลํ. อิเม ตโย ฌมมา วิเสสภาคิยา.

(ง) กตเม ตโย ธมฺมา **ทุปฺปฎิวิชฺฌา** ? ติสฺโส นิสฺสรณียา ชาติโย : กามานเมตํ นิสฺสรณํ, ยทิตํ เนกขมมํ; ฐฺปานเมตํ นิสฺสรณํ, ยทิตํ อรูปํ; ยํ โข ปน กิณฺจि ภูตํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุပ္ฺปนฺนํ, นิโรธํ ตสฺส นิสฺสรณํ. อิมํ ตโย ธมฺมา ทุปฺปฎิวิชฺฌา.

(จ) กตเม ตโย ธมฺมา **อุปฺปาเทตฺตพฺพา** ? ตีณิ ภาณานิ : อตีตํสฺสวณํ อนาคตํสฺสวณํ ปจฺจุปฺปนํสฺสวณํ. อิมํ ตโย ธมฺมา อุปฺปาเทตฺตพฺพา.

(ฉ) กตเม ตโย ธมฺมา **อภิญฺญเวยฺยา** ? ติสฺโส ชาติโย : กามชาติ ฐฺปชาติ อรูปชาติ. อิมํ ตโย ธมฺมา อภิญฺญเวยฺยา.

(ช) กตเม ตโย ธมฺมา **สจฺฉิกาทพฺพา** ? ติสฺโส วิชฺชา : ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติภาณํ วิชฺชา, สุตตานิ จุตฺตูปฺปาเต ภาณํ วิชฺชา, อาสวานํ ขเย ภาณํ วิชฺชา. อิมํ ตโย ธมฺมา สจฺฉิกาทพฺพา.

อิติ อิมํ ตีส ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนนฺตภา สมฺมา ตถาคเตน อภิสฺมฺพุทฺธา.

จตฺตาริ ธมฺมา

[๓๕๔] จตฺตาริ ธมฺมา พหุการา, จตฺตาริ ธมฺมา ภาเวตพฺพา, จตฺตาริ ธมฺมา ปริญฺญเวยฺยา, จตฺตาริ ธมฺมา ปหาตพฺพา, จตฺตาริ ธมฺมา หานภาคิยา, จตฺตาริ ธมฺมา วิเสสภาคิยา, จตฺตาริ ธมฺมา ทุปฺปฎิวิชฺฌา, จตฺตาริ ธมฺมา อุปฺปาเทตฺตพฺพา, จตฺตาริ ธมฺมา อภิญฺญเวยฺยา, จตฺตาริ ธมฺมา สจฺฉิกาทพฺพา.

(ก) กตเม จตฺตาริ ธมฺมา **พหุการา** ? จตฺตาริ จกฺกานิ : ปฏิจฺจูปฺเพสวาเส สปุริสุปฺสสโย¹ อตฺตสมฺมาปณฺธิ ปุพฺเพ จ กตปุณฺณตฺตา. อิมํ จตฺตาริ ธมฺมา พหุการา.

(ข) กตเม จตฺตาริ ธมฺมา **ภาเวตพฺพา** ? จตฺตาริ สติปฏฺจจฺานา : อิวาสุ ภิภฺช กายเย กายานุปฺสฺสี วิหฺรติ อาตปิ สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลกํ อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เวทนาสุ เวทนานุปฺสฺสี ๗เปฯ จิตฺเต จิตฺตานุปฺสฺสี ๗เปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปฺสฺสี วิหฺรติ อาตปิ สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลกํ อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. อิมํ จตฺตาริ ธมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม จตฺตาริ ธมฺมา **ปริญฺญเวยฺยา** ? จตฺตาริ ออาหารา : กพฺพีกาโร ออาหาริ โอฟาริโก วา สุขุโม วา, ฆสฺโส ทฺตโย, มโนสฺสเจตนา ตติยา, วิญฺญาณํ จตฺตถํ. อิมํ จตฺตาริ ธมฺมา ปริญฺญเวยฺยา.

(ง) กตเม จตฺตาริ ธมฺมา **ปหาตพฺพา** ? จตฺตาริ โธมา : กาโมโฆ ภโวโฆ ทิฏฺฐิจโฆ อวิชฺไซโฆ. อิมํ จตฺตาริ ธมฺมา ปหาตพฺพา.

(จ) กตเม จตฺตาริ ธมฺมา **หानภาคิยา** ? จตฺตาริ โยคา : กามโยโค ภวโยโค ทิฏฺฐิจโยโค อวิชฺชาโยโค. อิมํ จตฺตาริ ธมฺมา หานภาคิยา.

(ฉ) กตเม จตฺตาริ ธมฺมา **วิเสสภาคิยา** ? จตฺตาริ วิสฺสโยคฺคา : กามโยคฺวิสฺสโยโค ภวโยคฺวิสฺสโยโค ทิฏฺฐิจโยคฺวิสฺสโยโค อวิชฺชาโยคฺวิสฺสโยโค. อิมํ จตฺตาริ ธมฺมา วิเสสภาคิยา.

(ช) กตเม จตฺตาริ ธมฺมา **ทุปฺปฎิวิชฺฌา** : จตฺตาริ สมฺมาธิ : หานภาคิโย สมฺมาธิ, จิตฺตภาคิโย สมฺมาธิ, วิเสสภาคิโย สมฺมาธิ, นิพฺเพทภาคิโย สมฺมาธิ. อิมํ จตฺตาริ ธมฺมา ทุปฺปฎิวิชฺฌา.

¹ อ.ม., ส.อ. สปุริสุปฺนิสฺสโย

(ช) กตเม จตตารโ ฐมมา **อุปฺปาเทตพฺพา** ? จตตาริ ญาณานิ : ฐมเม ญาณํ, อนุวเย ญาณํ, ปริเย ญาณํ, สมฺมตฺติยา ญาณํ. อิมะ จตตารโ ฐมมา อุปฺปาเทตพฺพา.

(ฌ) กตเม จตตารโ ฐมมา **อภิญฺเวยยา** ? จตตาริ อริยสจฺจานิ : ทุกฺขํ อริยสจฺจํ, ทุกฺขสมุทฺทโย² อริยสจฺจํ, ทุกฺขนิโรธो³ อริยสจฺจํ, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏฺิปปทา อริยสจฺจํ. อิมะ จตตารโ ฐมมา อภิญฺเวยยา.

(ณ) กตเม จตตารโ ฐมมา **สจฺจิกาทพฺพา** ? จตตาริ สามญฺญผลานิ : โสตาปตฺติผลํ สกทาคามิผลํ อนุคามิผลํ อรหตฺตผลํ. อิมะ จตตารโ ฐมมา สจฺจิกาทพฺพา.

อิตฺติ อิมะ จตตารโ ฐมมา ภูตา ตจฺจนา ตถา อวิตถา อนุญฺญา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

ปญจ ฐมมา

[๓๕๕] ปญจ ฐมมา พหุการา, ปญจ ฐมมา ภาเวตพฺพา, ปญจ ฐมมา ปริญฺเวยยา, ปญจ ฐมมา ปหาตพฺพา, ปญจ ฐมมา หานภาคิยา, ปญจ ฐมมา วิเสสภาคิยา, ปญจ ฐมมา ทุปฺปฏิวิฑฺฒา, ปญจ ฐมมา อุปฺปาเทตพฺพา, ปญจ ฐมมา อภิญฺเวยยา, ปญจ ฐมมา สจฺจิกาทพฺพา.

(ก) กตเม ปญจ ฐมมา **พหุการา** ? ปญจ ปธานิยงฺคานิ : อิทา วุโส ภิกฺขุ สทฺโธ โหติ . สทฺทหติ ตถาคตฺสฺส โฟธี 'อิตฺปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุกฺโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควา'ติ; อุปฺปาปาโ โหติ อุปฺปาตงฺโก สมเวปากิณิยา คหณิยา สมฺนุนาคโต นาคิสีตาย นาคจฺจนุหาย มชฺฌิมาย ปธานกฺขมาย; อสโจ โหติ อมายาวี ยถาภูตํ อตตานํ อาวีกตฺตา สตฺถริ วา วิญฺญูสุ วา สพฺรหมจารีสุ; อารทฺธวิริโย วิหริติ อกฺกุสลานํ ฐมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ฐมฺมานํ อุปฺสมฺปทาย, งามวา ทพฺพรกฺกโม อนิกฺขิตตฺตฺโรวุ กุสลฺลสฺส ฐมฺเมสุ; ปญฺญา โหติ อุทฺยตฺถคามินิยา ปญฺญา สมฺนุนาคโต อริยาย นิพฺเพทิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. อิมะ ปญจ ฐมมา พหุการา.

(ข) กตเม ปญจ ฐมมา **ภาเวตพฺพา** ? ปญจจฺติโก สมฺมาสมาธิ : ปิตฺติผรณตา สุขผรณตา เจตฺติผรณตา อาโลกผรณตา ปจฺจเวกฺขณนิมิตฺตํ. อิมะ ปญจ ฐมมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม ปญจ ฐมมา **ปริญฺเวยยา** ? ปญจฺปาทานกฺขนฺธา. เสยฺยถี⁴ ฐฺฐปาทานกฺขนฺโธ เวทฺฐปาทานกฺขนฺโธ สญฺญปาทานกฺขนฺโธ สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ วิญฺญาญฺฐปาทานกฺขนฺโธ. อิมะ ปญจ ฐมมา ปริญฺเวยยา.

(ง) กตเม ปญจ ฐมมา **ปหาตพฺพา** ? ปญจ นีวรณานิ : กามจฺจนฺทนีวรณํ พฺยาปาท นีวรณํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺตจฺจกุกฺกจฺจนีวรณํ วิจิกิฉานีวรณํ. อิมะ ปญจ ฐมมา ปหาตพฺพา.

² ฉ.ม., ส.อ. ทุกฺขสมุทฺทยํ

³ ฉ.ม., ส.อ. ทุกฺขนิโรธํ

⁴ ฉ.ม. 'เสยฺยถีทฺน'ติ อิทํ นตฺถิ

ปัจจุยยา ออุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิชฺชาตา บริพัทฺทา มฺตฺโต โส เตหิ; น โส ตํ เวทฺนํ เวเทติ. อิทมกฺขาตํ สกฺกายสฺส นิสฺสรณํ. อิมํ ปญฺจ ญมฺมา ทฺวปฺปฏิวิจฺจมา. (๕)

(๕) กตเม ปญฺจ ญมฺมา **อูปฺปาเทตพฺพา** ? ปญฺจญาณโก สมฺมาสมฺมาชิ : ‘อຍံ สมာชิ ปจฺจูปฺปนฺนสฺสฺโข เจว อายตี ๑ สฺขฺวิปาโก’ติ ปจฺจตฺตํเยว ญาณํ อูปฺปชฺชติ. ‘อຍံ สมာชิ อริโย นิรามิโส’ติ ปจฺจตฺตญฺเยว ญาณํ อูปฺปชฺชติ. ‘อຍံ สมာชิ อภาวฺริสฺเสวิโต’ติ ปจฺจตฺตํเยว ญาณํ อูปฺปชฺชติ. ‘อຍံ สมာชิ สฺนฺโต ปณฺโฑ ปฏฺิปปฺสฺสทฺธิสฺส’^๕ เอโกทิกาวาชิคฺโต, น ๑ สฺสงฺฆารนิกคฺยห วาริตคฺโต’^๖ติ ปจฺจตฺตํเยว ญาณํ อูปฺปชฺชติ. ‘โส ไซ ปนาหํ อิมํ สมာชิ สฺโตว สมာปชฺชามิ, สฺโต วฺจฺจหามิ’ติ ปจฺจตฺตํเยว ญาณํ อูปฺปชฺชติ. อิมํ ปญฺจ ญมฺมา อูปฺปาเทตพฺพา.

(๖) กตเม ปญฺจ ญมฺมา **อภิณฺเวยยยา**? ปญฺจ วิมุตฺตตายตฺนานิ : อิจฺฉาสุ โส ภิกฺขุโน สฺตถา ญมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุญฺจฺยานิโย สฺพฺรหฺมจฺจริ. ยถา ยถา อาวุโส ภิกฺขุโน สฺตถา ญมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุญฺจฺยานิโย สฺพฺรหฺมจฺจริ, ตถา ตถา โส ตสฺมี ญมฺเม อตฺถปฏฺิสฺสํเวทึ ๑ โหติ ญมฺมปฏฺิสฺสํเวทึ ๑, ตสฺส อตฺถปฏฺิสฺสํเวทึโน ญมฺมปฏฺิสฺสํเวทึโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมฺุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสสมฺภติ, ปสฺสทฺฐกาโย สฺขํ เวเทติ, สฺขิโน จิตฺตํ สมာชิยติ; อิทํ ปจฺจํ วิมุตฺตตายตฺนํ. (๑)

ปฺน ๑ปฺริ อาวุโส ภิกฺขุโน น เหว ไซ สฺตถา ญมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุญฺจฺยานิโย สฺพฺรหฺมจฺจริ; อปิ ๑ ไซ ยถาสฺตํ ยถาปริยตฺตํ ญมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสฺสํ เทเสติ. ยถา ยถา อาวุโส ภิกฺขุ ยถาสฺตํ ยถาปริยตฺตํ ญมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสฺสํ เทเสติ, ตถา ตถา โส ตสฺมี ญมฺเม อตฺถปฏฺิสฺสํเวทึ ๑ โหติ ญมฺมปฏฺิสฺสํเวทึ ๑, ตสฺส อตฺถปฏฺิสฺสํเวทึโน ญมฺมปฏฺิสฺสํเวทึโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมฺุทิตสฺส ปีติ ชายติ ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสสมฺภติ, ปสฺสทฺฐกาโย สฺขํ เวเทติ, สฺขิโน จิตฺตํ สมာชิยติ. อิทํ ทฺติยํ วิมุตฺตตายตฺนํ. (๒)

ปฺน ๑ปฺริ อาวุโส ภิกฺขุโน น เหว ไซ สฺตถา ญมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุญฺจฺยานิโย สฺพฺรหฺมจฺจริ, นาปิ ยถาสฺตํ ยถาปริยตฺตํ ญมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสฺสํ เทเสติ; อปิ ๑ ไซ ยถาสฺตํ ยถาปริยตฺตํ ญมฺมํ วิตฺถาเรน สฺชฺฉายํ กโรติ. ยถา ยถา อาวุโส ภิกฺขุ ยถาสฺตํ ยถาปริยตฺตํ ญมฺมํ วิตฺถาเรน สฺชฺฉายํ กโรติ, ตถา ตถา โส ตสฺมี ญมฺเม อตฺถปฏฺิสฺสํเวทึ ๑ โหติ ญมฺมปฏฺิสฺสํเวทึ ๑, ตสฺส อตฺถปฏฺิสฺสํเวทึโน ญมฺมปฏฺิสฺสํเวทึโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมฺุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสสมฺภติ, ปสฺสทฺฐกาโย สฺขํ เวเทติ, สฺขิโน จิตฺตํ สมာชิยติ; อิทํ ตฺติยํ วิมุตฺตตายตฺนํ. (๓)

ปฺน ๑ปฺริ อาวุโส ภิกฺขุโน น เหว ไซ สฺตถา ญมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุญฺจฺยานิโย สฺพฺรหฺมจฺจริ, นาปิ ยถาสฺตํ ยถาปริยตฺตํ ญมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสฺสํ เทเสติ, นาปิ ยถาสฺตํ ยถาปริยตฺตํ ญมฺมํ วิตฺถาเรน สฺชฺฉายํ กโรติ; อปิ ๑ ไซ ยถาสฺตํ ยถาปริยตฺตํ ญมฺมํ เจตฺสา อนฺุวิตฺกฺเกติ อนฺุวิจฺจาเรติ มนฺสฺซานุเปกฺขติ. ยถา ยถา อาวุโส ภิกฺขุ ยถาสฺตํ ยถาปริยตฺตํ ญมฺมํ เจตฺสา อนฺุวิตฺกฺเกติ อนฺุวิจฺจาเรติ มนฺสฺซานุเปกฺขติ, ตถา ตถา โส ตสฺมี ญมฺเม อตฺถปฏฺิสฺสํเวทึ ๑ โหติ ญมฺมปฏฺิสฺสํเวทึ ๑, ตสฺส

⁵ ฉ. ปฏฺิปปฺสฺสทฺฐทฺโธ

⁶ สฺ.อิ.ก. น ๑ สฺสงฺฆารนิกคฺยหวาริตวโต

อตถปฏิสังเวทินอ ฌมมปฏิสังเวทินอ ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสสมภฺติ, ปสฺสททกาโย สฺขํ เวเทติ, สฺขินอ จิตฺตํ สมาริยติ; อิทํ จตฺตถํ วิมุตตตายตฺนํ. (๔)

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกฺขุโน น เหว โข สตถา ฌมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุญฺจานิโย สฺพรหมจารี, นาปี ยถาสฺสํ ยถาปริยตฺตํ ฌมฺมํ วิตถาเรน ปเรสํ เทเสติ, นาปี ยถาสฺสํ ยถาปริยตฺตํ ฌมฺมํ วิตถาเรน สฺชฎายํ กโรติ, นาปี ยถาสฺสํ ยถาปริยตฺตํ ฌมฺมํ เจตสา อญฺวิตกฺเกติ อญฺวิจาเรติ มนฺसानุเปกฺขติ; อปีจ ชฺวสฺส อญฺญตโร สมารินิมิตฺตํ สุกฺคหิตํ โหติ สฺมฺนสฺสิกฺตํ สฺฐปฺชาริตํ สฺฐปฺปฏิวิทฺถํ ปญฺญาเย. ยถา ยถา อารุโส ภิกฺขุโน อญฺญตโร สมารินิมิตฺตํ สุกฺคหิตํ โหติ สฺมฺนสฺสิกฺตํ สฺฐปฺชาริตํ สฺฐปฺปฏิวิทฺถํ ปญฺญาเย, ตถา ตถา โส ตสฺมี ฌมฺเม อตถปฏิสังเวทึ จ โหติ ฌมฺมปฏิสังเวทึ จ, ตสฺส อตถปฏิสังเวทินอ ฌมฺมปฏิสังเวทินอ ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสสมภฺติ, ปสฺสททกาโย สฺขํ เวเทติ, สฺขินอ จิตฺตํ สมาริยติ; อิทํ ปญฺจมํ วิมุตตตายตฺนํ. อิมํ ปญฺจ ฌมฺมา อภิญฺญเยยฺยา. (๕)

(๔) กตเม ปญฺจ ฌมฺมา **สจฺฉิกาทพฺพา** ? ปญฺจ ฌมฺมกฺขนฺธา : สึลกฺขนฺโธ สมาริกฺขนฺโธ ปญฺญาภกฺขนฺโธ วิมุตตติกฺขนฺโธ วิมุตตติธฺมาณทสฺสนกฺขนฺโธ. อิมํ ปญฺจ ฌมฺมา สจฺฉิกาทพฺพา.

อิติ อิมํ ปญฺญาส ฌมฺมา ภูตา ตจฺจํ ตถา อวิตถา อญฺญตถา สฺมมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

๖ ฌมฺมา

[๓๕๖] ๖ ฌมฺมา พหุการา, ๖ ฌมฺมา ภาเวตพฺพา, ๖ ฌมฺมา ปริญฺญเยยฺยา, ๖ ฌมฺมา ปหาตพฺพา, ๖ ฌมฺมา หานภาคิยา, ๖ ฌมฺมา วิเสสภาคิยา, ๖ ฌมฺมา ทุปฺปฏิวิทฺถมา, ๖ ฌมฺมา อูปฺปาเทตพฺพา, ๖ ฌมฺมา อภิญฺญเยยฺยา, ๖ ฌมฺมา สจฺฉิกาทพฺพา.

(ก) กตเม ๖ ฌมฺมา **พหุการา** ? ๖ สารณียา ฌมฺมา : อิทารุโส ภิกฺขุโน เมตฺตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฺภุจิตํ โหติ สฺพรหมจารีสฺสุ อาริ เจว รโห จ; อัยปี ฌมฺโม สารณียโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติ. (๑)

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกฺขุโน เมตฺตํ วจีกมฺมํ ปจฺจุปฺภุจิตํ โหติ สฺพรหมจารีสฺสุ อาริ เจว รโห จ; อัยปี ฌมฺโม สารณียโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติ. (๒)

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกฺขุโน เมตฺตํ มโนกมฺมํ ๗เปยฺ เอกีภาวาย สํวตฺตติ. (๓)

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกฺขุ, เย เต ลาภา ฌมฺมิกา ฌมฺมลทฺธา อญฺตมโส ปตฺตปฺริยาปนฺนมตฺตปี, ตถารูเปหิ ลาเภหิ อปฺปฏิวิทฺถตโภคึ โหติ สึลวฺนเตหิ สฺพรหมจารีหิ สาธารณโภคึ; อัยปี ฌมฺโม สารณียโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติ. (๔)

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกฺขุ, ยานิ ตานิ สึลานิ อชฺณทฺทานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพฺลานิ อกมฺมาสถานิ ภุชิสฺสถานิ วิญฺญปฺสตฺถานิ อปฺรามญฺจฺจานิ สมาริสํวตฺตนิگانิ, ตถารูเปสฺสุ สึเลสฺสุ สึลสามญฺญคโต วิหฺรติ สฺพรหมจารีหิ อาริ เจว รโห จ; อัยปี ฌมฺโม สารณียโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติ. (๕)

ปุ่น จปรี่ อารุโสะ ภิกขุ, ยายั ทิฏฐิ อริยา นิยยานิกา นิยยาติ ตกกรสส สมมาทุกขกขายาย,
ตถารูปาย ทิฏฐิจิยา ทิฏฐิจิสามณณคโต วิหริติ สพฺรหฺมจารีหิ อวิ เจว รโห จ; อัยปี ฌมโม สารณีย
ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคคิยา เอกีภาวาย สัวตตติ. อิม ฌ ฌมมา พหุการา.
(๖)

(ข) กตเม ฌ ฌมมา **ภาเวตพฺพา** ? ฌ อนุสฺสติฏฺฐานานิ : พุทฺธานุสฺสติ ฌมมานุสฺสติ
สัฆานุสฺสติ สัฆานุสฺสติ จาคานุสฺสติ เทวตานุสฺสติ. อิม ฌ ฌมมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม ฌ ฌมมา **ปริญฺเวยยา** ? ฌ อชฺฌตฺติกานิ อายตฺตานิ : จกฺขายตฺนั โสตายตฺนั
ฆานายตฺนั ชิวฺหายตฺนั กายายตฺนั มนฺายตฺนั. อิม ฌ ฌมมา ปริญฺเวยยา.

(ฆ) กตเม ฌ ฌมมา **ปหาตพฺพา** ? ฌ ตณฺหากายา : รุปรตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺตตณฺหา
รสตณฺหา ไญฺญจพฺพตณฺหา ฌมฺมตณฺหา. อิม ฌ ฌมมา ปหาตพฺพา.

(ง) กตเม ฌ ฌมมา **หानภาคิยา** ? ฌ อคารวา : อิจฺจารุโสะ ภิกขุ สตฺถริ อคารโว วิหริติ
อปฺปติสฺโส, ฌมฺเม อคารโว วิหริติ อปฺปติสฺโส, สัฆเม อคารโว วิหริติ อปฺปติสฺโส, สิกฺขาย อคารโว
วิหริติ อปฺปติสฺโส, อปฺปมาเท อคารโว วิหริติ อปฺปติสฺโส, ปฏฺิสฺนถาเร อคารโว วิหริติ อปฺปติสฺโส.
อิม ฌ ฌมมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม ฌ ฌมมา **วิเสสภาคิยา** ? ฌ คารวา : อิจฺจารุโสะ ภิกขุ สตฺถริ สคารโว วิหริติ
สปฺปติสฺโส, ฌมฺเม สคารโว วิหริติ สปฺปติสฺโส, สัฆเม ๗เปฯ สิกฺขาย... อปฺปมาเท... ปฏฺิสฺนถาเร
สคารโว วิหริติ สปฺปติสฺโส. อิม ฌ ฌมมา วิเสสภาคิยา.

(ฉ) กตเม ฌ ฌมมา **ทฺพฺปฏิวิชฺฌมา** ? ฌ นิสฺสรณิยา : ฌาตฺโย อิจฺจารุโสะ ภิกขุ เอรุ วเทยฺย
'เมตฺตา หิ โฆ เม เจโตวิมฺุตติ ภาวิตา พหุสึกฺตา ยานีกฺตา วตฺถุกฺตา อนุฏฺจิตา ปริจิตา สุสฺมารทฺธา,
อถ จ ปน เม พฺยาปาโท จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี'ติ. โส 'มา เหวณฺ'ติสฺส วจฺนีโย 'มายสฺมา เอรุ อวจ,
มา ภควนฺตํ อพฺภากิจฺชิ; น หิ สากฺุ ภควโต อพฺภากฺขานํ; น หิ ภควา เอรุ วเทยฺย. อฏฺฐจฺานเมตํ
อารุโสะ อนวกาโส, ยํ เมตฺตตาย เจโตวิมฺุตติยา ภาวิตาย พหุสึกฺตตาย ยานีกฺตตาย วตฺถุกฺตตาย
อนุฏฺจิตาย ปริจิตาย สุสฺมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส พฺยาปาโท จิตฺตํ ปริยาทาย จสฺสติ, เนตํ จานํ
วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเเหตุ อารุโสะ พฺยาปาทสฺส, ยทฺธิทํ เมตฺตา เจโตวิมฺุตตี'ติ. (๑)

อิธ ปนารุโสะ ภิกขุ เอรุ วเทยฺย 'กรุณา หิ โฆ เม เจโตวิมฺุตติ ภาวิตา พหุสึกฺตา ยานีกฺตา
วตฺถุกฺตา อนุฏฺจิตา ปริจิตา สุสฺมารทฺธา, อถ จ ปน เม วิเสสา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี'ติ. โส 'มา
เหวณฺ'ติสฺส วจฺนีโย 'มา อายสฺมา เอรุ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภากิจฺชิ; น หิ สากฺุ ภควโต อพฺภากฺขานํ;
น หิ ภควา เอรุ วเทยฺย. อฏฺฐจฺานเมตํ อารุโสะ อนวกาโส, ยํ กรุณาย เจโตวิมฺุตติยา ภาวิตาย
พหุสึกฺตตาย ยานีกฺตตาย วตฺถุกฺตตาย อนุฏฺจิตาย ปริจิตาย สุสฺมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส วิเสสา จิตฺตํ
ปริยาทาย จสฺสติ, เนตํ จานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเเหตุ อารุโสะ วิเสสาย, ยทฺธิทํ กรุณา เจโตวิมฺุตตี'ติ.
(๒)

อิธ ปนารุโสะ ภิกขุ เอรุ วเทยฺย 'มฺุทิตา หิ โฆ เม เจโตวิมฺุตติ ภาวิตา พหุสึกฺตา ยานีกฺตา
วตฺถุกฺตา อนุฏฺจิตา ปริจิตา สุสฺมารทฺธา, อถ จ ปน เม อรติ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี'ติ. โส 'มา
เหวณฺ'ติสฺส วจฺนีโย 'มา อายสฺมา เอรุ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภากิจฺชิ; น หิ สากฺุ ภควโต อพฺภากฺขานํ;

น หิ ภควา เอวံ วเทยย. อญฺจานเมตํ อวฺสุโส อนวกาโส, ยํ มุทิตาย เจโตวิมุตติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตถุกตาย อนญฺจิตาย ปริจิตาย สฺสमारุทฺธาย, อถ จ ปนสฺส อรติ จิตฺตํ ปริยาทาย จสฺสติ, เนตํ จานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเฬหํ อวฺสุโส อรติยา, ยทิทํ มุทิตา เจโตวิมุตตี'ติ. (๓)

อิธ ปนาวฺสุโส ภิกฺขุ เอวံ วเทยย 'อุเปกฺขา หิ โข เม เจโตวิมุตติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตถุกตา อนญฺจิตา ปริจิตา สฺสमारุทฺธา, อถ จ ปน เม ราโค จิตฺตํ ปริยาทาย ติญฺจตี'ติ. โส 'มา เหวณฺ'ติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวฺจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวံ วเทยย. อญฺจานเมตํ อวฺสุโส อนวกาโส, ยํ อุเปกฺขาย เจโตวิมุตติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตถุกตาย อนญฺจิตาย ปริจิตาย สฺสमारุทฺธาย, อถ จ ปนสฺส ราโค จิตฺตํ ปริยาทาย จสฺสติ, เนตํ จานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเฬหํ อวฺสุโส ราคสฺส ยทิทํ อุเปกฺขา เจโตวิมุตตี'ติ. (๔)

อิธ ปนาวฺสุโส ภิกฺขุ เอวံ วเทยย 'อนิมิตฺตา หิ โข เม เจโตวิมุตติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตถุกตา อนญฺจิตา ปริจิตา สฺสमारุทฺธา, อถ จ ปน เม นิมิตฺตานุสฺสาริ วิญฺญาณํ โหตี'ติ. โส 'มา เหวณฺ'ติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวฺจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวံ วเทยย. อญฺจานเมตํ อวฺสุโส อนวกาโส, ยํ อนิมิตฺตตาย เจโตวิมุตติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตถุกตาย อนญฺจิตาย ปริจิตาย สฺสमारุทฺธาย, อถ จ ปนสฺส นิมิตฺตานุสฺสาริ วิญฺญาณํ ภวิสฺสติ, เนตํ จานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเฬหํ อวฺสุโส สพฺพนิมิตฺตานํ, ยทิทํ อนิมิตฺตา เจโตวิมุตตี'ติ. (๕)

อิธ ปนาวฺสุโส ภิกฺขุ เอวံ วเทยย 'อสุมีติ โข เม วิคเตม อยมหฺมสมฺมีติ น สมฺนุสฺสํ, อถ จ ปน เม วิจิกฺกจากถํกถาสลฺลํ จิตฺตํ ปริยาทาย ติญฺจตี'ติ. โส 'มา เหวณฺ'ติสฺส วจนีโย 'มา อายสฺมา เอวํ อวฺจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ; น หิ ภควา เอวံ วเทยย. อญฺจานเมตํ อวฺสุโส อนวกาโส, ยํ อสุมีติ วิคเต อยมหฺมสมฺมีติ น สมฺนุสฺสโต, อถ จ ปนสฺส วิจิกฺกจากถํกถาสลฺลํ จิตฺตํ ปริยาทาย จสฺสติ, เนตํ จานํ วิชฺชติ. นิสฺสรณญฺเฬหํ อวฺสุโส วิจิกฺกจากถํกถาสลฺลสฺส, ยทิทํ อสุมีมานสมฺมุคฺชาโต. อิเม ฉ ฐมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺชมา. (๖)

(๗) กตเม ฉ ฐมฺมา **อุปฺปาเทตฺตพฺพา** ? ฉ สตตฺตวิหारा : อิวฺสุโส ภิกฺขุ จกฺขุณา รูปี ทิสฺวา เนว สฺมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหริติ สโต สมฺปชาโน. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ๕เปฯ ซาเนน คนฺธํ ซายิตฺวา ๕เปฯ ชิวฺหาย รสํ ซายิตฺวา ๕เปฯ กาเยน โฝฏฺจพฺพ์ ผุสฺสิตฺวา ๕เปฯ มนฺสา ฐมฺมํ วิญฺบาย เนว สฺมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหริติ สโต สมฺปชาโน. อิเม ฉ ฐมฺมา อุปฺปาเทตฺตพฺพา.

(๘) กตเม ฉ ฐมฺมา **อภิญฺญเวยฺยยา** ? ฉ อนฺุตฺตริยานิ : ทสฺสนานฺุตฺตริยํ สฺวนานฺุตฺตริยํ ลากานฺุตฺตริยํ สิกฺขานฺุตฺตริยํ ปาริฉริยานฺุตฺตริยํ อนฺุสฺสตานฺุตฺตริยํ. อิเม ฉ ฐมฺมา อภิญฺญเวยฺยยา.

(๙) กตเม ฉ ฐมฺมา **สจฺจิกถพฺพา** ? ฉ อภิญฺญา : อิวฺสุโส ภิกฺขุ อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจณฺุภตติ เอโกปี หุตฺวา พหฺฐา โหติ, พหฺฐาปี หุตฺวา เอโก โหติ, อาวิภาวํ ติโรภาวํ ติโรกฺขทฺทํ ติโร ปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺจติ, เสยฺยถาปี อากาเส; ปจฺวิยาปี อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชํ กโรติ,

เสยยถาปี อุกทเก; อุกทเกปี อภิขชมาเน คจจติ, เสยยถาปี ปจวิย; อากาเสปี ปลลงเกน จงกมตี⁷
เสยยถาปี ปกชี สกุณ; อิเมปี จนมิมสุริเย เอว่มหิทธิเก เอว่มหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ
ปริมชชติ, ยาว พรหมโลกาปี กาเยน วสั วตเตติ. (๑)

ทิพพาย ไสตธาดุยา วิสุทธาย อติกกนตมานุสีกาย อูโก สทเท สุธนาติ ทิพเพ จ มานุเส จ
เย ทูเร สนฺติเก จ. (๒)

ปรสตตานันฺ ปรูปุคฺคลานันฺ เจตสา เจโต ปริจจ ปชานาติ, สราคํ วา จิตฺตํ ‘สราคํ จิตฺตนฺ’ติ
ปชานาติ, วีตฺราราคํ วา จิตฺตํ ‘วีตฺราราคํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, สโทสํ วา จิตฺตํ ‘สโทสํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ,
วีตฺโทสํ วา จิตฺตํ ‘วีตฺโทสํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, สโมหํ วา จิตฺตํ ‘สโมหํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, วีตฺโมหํ
วา จิตฺตํ ‘วีตฺโมหํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, สํชิตฺตํ วา จิตฺตํ ‘สํชิตฺตํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ
‘วิกฺขิตฺตํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, มหคฺคตํ วา จิตฺตํ ‘มหคฺคตํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, อมฺหคฺคตํ วา จิตฺตํ
‘อมฺหคฺคตํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, สอฺตฺตฺรํ วา จิตฺตํ ‘สอฺตฺตฺรํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, อนฺตฺตฺรํ วา จิตฺตํ
‘อนฺตฺตฺรํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, สฺมาหิตํ วา จิตฺตํ ‘สฺมาหิตํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, อสฺมาหิตํ วา จิตฺตํ
‘อสฺมาหิตํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, วิมฺุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘วิมฺุตฺตํ จิตฺตนฺ’ติ ปชานาติ, อวิมฺุตฺตํ วา จิตฺตํ
อวิมฺุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. (๓)

โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยยถีทํ ? เอกมฺปี ชาตี เทวปี ชาติโย ติสฺโสปี
ชาติโย จตฺสฺโสปี ชาติโย ปญจปี ชาติโย ทสปี ชาติโย วีสปี ชาติโย ตีสปี ชาติโย จตฺตาฬีสปี
ชาติโย ปญฺเฬาสปี ชาติโย ชาติสฺตปี ชาติสทสฺสปี ชาติสทสทสฺสปี อเนเกปี สํวฏฺฏกฺกปฺเป อเนเกปี
วิวฏฺฏกฺกปฺเป อเนเกปี สํวฏฺฏกฺกปฺเป ‘อมฺตฺราราสี เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร
เอวํสุขทฺกฺขปฏฺฐิสฺสเวที เอวมายุปฺริยฺนฺโต, โส ตโต จโต อมฺตฺร อุกฺทปาที, ตตฺราราปาสี เอวํนาโม
เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทฺกฺขปฏฺฐิสฺสเวที เอวมายุปฺริยฺนฺโต, โส ตโต จโต
อิฏฺฐปฺนฺโน’ติ; อิติ สาการํ สอฺกฺทเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. (๔)

ทิพเพน จกฺขุณา วิสุทฺเธน อติกกนตมานุสเกน สตเต ปสฺสตี จวมาเน อฺปปชชมาเน หีเน
ปณฺเฑเต สฺวณฺเณ ทฺพพณฺเณ สฺคเต ทฺคคเต, ยถากมฺมุเปค สตเต ปชานาติ ‘อิเม วต โภณฺโต สตฺตา
กายทฺจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา, วจฺจฺทฺจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา, มโนทฺจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา, อริยานันฺ
อฺปวาทกา, มิจฺฉาทิฏฺฐิจิกา, มิจฺฉาทิฏฺฐิจิกมฺสมาทานา, เต กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา อปายันฺ
ทฺคคตี วินิปาตํ นิรยํ อฺปปนฺนา; อิเม วา ปน โภณฺโต สตฺตา กายสฺจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา, วจฺจฺจฺจริเตน
สมฺนฺนาคตา, มโนสฺจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา, อริยานันฺ อฺปวาทกา, สฺมมาทิฏฺฐิจิกา, สฺมมาทิฏฺฐิจิกมฺ
สมาทานา, เต กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา สฺคตี สคฺคํ โลกํ อฺปปนฺนา’ติ. อิติ ทิพเพน จกฺขุณา
วิสุทฺเธน อติกกนตมานุสเกน สตเต ปสฺสตี จวมาเน อฺปปชชมาเน หีเน ปณฺเฑเต สฺวณฺเณ
ทฺพพณฺเณ สฺคเต ทฺคคเต, ยถากมฺมุเปค สตเต ปชานาติ. (๕)

อาสวานันฺ ขยา อนาสวํ เจโตวิมฺุตตี ปญฺเฬาวิมฺุตตี ทิฏฺฐเจ ว ฐมฺเม สยํ อภิธฺเววา สจฺฉิกตฺวา
อฺปสมฺปชช วิหริติ. อิเม ฉ ฐมฺมา สจฺฉิกาทพฺพา. (๖)

⁷ ก. กมตี

อิติ อิเม สญฺฉิ ฌมฺมา ฎฺตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนนฺตถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

สตุต ฌมฺมา

[๓๕๗] สตุต ฌมฺมา พหุการา, สตุต ฌมฺมา ภาเวตพฺพา, สตุต ฌมฺมา ปริญฺเอยยา, สตุต ฌมฺมา ปหฺตพฺพา, สตุต ฌมฺมา หานภาคิยา, สตุต ฌมฺมา วิเสสภาคิยา, สตุต ฌมฺมา พุปฺปฏิวิชฺชา, สตุต ฌมฺมา อูปฺปาเทตพฺพา, สตุต ฌมฺมา อภิญฺเอยยา, สตุต ฌมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

(ก) กตเม สตุต ฌมฺมา **พหุการา** ? สตุต อริยชนานิ : สทฺธาณํ สีลณํ หิริณํ โอตตปฺปนํ สุตฺตณํ จาคณํ ปญฺญาณํ. อิเม สตุต ฌมฺมา พหุการา.

(ข) กตเม สตุต ฌมฺมา **ภาเวตพฺพา** ? สตุต สมฺโพชฺฌงฺโค : สติสมฺโพชฺฌงฺโค ฌมฺมวิจย สมฺโพชฺฌงฺโค วิริยสมฺโพชฺฌงฺโค ปิตฺติสมฺโพชฺฌงฺโค ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค สฺมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค อูเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค. อิเม สตุต ฌมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม สตุต ฌมฺมา **ปริญฺ เอยยา** ? สตุต วิ ญฺญาณญฺฉิตฺติ โย : สนฺตาวูโส สตุตทา นานตฺตกายา นานตฺตสญฺฉิโน, เสยฺยถาปี มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ วินิปาติกา; อัยํ ปจฺจมา วิญฺญาณญฺฉิตฺติ. (๑)

สนฺตาวูโส สตุตทา นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺฉิโน, เสยฺยถาปี เทวา พุรฺหมกายิกา ปจฺจมา ภินิพฺพตฺตา; อัยํ พุติยา วิญฺญาณญฺฉิตฺติ. (๒)

สนฺตาวูโส สตุตทา เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺฉิโน, เสยฺยถาปี เทวา อากฺขสฺสรา; อัยํ ตติยา วิญฺญาณญฺฉิตฺติ. (๓)

สนฺตาวูโส สตุตทา เอกตฺตกายา เอกตฺตสญฺฉิโน, เสยฺยถาปี เทวา สุภิกิณฺหา; อัยํ จตุตฺถา^๘ วิญฺญาณญฺฉิตฺติ. (๔)

สนฺตาวูโส สตุตทา สพฺพโส รุปฺสญฺฉานํ สฺมตฺติกฺกมา ปฏฺธิสมฺญานํ อตฺตงฺคมา นานตฺตสญฺฉานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาसानญฺจายตฺนุปฺคา; อัยํ ปญฺจมี วิญฺญาณญฺฉิตฺติ. (๕)

สนฺตาวูโส สตุตทา สพฺพโส อากาसानญฺจายตฺนํ สฺมตฺติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณนฺ’ติ วิญฺญาณญฺจายตฺนุปฺคา; อัยํ ฉญฺฉี วิญฺญาณญฺฉิตฺติ. (๖)

สนฺตาวูโส สตุตทา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตฺนํ สฺมตฺติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิณฺฉี’ติ อากิณฺจญฺจายตฺนุปฺคา; อัยํ สตุตมี วิญฺญาณญฺฉิตฺติ. อิเม สตุต ฌมฺมา ปริญฺเอยยา. (๗)

(ฆ) กตเม สตุต ฌมฺมา **ปหฺตพฺพา** ? สตุตานุสฺยา : กามราคานุสฺโย ปฏฺธิมานุสฺโย ทิฏฺฐานุสฺโย วิจิกฺกขานุสฺโย มานานุสฺโย ภวราคานุสฺโย อวิชฺชานุสฺโย. อิเม สตุต ฌมฺมา ปหฺตพฺพา.

⁸ ฉ.ม. จตุตถี

(ง) กตเม สตต ฌมมา **หानภาคิยา** ? สตต อสทฐมมา : อีชาวุโส ภิกขุ อสทฐโห ไหติ, อหิริโก ไหติ, อนอตตปปี ไหติ, อปปสสุโต ไหติ, กุสสีโต ไหติ, มุฏฐสສတိ ไหติ, ทุปปถโว ไหติ. อิเม สตต ฌมมา หานภาคิยา.

(จ) กตเม สตต ฌมมา **วิเสสภาคิยา** ? สตต สทฐมมา : อีชาวุโส ภิกขุ สทฐโห ไหติ, หิริโก⁹ ไหติ, โอตตปปี ไหติ, พหุสสุโต ไหติ, อารทฐวீริโย ไหติ, อูปภูจิตສတိ ไหติ, ปถววา ไหติ. อิเม สตต ฌมมา วิเสสภาคิยา.

(ฉ) กตเม สตต ฌมมา **ทูปปวิวิชฌา** ? สตต สปปริสทฐมมา : อีชาวุโส ภิกขุ ฌมมถญ ๑ ไหติ อตถถญ ๑ อตตถญ ๑ มตตถญ ๑ กาลถญ ๑ ปริสถถญ ๑ ปุคฺคถญ ๑. อิเม สตต ฌมมา ทูปปวิวิชฌา.

(ช) กตเม สตต ฌมมา **อูปปาเทตพพา** ? สตต สถญา : อนิจฺจสถญา อนตตสถญา อสุภสถญา อาทีนวสถญา ปหानสถญา วิราคสถญา นิโรธสถญา. อิเม สตต ฌมมา อูปปาเทตพพา.

(ฌ) กตเม สตต ฌมมา **อภิญญะยยา** ? สตต นิททสวตฺถุณี : อีชาวุโส ภิกขุ สิกฺขา สมหาทาเน ตีพพจฺจนฺโท ไหติ, อายตีญจ สิกฺขาสมหาทาเน อวิคตเปโม; ฌมมนิสฺสนติยา ตีพพจฺจนฺโท ไหติ, อายตีญจ ฌมมนิสฺสนติยา อวิคตเปโม; อิจฺฉาวินเย ตีพพจฺจนฺโท ไหติ, อายตีญจ อิจฺฉาวินเย อวิคตเปโม; ปฏิสลฺลาเน ตีพพจฺจนฺโท ไหติ, อายตีญจ ปฏิสลฺลาเน อวิคตเปโม; วีริยารมฺเม ตีพพจฺจนฺโท ไหติ, อายตีญจ วีริยารมฺเม อวิคตเปโม; สติเนปฺกเก ตีพพจฺจนฺโท ไหติ, อายตีญจ สติเนปฺกเก อวิคตเปโม; ทิฏฺฐิจิปริฏฺฐเวเต ตีพพจฺจนฺโท ไหติ, อายตีญจ ทิฏฺฐิจิปริฏฺฐเวเต อวิคตเปโม. อิเม สตต ฌมมา อภิญญะยยา.

(ด) กตเม สตต ฌมมา **สจฺฉิกตพพา** ? สตต ชีณาสวพฺลานี : อีชาวุโส ชีณาสวสฺส ภิกขุโน อนิจฺจโต สพฺเพ สงฺขารธา ยถาภูตํ สมฺมปฺปถวาย สฺสุทฺธิจฺจา โหนฺติ. ยํปาวุโส ชีณาสวสฺส ภิกขุโน อนิจฺจโต สพฺเพ สงฺขารธา ยถาภูตํ สมฺมปฺปถวาย สฺสุทฺธิจฺจา โหนฺติ; อิทํปี ชีณาสวสฺส ภิกขุโน พลํ ไหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ชีณาสวโ วิ ภิกขุ อาสวานํ ขยํ ปฏฺฐานาติ 'ชีณา เม อาสวา'ติ. (๑)

ปฺน จปรํ อาวุโส ชีณาสวสฺส ภิกขุโน อํคารกาสุปฺมา กามา ยถาภูตํ สมฺมปฺปถวาย สฺสุทฺธิจฺจา โหนฺติ. ยํปาวุโส ชีณาสวสฺส ภิกขุโน อํคารกาสุปฺมา กามา ยถาภูตํ สมฺมปฺปถวาย สฺสุทฺธิจฺจา โหนฺติ; อิทํปี ชีณาสวสฺส ภิกขุโน พลํ ไหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ชีณาสวโ วิ ภิกขุ อาสวานํ ขยํ ปฏฺฐานาติ 'ชีณา เม อาสวา'ติ. (๒)

ปฺน จปรํ อาวุโส ชีณาสวสฺส ภิกขุโน วิเวกนิหฺนํ จิตฺตํ ไหติ วิเวกโปถํ วิเวกปพฺภารํ วิเวกภูจฺจํ เนกขมฺมาภิริตํ พุยนฺตีภฺตํ สพฺพโส อาสวภูจฺจานิเยหิ ฌมฺเมหิ. ยํปาวุโส ชีณาสวสฺส ภิกขุโน วิเวกนิหฺนํ จิตฺตํ ไหติ วิเวกโปถํ วิเวกปพฺภารํ วิเวกภูจฺจํ เนกขมฺมาภิริตํ พุยนฺตีภฺตํ สพฺพโส อาสวภูจฺจานิเยหิ ฌมฺเมหิ; อิทํปี ชีณาสวสฺส ภิกขุโน พลํ ไหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ชีณาสวโ วิ ภิกขุ อาสวานํ ขยํ ปฏฺฐานาติ 'ชีณา เม อาสวา'ติ. (๓)

⁹ ฉ.ม.,ส.อ. หิริมา

ปุณ จปรํ อวฺสุโล ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน จตฺตารโ สติปญฺจนา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา. ยํ ปาวฺสุโล ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน จตฺตารโ สติปญฺจนา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา; อิทํปิ ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อคฺคมฺม ชีณาสวโ ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏฺฐานาติ 'ชีณา เม อาสวา'ติ. (๔)

ปุณ จปรํ อวฺสุโล ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน ปณฺจอินฺทริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิ. ยํปาวฺสุโล ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน ปณฺจอินฺทริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิ; อิทํปิ ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อคฺคมฺม ชีณาสวโ ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏฺฐานาติ 'ชีณา เม อาสวา'ติ. (๕)

ปุณ จปรํ อวฺสุโล ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน สตฺต โพชฺฌนฺคฺคา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา. ยํปาวฺสุโล ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน สตฺต โพชฺฌนฺคฺคา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา; อิทํปิ ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อคฺคมฺม ชีณาสวโ ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏฺฐานาติ 'ชีณา เม อาสวา'ติ. (๖)

ปุณ จปรํ อวฺสุโล ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อริโย อญฺจํคิโก มคฺโค ภาวิตโ โหติ สุภาวิตโ. ยํปาวฺสุโล ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อริโย อญฺจํคิโก มคฺโค ภาวิตโ โหติ สุภาวิตโ; อิทํปิ ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อคฺคมฺม ชีณาสวโ ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏฺฐานาติ 'ชีณา เม อาสวา'ติ. อิเม สตฺต ฅมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา. (๗)

อิติเม สตฺตติ ฅมฺมา ภูตา ตจฺจตา ตถา อวิตถา อนนฺตถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

ปจฺมภาณวารโ นิฏฺฐิตโ.

อญฺจ ฅมฺมา

[๓๕๘] อญฺจ ฅมฺมา พหุการา, อญฺจ ฅมฺมา ภาเวตพฺพา, อญฺจ ฅมฺมา ปริณฺเวยฺยา, อญฺจ ฅมฺมา ปหาตพฺพา, อญฺจ ฅมฺมา หานภาคิยา, อญฺจ ฅมฺมา วิเสสภาคิยา, อญฺจ ฅมฺมา ทุปฺปฏฺฐิณฺหา, อญฺจ ฅมฺมา อฺปปาเทตพฺพา, อญฺจ ฅมฺมา อภินฺเวยฺยา, อญฺจ ฅมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา.

(ก) กตเม อญฺจ ฅมฺมา **พหุการา** : อญฺจ เหตุ อญฺจ ปรจฺจยา อาทิพฺรหฺมจฺริยกาย ปณฺณาย อปฺปฏฺฐิตทฺธาย ปฏฺฐิตทฺธาย ปฏฺฐิตทฺธาย ภิชฺชโยภาวาย เวปฺปุลลา ย ภาวนาย ปาริปุริยา สํวตฺตนฺติ. กตเม อญฺจ ? อิตวฺสุโล ภิกฺขุ สตฺถารุ¹⁰ อฺปนฺนิสฺสา ย วิหฺรติ อณฺตฺตริ วา ครุญฺจํนิยํ สพฺรหฺมจฺริ, ยตฺถสฺส ติพฺพํ หิโรตฺตปฺปํ ปรจฺจฺญจฺจิตํ โหติ เปมณฺจ คารโว จ; อยํ ปจฺโม เหตุ ปจฺโม ปรจฺจโย อาทิพฺรหฺมจฺริยกาย ปณฺณาย อปฺปฏฺฐิตทฺธาย ปฏฺฐิตทฺธาย ปฏฺฐิตทฺธาย ภิชฺชโยภาวาย เวปฺปุลลา ย ภาวนาย ปาริปุริยา สํวตฺตติ. (๑)

ตํ โข ปน สตฺถารุ อฺปนฺนิสฺสา ย วิหฺรติ, อณฺตฺตริ วา ครุญฺจํนิยํ สพฺรหฺมจฺริ, ยตฺถสฺส ติพฺพํ หิโรตฺตปฺปํ ปรจฺจฺญจฺจิตํ โหติ เปมณฺจ คารโว จ. เต กาเลน กาลํ อฺปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺจติ ปริปรุหฺติ 'อิทํ ภาณเว กถํ ? อิมสฺส โภ อตฺถโ'ติ; ตสฺส เต อายสฺมนฺโต อวิวญฺญเวจ วิวรฺนติ, อณฺตฺตานี กตฺถจ อุตฺตานี กโรนฺติ,¹¹ อเนกวิหิตฺสุ จ กงฺขานฺจํนิยํ ฅมฺ เมสฺสุ กงฺขํ ปฏฺฐิ โนเทนฺติ; อยํ ทฺตฺติโย เหตุ

¹⁰ ก. สตฺถารุ วา

¹¹ อ.ม. อุตฺตานี กโรนฺติ

หุติโย ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจฺริยกาย ปณฺณาย อปฺปฏฺฐิตทฺธาย ปฏฺฐิตาภาย ปฏฺฐิตทฺธาย ภฺยโยภาวาย เวปฺปุลลํภาย ภาวนํภาย ปาริปุริยา สํวตฺตติ. (๒)

ตํ โข ปน ฌมฺมํ สุตฺตวา ทวเณน วูปกาเสณ สมฺปาเทติ กายวูปกาเสณ จ จิตฺตวูปกาเสณ จ; อຍံ ตติโย เหตุ ตติโย ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจฺริยกาย ปณฺณาย อปฺปฏฺฐิตทฺธาย ปฏฺฐิตาภาย ปฏฺฐิตทฺธาย ภฺยโยภาวาย เวปฺปุลลํภาย ภาวนํภาย ปาริปุริยา สํวตฺตติ. (๓)

ปุณ จปรํ อารุโธ ภิกฺขุ สึลวา โหติ, ปาติโมกฺขสํวรํสูโต วิหฺรติ อจฺจโรสมฺปนฺโน, อดฺนฺมตฺเตสฺส วชฺเชสฺส ภยทสฺสวํ สฺมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปทฺสฺส. อຍံ จตฺตํ โห เหตุ จตฺตํ โห ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจฺริยกาย ปณฺณาย อปฺปฏฺฐิตทฺธาย ปฏฺฐิตาภาย ปฏฺฐิตทฺธาย ภฺยโยภาวาย เวปฺปุลลํภาย ภาวนํภาย ปาริปุริยา สํวตฺตติ. (๔)

ปุณ จปรํ อารุโธ ภิกฺขุ พหุสฺสูโต โหติ สุตฺตโร สุตฺตสนฺนิจโย, เย เต ฌมฺมา อาทิกฺลยาณํ มชฺฌกฺลยาณํ ปริโยสานกฺลยาณํ, สํวตฺตํ สพฺยณฺชนํ¹² เกวลปฺริปฺนฺณํ ปฺริสฺสุทฺธํ พฺรหฺมจฺริยํ อภิวทฺนติ, ตถารุปาสฺส ฌมฺมา พหุสฺสูตา โหนติ ฐตา วจฺสา ปฺริจิตฺตา มนฺसानุเปกฺขิตฺตา ทิฏฺฐิจฺยา สุปฺปฏฺฐิตทฺธาย; อຍံ ปณฺจโม เหตุ ปณฺจโม ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจฺริยกาย ปณฺณาย อปฺปฏฺฐิตทฺธาย ปฏฺฐิตาภาย ปฏฺฐิตทฺธาย ภฺยโยภาวาย เวปฺปุลลํภาย ภาวนํภาย ปาริปุริยา สํวตฺตติ. (๕)

ปุณ จปรํ อารุโธ ภิกฺขุ อารทฺธวํโร วิหฺรติ อกฺุสฺลํ ฌมฺมานํ ปหานาย กุสฺลํ ฌมฺมานํ อฺุสฺมปฺทาย ทามวา ทพฺุหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตคฺุโร กุสฺลํ ฌมฺเมสฺ; อຍံ ฌมฺมํ โห เหตุ ฌมฺมํ โห ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจฺริยกาย ปณฺณาย อปฺปฏฺฐิตทฺธาย ปฏฺฐิตาภาย ปฏฺฐิตทฺธาย ภฺยโยภาวาย เวปฺปุลลํภาย ภาวนํภาย ปาริปุริยา สํวตฺตติ. (๖)

ปุณ จปรํ อารุโธ ภิกฺขุ สติมา โหติ ปฺรเมณ สติเนปฺกฺเกณ สมฺนฺนาคโต, จิรคตฺปิ จิรภาสิตฺปิ สริตา อนุสฺสริตา; อຍံ สตฺตโม เหตุ สตฺตโม ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจฺริยกาย ปณฺณาย อปฺปฏฺฐิตทฺธาย ปฏฺฐิตาภาย ปฏฺฐิตทฺธาย ภฺยโยภาวาย เวปฺปุลลํภาย ภาวนํภาย ปาริปุริยา สํวตฺตติ. (๗)

ปุณ จปรํ อารุโธ ภิกฺขุ ปณฺจสฺ อฺุปาทานกฺขนฺธสฺ อฺุทฺยพฺพยานุปฺสฺสู วิหฺรติ ‘อิตฺติ รุปํ, อิตฺติ รุปสฺส สมฺุทโย, อิตฺติ รุปสฺส อตฺถํคโม; อิตฺติ เวทนา, อิตฺติ เวทนาย สมฺุทโย, อิตฺติ เวทนาย อตฺถํคโม; อิตฺติ สณฺณวา, อิตฺติ สณฺณาย สมฺุทโย, อิตฺติ สณฺณาย อตฺถํคโม; อิตฺติ สงฺขารํ, อิตฺติ สงฺขารนํ สมฺุทโย, อิตฺติ สงฺขารนํ อตฺถํคโม; อิตฺติ วิญฺญาณํ, อิตฺติ วิญฺญาณสฺส สมฺุทโย, อิตฺติ วิญฺญาณสฺส อตฺถํคโม, อຍံ ฌมฺมํ โห เหตุ ฌมฺมํ โห ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจฺริยกาย ปณฺณาย อปฺปฏฺฐิตทฺธาย ปฏฺฐิตาภาย ปฏฺฐิตทฺธาย ภฺยโยภาวาย เวปฺปุลลํภาย ภาวนํภาย ปาริปุริยา สํวตฺตติ. อิเม ฌมฺมํ ฌมฺมา พหุการา. (๘)

(๗) กตเม ฌมฺมํ ฌมฺมา **ภาเวตพฺพา** ? อริโย อฏฺฐจฺจคิโก มคฺโค : เสยฺยถึทํ ? สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป, สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม สมฺมาสตี สมฺมาสมาธิ. อิเม ฌมฺมํ ฌมฺมา **ภาเวตพฺพา**.

(๘) กตเม ฌมฺมํ ฌมฺมา **ปฺริญฺญาย**? ฌมฺมํ โลกฌมฺมา: ลาภो จ อลาภो จ ยโส จ อยโส จ นินฺทา จ ปสฺสา จ สฺขยฺจ ทฺุชฺชยฺจ. อิเม ฌมฺมํ ฌมฺมา **ปฺริญฺญาย**.

¹² อ.ม. สํวตฺตํ สพฺยณฺชนํ

พทุธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ; หนุทานํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺติตฺตสฺส อธิคฺมาย อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยาया’ติ. โส วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺติตฺตสฺส อธิคฺมาย อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยาया; อิทํ ปจฺมํ อารมฺภวตฺถุ.

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกขุณา กมฺมํ กตํ โหติ, ตสฺส เอรํ โหติ ‘อหํ โข กมฺมํ อกาสิ, กมฺมํ โข ปนาหํ กโรนฺโต นาสกฺขี พทุธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ; หนุทานํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺติตฺตสฺส อธิคฺมาย อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยาया’ติ. ๕เปฯ อิทํ ทุตฺติยํ อารมฺภวตฺถุ.

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกขุณา มคฺโค คนฺตพฺโพ โหติ, ตสฺส เอรํ โหติ ‘มคฺโค โข เม คนฺตพฺโพ ภวิสฺสตี, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺเตน น สุกฺรํ พทุธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ; หนุทานํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺติตฺตสฺส อธิคฺมาย อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยาया’ติ. ๕เปฯ อิทํ ตติยํ อารมฺภวตฺถุ.

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกขุณา มคฺโค คโต โหติ, ตสฺส เอรํ โหติ ‘อหํ โข มคฺคํ อคฺมาสิ, มคฺคํ โข ปนาหํ คจฺฉนฺโต นาสกฺขี พทุธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ; หนุทานํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺติตฺตสฺส อธิคฺมาย อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยาया’ติ. ๕เปฯ อิทํ จตฺตถํ อารมฺภวตฺถุ.

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑทาย จรฺนฺโต น ลภติ ลฺหฺสฺส วา ปณฺีตฺตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปุรี, ตสฺส เอรํ โหติ ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑทาย จรฺนฺโต นาลตฺถํ ลฺหฺสฺส วา ปณฺีตฺตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปุรี, ตสฺส เม กาโย ลฺหฺโก กมฺมณฺโณ; หนุทานํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺติตฺตสฺส อธิคฺมาย อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยาया’ติ. ๕เปฯ อิทํ ปณฺจมํ อารมฺภวตฺถุ.

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑทาย จรฺนฺโต ลภติ ลฺหฺสฺส วา ปณฺีตฺตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปุรี, ตสฺส เอรํ โหติ ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑทาย จรฺนฺโต อลตฺถํ ลฺหฺสฺส วา ปณฺีตฺตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปุรี, ตสฺส เม กาโย พลฺวา กมฺมณฺโณ; หนุทานํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺติตฺตสฺส อธิคฺมาย อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยาया’ติ. ๕เปฯ อิทํ ฉฎฺฐจํ อารมฺภวตฺถุ.

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกขุโน อฺปปนฺโน โหติ อปฺปมตฺตโก อปาโห, ตสฺส เอรํ โหติ ‘อฺปปนฺโน โข เม อຍํ อปฺปมตฺตโก อปาโห; จานํ โข ปเนตํ วิชฺชตี, ยํ เม อปาโห ปวทฺธเมยฺย; หนุทานํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺติตฺตสฺส อธิคฺมาย อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยาया’ติ. ๕เปฯ อิทํ สตฺตมํ อารมฺภวตฺถุ.

ปุณ จปรํ อารุโส ภิกขุ คิลานวฺฐจฺโิต โหติ อจฺริวฺฐจฺโิต เกลณฺณา, ตสฺส เอรํ โหติ ‘อหํ โข คิลานวฺฐจฺโิต อจฺริวฺฐจฺโิต เกลณฺณา; จานํ โข ปเนตํ วิชฺชตี, ยํ เม อปาโห ปจฺจทาวตฺเตยฺย; หนุทานํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺติตฺตสฺส อธิคฺมาย อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยาया’ติ. โส วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนนฺติตฺตสฺส อธิคฺมาย อสจฺฉิกตฺตสฺส สจฺฉิกิริยาया; อิทํ อฏฺฐจํ อารมฺภวตฺถุ. อิเม อฏฺฐจ ฐมฺมา วิเสสภาคิยา.

(๕) กตเม อฏฺฐจ ฐมฺมา **ทฺฐปฺปวิวิชฺฌา** ? อฏฺฐจ อภฺชณา อสฺมยา พฺรหฺมจฺริยวาสาย : อิทฺถุโส ตถาคโต ๑ โลกเก อฺปปนฺโน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ฐมฺโม ๑ เทสิยตี โอบสฺมิโก

ปรีนิพพานิโก สมโพธคามี สุกตปฺปเวทิตโต, อยญจ ปุคฺคโล นีรยํ อุปฺปนฺโน ไหติ; อยํ ปจฺจโม อกฺขณฺโณ อสฺมโย พุรฺหมจฺริยวํสาทาย.

ปุณ จปรํ อวฺรุโส ตถาคโต จ โลกเก อุปฺปนฺโน ไหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ฌมฺโม จ เทสิยติ โอบสฺมิโก ปรีนิพพานิโก สมโพธคามี สุกตปฺปเวทิตโต, อยญจ ปุคฺคโล ตีรจฺฉานโยนี อุปฺปนฺโน ไหติ; อยํ ทฺติโย อกฺขณฺโณ อสฺมโย พุรฺหมจฺริย-วํสาทาย.

ปุณ จปรํ อวฺรุโส ตถาคโต จ โลกเก อุปฺปนฺโน ไหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ฌมฺโม จ เทสิยติ โอบสฺมิโก ปรีนิพพานิโก สมโพธคามี สุกตปฺปเวทิตโต, อยญจ ปุคฺคโล เปตฺติวิสัย อุปฺปนฺโน ไหติ; อยํ ตติโย อกฺขณฺโณ อสฺมโย พุรฺหมจฺริยวํสาทาย.

ปุณ จปรํ อวฺรุโส ตถาคโต จ โลกเก อุปฺปนฺโน ไหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ฌมฺโม จ เทสิยติ โอบสฺมิโก ๔เปฯ อยญจ ปุคฺคโล อญฺญตฺรํ ทีชฌายุกํ เทวณิกายํ อุปฺปนฺโน ไหติ; อยํ จตฺตเถ อกฺขณฺโณ อสฺมโย พุรฺหมจฺริยวํสาทาย.

ปุณ จปรํ อวฺรุโส ตถาคโต จ โลกเก อุปฺปนฺโน ไหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ฌมฺโม จ เทสิยติ ๔เปฯ อยญจ ปุคฺคโล ปจฺจนฺติเมสฺสุ ชนปฺเทสฺสุ ปจฺจจฺจาทโต ไหติ มิลกฺเขสฺสุ อวิญญาตาเรสฺสุ, ยตฺถ นตฺถิ คติ ภิกฺขุณฺโณ ภิกฺขุณฺโณ อุปาสิกานํ อุปาสิกาณํ; อยํ ปญฺจโม อกฺขณฺโณ อสฺมโย พุรฺหมจฺริยวํสาทาย.

ปุณ จปรํ อวฺรุโส ตถาคโต จ โลกเก อุปฺปนฺโน ไหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ๔เปฯ อยญจ ปุคฺคโล มชฺฌิเมสฺสุ ชนปฺเทสฺสุ ปจฺจจฺจาทโต ไหติ, โส จ ไหติ มิจฺฉา-ทฺธิจฺจิกโก วิปริตทสฺสโน ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทฺทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, นตฺถิ อยํ โลกโก, นตฺถิ ปโร โลกโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปีตา, นตฺถิ สุตตา โอบปาติกา, นตฺถิ โลกเก สมณพฺรหฺมณา สมมคฺคตา สมฺมา ปฏฺธิปฺนฺนา, เย อิมญจ โลกํ ปรรญจ โลกํ สยํ อภินฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี’ติ; อยํ ฉฺฉฺจ อกฺขณฺโณ อสฺมโย พุรฺหมจฺริยวํสาทาย.

ปุณ จปรํ อวฺรุโส ตถาคโต จ โลกเก อุปฺปนฺโน ไหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ๔เปฯ อยญจ ปุคฺคโล มชฺฌิเมสฺสุ ชนปฺเทสฺสุ ปจฺจจฺจาทโต ไหติ, โส จ ไหติ ทฺุปฺปญฺโย ๗ไฟฺ อเฬฺมุโค, นปฺปฏิพล สฺภาสิตทฺุพฺภาสิตานํ อตฺถมญฺญาตุํ; อยํ สตฺตโม อกฺขณฺโณ อสฺมโย พุรฺหมจฺริยวํสาทาย.

ปุณ จปรํ อวฺรุโส ตถาคโต จ โลกเก อุปฺปนฺโน ไหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ฌมฺโม จ เทสิยติ โอบสฺมิโก ปรีนิพพานิโก สมโพธคามี สุกตปฺปเวทิตโต, อยญจ ปุคฺคโล มชฺฌิเมสฺสุ ชนปฺเทสฺสุ ปจฺจจฺจาทโต ไหติ, โส จ ไหติ ปญฺญวา อ๗ไฟฺ อเนฬฺมุโค, ปฏิพล สฺภาสิตทฺุพฺภาสิตานํ อตฺถมญฺญาตุํ; อยํ ฉฺฉจโม อกฺขณฺโณ อสฺมโย พุรฺหมจฺริยวํสาทาย. อิเม ฉฺฉจ ฌมฺมา ทฺุปฺปฏิวิชฺฌา.

(๗) กตเม ฉฺฉจ ฌมฺมา **อุปฺปาเทตฺตพฺพา** ? ฉฺฉจ มหาปฺริสวิตกฺกา : อปฺปิฉฺฉสฺสายํ ฌมฺโม, นายํ ฌมฺโม มหิฉฺฉสฺส. สนฺตฺุฉฺฉสฺสายํ ฌมฺโม, นายํ ฌมฺโม อสนฺตฺุฉฺฉสฺส. ปวิวิตตฺสฺสายํ ฌมฺโม, นายํ ฌมฺโม สจฺคณฺนิการามสฺส. อารทฺุฉฺฉสฺสายํ ฌมฺโม, นายํ ฌมฺโม กุสฺสีตสฺส. อุปฺปฏิฉฺฉสฺสตีสฺสายํ ฌมฺโม, นายํ ฌมฺโม มฺุฉฺฉสฺสตีสฺส. สมหาหิตสฺสายํ ฌมฺโม, นายํ ฌมฺโม อสมฺมาหิตสฺส. ปญฺญวโต¹³ อยํ ฌมฺโม,

¹³ ส.อ. ปญฺญวโต

นาย ฌมโม่ ทูปปญจสส. นิปปญจารามสสัย¹⁴ ฌมโม่, นาย ฌมโม่ นิปปญจจรติโน¹⁵, อิมเ
อญจ ฌมมา อุปปาเทตพพา.

(ฌ) กตเม อญจ ฌมมา **อภิญเญยยา** ? อญจ อภิภายตนาณิ : อชฌตตํ รุပ္สญญี เอโก
พหิทธา รุပ္าณิ ปสฺสติ ปริตตานิ สุวณฺณทพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ อภิภุญฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํ
สญญี โหติ; อิทํ ปจฺมํ อภิภายตณํ.

อชฌตตํ รุပ္สญญี เอโก พหิทธา รุပ္าณิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ
อภิภุญฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญญี โหติ; อิทํ ทุตฺติยํ อภิภายตณํ.

อชฌตตํ อรุပ္สญญี เอโก พหิทธา รุပ္าณิ ปสฺสติ ปริตตานิ สุวณฺณทพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ
อภิภุญฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญญี โหติ; อิทํ ตติยํ อภิภายตณํ.

อชฌตตํ อรุပ္สญญี เอโก พหิทธา รุပ္าณิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทพฺพณฺณานิ,
‘ตานิ อภิภุญฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญญี โหติ; อิทํ จตุตถํ อภิภายตณํ.

อชฌตตํ อรุပ္สญญี เอโก พหิทธา รุပ္าณิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิตฺสสนานิ
นีลนิกาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม อุมานุปฺปํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิตฺสสนํ นีลนิกาสํ, เสยฺยถาปิ วา ปน ตํ
วตถํ พารานฺนเสยฺยกํ อุกฺโกตฺตภาควิมญฺจํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิตฺสสนํ นีลนิกาสํ; เอวเมว อชฌตตํ
อรุပ္สญญี เอโก พหิทธา รุပ္าณิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิตฺสสนานิ นีลนิกาสานิ, ‘ตานิ
อภิภุญฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญญี โหติ; อิทํ ปญฺจมํ อภิภายตณํ.

อชฌตตํ อรุပ္สญญี เอโก พหิทธา รุပ္าณิ ปสฺสติ ปิตานิ ปิตวณฺณานิ ปิตนิตฺสสนานิ
ปิตนิกาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม กณฺนิการุပ္ฺปํ ปิตํ ปิตวณฺณํ ปิตนิตฺสสนํ ปิตนิกาสํ, เสยฺยถาปิ วา
ปน ตํ วตถํ พารานฺนเสยฺยกํ อุกฺโกตฺตภาควิมญฺจํ ปิตํ ปิตวณฺณํ ปิตนิตฺสสนํ ปิตนิกาสํ; เอวเมว
อชฌตตํ อรุပ္สญญี เอโก พหิทธา รุပ္าณิ ปสฺสติ ปิตานิ ปิตวณฺณานิ ปิตนิตฺสสนานิ ปิตนิกาสานิ,
‘ตานิ อภิภุญฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญญี โหติ; อิทํ ฉฉมํ อภิภายตณํ.

อชฌตตํ อรุပ္สญญี เอโก พหิทธา รุပ္าณิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตก
นิตฺสสนานิ โลหิตกนิกาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม พนฺธุชฺชิวกุပ္ฺปํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตก
นิตฺสสนํ โลหิตกนิกาสํ, เสยฺยถาปิ วา ปน ตํ วตถํ พารานฺนเสยฺยกํ อุกฺโกตฺตภาควิมญฺจํ โลหิตกํ โลหิต
กวณฺณํ โลหิตกนิตฺสสนํ โลหิตกนิกาสํ; เอวเมว อชฌตตํ อรุပ္สญญี เอโก พหิทธา รุပ္าณิ ปสฺสติ
โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิตฺสสนานิ โลหิตกนิกาสานิ, ‘ตานิ อภิภุญฺย ชานามิ
ปสฺสามี’ติ เอวํสญญี โหติ; อิทํ สตฺตมํ อภิภายตณํ.

อชฌตตํ อรุပ္สญญี เอโก พหิทธา รุပ္าณิ ปสฺสติ โอิทาทานิ โอิทาทวณฺณานิ โอิทาท
นิตฺสสนานิ โอิทาทนิกาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม โอิสิธิตารกา โอิทาทา โอิทาทวณฺณานิ โอิทาท
นิตฺสสนานิ โอิทาทนิกาสานิ, เสยฺยถาปิ วา ปน ตํ วตถํ พารานฺนเสยฺยกํ อุกฺโกตฺตภาควิมญฺจํ โอิทาทํ
โออิทาทวณฺณํ โอิทาทนิตฺสสนํ โอิทาทนิกาสํ; เอวเมว อชฌตตํ อรุပ္สญญี เอโก พหิทธา รุပ္าณิ

¹⁴ อ.ม. นิปปญจสสัย ฌมโม่

¹⁵ อ.ม. ปญจารามสสัย

ปัสสติ โอิทาทานิ โอิทาทวณฺณานิ โอิทาทนิทสฺสนานิ โอิทาทนิภาสานิ, ‘ตานิ อภิภูยฺย ชานามิ ปัสสามิ’ติ เอวํสณฺเฬี โหติ; อิหํ อฏฺฐมํ อภิภายตฺนํ. อิเม อฏฺฐ ฅมฺมา อภิภูเวยฺยา.

(ณ) กตเม อฏฺฐ ฅมฺมา **สจฺฉิกาทพฺพา** ? อฏฺฐ วิโมกฺขา : ฐปปี ฐปานิ ปัสสติ; อຍံ ปจฺจโม วิโมกฺโข.

อชฺฌตตํ อรูปสณฺเฬี เอโก พหิทฺธา ฐปานิ ปัสสติ; อຍံ ทฺติโย วิโมกฺโข.

สุภนฺเตว อธิมฺตโต โหติ; อຍံ ตฺติโย วิโมกฺโข.

สพฺพโส ฐปสณฺณานํ สมตฺกุกฺมา ปฏฺิฆสณฺณานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสณฺณานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาसानญายตฺนํ อูปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อຍံ จตฺตโต วิโมกฺโข.

สพฺพโส อากาसानญายตฺนํ สมตฺกุกฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณนฺ’ติ วิญฺญาณญายตฺนํ อูปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อຍံ ปญฺจโม วิโมกฺโข.

สพฺพโส วิญฺญาณญายตฺนํ สมตฺกุกฺม ‘นตฺถิ กิณฺจ’ติ อากิณฺจญายตฺนํ อูปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อຍံ ฉฺฉจฺจ วิโมกฺโข.

สพฺพโส อากิณฺจญายตฺนํ สมตฺกุกฺม เวนสณฺณานาสณฺณายตฺนํ อูปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อຍံ สตฺตโม วิโมกฺโข.

สพฺพโส เวนสณฺณานาสณฺณายตฺนํ สมตฺกุกฺม สณฺณาวะทยิตฺนโรจํ อูปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อຍံ อฏฺฐโม วิโมกฺโข. อิเม อฏฺฐ ฅมฺมา สจฺฉิกาทพฺพา.

อิตฺติ อิเม อสီติ ฅมฺมา ฎฺฐตา ตจฺจตา ตถา อวิตถา อนนฺถถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

นว ฅมฺมา

[๓๕๙] นว ฅมฺมา พหุการา, นว ฅมฺมา ภาเวตพฺพา, นว ฅมฺมา ปริญฺเวยฺยา, นว ฅมฺมา ปหาตพฺพา, นว ฅมฺมา หานภาคิยา, นว ฅมฺมา วิเสสภาคิยา, นว ฅมฺมา ทุปรปฏิวิชฺฌา, นว ฅมฺมา อูปปาเทตพฺพา, นว ฅมฺมา อภิภูเวยฺยา, นว ฅมฺมา สจฺฉิกาทพฺพา.

(ก) กตเม นว ฅมฺมา **พหุการา** ? นว โยนิโสมนสิการมฺูลกา ฅมฺมา : โยนิโส มนสิกรโโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมฺุทิตสฺส ปீติ ชายติ, ปீติมนสฺส กาโย ปัสสสมฺภติ, ปัสสทฺทกาโย สุขํ เวเทติ, สุخين จิตฺตํ สมာธิยติ, สมာหิตे จิตฺเต ยถาภูตํ ชานาติ ปัสสติ, ยถาภูตํ ชานํ ปัสสํ นิพฺพินฺทติ, นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ, วิราคา วิมฺุจฺจติ. อิเม นว ฅมฺมา พหุการา.

(ข) กตเม นว ฅมฺมา **ภาเวตพฺพา** ? นว ปาริสฺสุทฺธิปธานิยงฺคานิ : สီลวิสุทฺธิ ปาริสฺสุทฺธิ ปธานิยงฺคํ, จิตฺตวิสุทฺธิ ปาริสฺสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ทิฏฺฐิจิวิสุทฺธิ ปาริสฺสุทฺธิปธานิยงฺคํ, กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ ปาริสฺสุทฺธิปธานิยงฺคํ, มคฺคคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ปาริสฺสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ปฏิปทาญาณทสฺสน วิสุทฺธิ ปาริสฺสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ปาริสฺสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ปญฺญาวิสุทฺธิ ปาริสฺสุทฺธิปธานิ ยงฺคํ, วิมฺุตฺติวิสุทฺธิ ปาริสฺสุทฺธิปธานิยงฺคํ. อิเม นว ฅมฺมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม นว ฐมา **ปริญญะเยยา** ? นว สุตตาวาสา : สุนตารุโสะ สุตตา นานตตกาเยา นานตตสญญินเ, เสเยเยถาปี มนุสสะ เอเกจเจ จ เทวา เอเกจเจ จ วินิปาติกา, อัย ปจิม สุตตาวาโส.

สุนตารุโสะ สุตตา นานตตกาเยา เอกตตสญญินเ, เสเยเยถาปี เทวา พรหมกาเยิกา ปจมา ภินิพพตตา; อัย พุติโย สุตตาวาโส.

สุนตารุโสะ สุตตา เอกตตกาเยา นานตตสญญินเ, เสเยเยถาปี เทวา อาภัสสะรา; อัย ตติโย สุตตาวาโส.

สุนตารุโสะ สุตตา เอกตตกาเยา เอกตตสญญินเ, เสเยเยถาปี เทวา สุกกิญหา; อัย จตุตโธ สุตตาวาโส.

สุนตารุโสะ สุตตา อสญญินเ อปปฏิสเวทินเ, เสเยเยถาปี เทวา อสญญสุตตา; อัย ปญจิม สุตตาวาโส.

สุนตารุโสะ สุตตา สพพะโส รุปสญญานัน สมิติกกมา ปฏิฆสญญานัน อตถกมา นานตต สญญานัน อมนสิการา “อนนโต อากาโส”ติ อากาसानญายตญุปคา; อัย จญุโสะ สุตตาวาโส.

สุนตารุโสะ สุตตา สพพะโส อากาसानญายตนิ สมิติกกมม “อนนตัง วิญญานนุ”ติ วิญญานญายตญุปคา; อัย สตุตโธ สุตตาวาโส.

สุนตารุโสะ สุตตา สพพะโส วิญญานญายตนิ สมิติกกมม “นตถิ กิณจัน”ติ อากิณญญายตญุปคา; อัย อญจิม สุตตาวาโส.

สุนตารุโสะ สุตตา สพพะโส อากิณญญายตนิ สมิติกกมม เนวสญญานา สญญายตญุปคา; อัย นวโธ สุตตาวาโส. อิเม นว ฐมา ปริญญะเยยา.

(ฆ) กตเม นว ฐมา **ปหาตพพา** ? นว ตณ्हามูลิกา¹⁶ ฐมา : ตณ्हัน ปญิจจ ปริเยสนา, ปริเยสนัน ปญิจจ ลาโภ, ลาภัน ปญิจจ วินิจจโย, วินิจจยัน ปญิจจ จนุทราโค, จนุทรากัน ปญิจจ อชฺโฆสานัน, อชฺโฆสานัน ปญิจจ ปริคคโ, ปริคคัน ปญิจจ มจจริยัน, มจจริยัน ปญิจจ อารกฺโข, อารกฺขาธิกรณัน¹⁷ ทณ्हาทานสตุถาทานกลหวิคคหวิวาทตุวตุวเปสฺสญญมฺสวาทา อเนเก ปาปกา อกฺุสลา ฐมา สมนวณฺติ. อิเม นว ฐมา ปหาตพพา.

(ง) กตเม นว ฐมา **หานภาคิยา**? นว อาฆาตวตฺถุนิ: “อนตถัน เม อจรี”ติ อาฆาตํ พนฺตติ, “อนตถัน เม จรตี”ติ อาฆาตํ พนฺตติ, “อนตถัน เม จริสฺสตี”ติ อาฆาตํ พนฺตติ, “ปียสฺส เม มนาปสฺส อนตถัน อจรี”ติ อาฆาตํ พนฺตติ, “ปียสฺส เม มนาปสฺส อนตถัน จรตี”ติ อาฆาตํ พนฺตติ, “ปียสฺส เม มนาปสฺส อนตถัน จริสฺสตี”ติ อาฆาตํ พนฺตติ, “อปปียสฺส เม อมนาปสฺส อตถัน อจรี”ติ อาฆาตํ พนฺตติ, “อปปียสฺส เม อมนาปสฺส อตถัน จรตี”ติ อาฆาตํ พนฺตติ, “อปปียสฺส เม อมนาปสฺส อตถัน จริสฺสตี”ติ อาฆาตํ พนฺตติ. อิเม นว ฐมา หานภาคิยา.

¹⁶ อ.ม. ตณ्हามูลิกา

¹⁷ อ.ก. อารกฺขาธิกรณัน ปญิจจ

(จ) กตเม นว ธมฺมา **วิเสสภาคิยา** ? นว อาฆาตปฏิวินยา : “อนตถํ เม อจรีติ ตํ กุเตตถ ลพฺภา”ติ อาฆาตํ ปฏิวินเนติ, “อนตถํ เม จรตีติ ตํ กุเตตถ ลพฺภา”ติ อาฆาตํ ปฏิวินเนติ, “อนตถํ เม จริสฺสตีติ ตํ กุเตตถ ลพฺภา”ติ อาฆาตํ ปฏิวินเนติ, “ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตถํ อจรีติ ตํ กุเตตถ ลพฺภา”ติ อาฆาตํ ปฏิวินเนติ, “ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตถํ จรตีติ ตํ กุเตตถ ลพฺภา”ติ อาฆาตํ ปฏิวินเนติ, “ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตถํ จริสฺสตีติ ตํ กุเตตถ ลพฺภา”ติ อาฆาตํ ปฏิวินเนติ, “อปปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตถํ อจรีติ ตํ กุเตตถ ลพฺภา”ติ อาฆาตํ ปฏิวินเนติ, “อปปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตถํ จรตีติ ตํ กุเตตถ ลพฺภา”ติ อาฆาตํ ปฏิวินเนติ, “อปปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตถํ จริสฺสตีติ ตํ กุเตตถ ลพฺภา”ติ อาฆาตํ ปฏิวินเนติ. อิเม นว ธมฺมา วิเสสภาคิยา.

(ข) กตเม นว ธมฺมา **ทูปปฏิวิชฺชา** ? นว นานตฺตา : ฐาตุนานตํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ ผสฺสนานตํ, ผสฺสนานตํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ เวทนานานตํ, เวทนานานตํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ สลฺยวานานตํ, สลฺยวานานตํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ สงฺกปฺปนานตํ, สงฺกปฺปนานตํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ ฉนฺทนานตํ, ฉนฺทนานตํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ ปริฟ้าหฺนानตํ, ปริฟ้าหฺนानตํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ ปริเยสนานานตํ, ปริเยสนานานตํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ ลาภานานตํ. อิเม นว ธมฺมา ทูปปฏิวิชฺชา.

(ข) กตเม นว ธมฺมา **อฺปฺปาเทตพฺพา** ? นว สลฺยวา : อสุภสลฺยวา มรณสลฺยวา อาหาเร ปฏิกุสสลฺยวาสพฺโพลเกอนนิริตสลฺยวา¹⁸ อนิจฺจสลฺยวา อนิจฺเจ ทฺกฺขสลฺยวา ทฺกฺখে อนตฺตสลฺยวา ปหานสลฺยวา วิราคสลฺยวา. อิเม นว ธมฺมา อฺปฺปาเทตพฺพา.

(ค) กตเม นว ธมฺมา **อภิญฺเวยยา**? นว อนุปฺพพฺวิหารา : อิทฺฐาสุ ภิภฺช วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อฺกฺสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจาร์ วิเวกฺข์ ปิติสฺสํ ปจฺมํ ฌานํ อฺปฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ. วิตกฺก วิจาร์ณํ ฐปฺสมา อชฺชตฺตํ สมฺปสาทน์ เจตฺโส เอโกทิกาวํ อวิตกฺกํ อวิจาร์ สมฺมิจฺชํ ปิติสฺสํ ทฺติยํ ฌานํ อฺปฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ. ปิตฺยา จ วิราคา อฺเปกฺขโก จ วิหฺรติ สโต จ สมฺปชาโน สฺขณฺจ กาเยน ปฏิสฺสเวเทติ, ยนฺตํ อริยา อากิจฺชนฺติ “อฺเปกฺขโก สติมา สฺขวิหารี”ติ ตติยํ ฌานํ อฺปฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ. สฺขสฺส จ ปหานา ทฺกฺขสฺส จ ปหานา ปฺพเพ ว โสมนสฺสโทมนสฺसानํ อตฺถงฺคมา อทฺกฺขมสฺสํ อฺเปกฺขาสติปาริสฺสุทฺธี จตฺตถํ ฌานํ อฺปฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ.

สพฺโพล ฐปฺสณฺยานํ สมตฺติกฺกมา ปฏิชฺชสณฺยานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสณฺยานํ อมนสิการา “อนนฺโต อากาโส”ติ อากาसानญายตน์ อฺปฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ. สพฺโพล อากาसानญายตน์ สมตฺติกฺกมฺม “อนนฺตํ วิญฺญาณนฺ”ติ วิญฺญาณญายตน์ อฺปฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ. สพฺโพล วิญฺญาณญายตน์ สมตฺติกฺกมฺม “นตฺถิ กิณฺจี”ติ อากิณฺจญายตน์ อฺปฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ. สพฺโพล อากิณฺจญายตน์ สมตฺติกฺกมฺม เนวสณฺยานาสณฺญาตน์ อฺปฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ. สพฺโพล เนวสณฺยานาสณฺญาตน์ สมตฺติกฺกมฺม สลฺยวาเวทยิตนฺโรธํ อฺปฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ. อิเม นว ธมฺมา อภิญฺเวยยา.

(ง) กตเม นว ธมฺมา **สจฺฉิกาทพฺพา** ? นว อนุปฺพพฺนิโรธา : ปจฺมํ ฌานํ สมฺปาปนฺนสฺส กามสลฺยวา นินฺรุธา โหติ, ทฺติยํ ฌานํ สมฺปาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจาร์ นินฺรุธา โหนฺติ, ตติยํ ฌานํ

¹⁸ อ.ม. สพฺโพลเกอนนิริตสลฺยวา

สมาปนฺนสฺส ปีติ นิรุทฺธา โหติ, จตฺตถํ ฉานํ สมาปนฺนสฺส อสฺสาสปฺสสาสา นิรุทฺธา โหนฺติ, อากาสาณญฺจายตํ สมาปนฺนสฺส ฐปฺสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, วิญฺญาณญฺจายตํ สมาปนฺนสฺส อากาสาณญฺจายตํสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, อากิณฺจญฺจายตํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตํสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, เนวสญฺญานาสญฺจายตํ สมาปนฺนสฺส อากิณฺจญฺจายตํสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, สญฺญาเวทฺยิตนโรธํ สมาปนฺนสฺส สญฺญา จ เวทฺนา จ นิรุทฺธา โหนฺติ. อิมํ นว ธมฺมา สจฺจิกาทพฺพา.

อิตฺติ อิมํ นวฺติ ธมฺมา ฆฺตฺตา ตจฺจํ ตถา อวิตถา อนนฺดถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา.

ทส ธมฺมา

[๓๖๐] “ทส ธมฺมา พหุการา, ทส ธมฺมา ภาเวตพฺพา, ทส ธมฺมา ปริณฺเวยยา, ทส ธมฺมา ปหาตพฺพา, ทส ธมฺมา หานภาคิยา, ทส ธมฺมา วิเสสภาคิยา, ทส ธมฺมา ทุปรปฏิวิชฺชา, ทส ธมฺมา อุปรฺปาเทตพฺพา, ทส ธมฺมา อภินฺเวยยา, ทส ธมฺมา สจฺจิกาทพฺพา.

(ก) กตเม ทส ธมฺมา **พหุการา** ? ทส นาทกรณํ ธมฺมา : อิทฺถุโส ภิกฺขุ สีลวา โหติ ปาติโมกฺขสํวรํสูโต วิหริติ อจฺจารโคจรสมฺปนฺโน, อนฺุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภายทสฺสาวี สมหาทาย สิภฺขติ สิภฺขาปเทสุ. ยํปฺวฺโส ภิกฺขุ สีลวา โหติ ปาติโมกฺข-สํวรํสูโต วิหริติ อจฺจารโคจรสมฺปนฺโน, อนฺุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภายทสฺสาวี สมหาทาย สิภฺขติ สิภฺขาปเทสุ; อยํปี ธมฺโม นาทกรโณ. (๑)

ปฺน จปรํ อิทฺถุโส ภิกฺขุ พหุสฺสูโต โหติ สุตฺตโร สุตฺตสนฺนิจโย, เย เต ธมฺมา อาทิกฺลยาณา มชฺฌกฺลยาณา ปริโยสานกฺลยาณา, สาทถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปฺณฺณํ ปริสุทฺธํ พุรหมจฺริยํ อภิวทฺติ, ตถารูปาสฺส ธมฺมา พหุสฺสูตา โหนฺติ ฐตา วจฺสา ปริจิตา มนฺसानุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิจิยา สุปฺปฏิวิทฺธา. ยํปฺวฺโส ภิกฺขุ พหุสฺสูโต โหติ ๕เปฯ ทิฏฺฐิจิยา สุปฺปฏิวิทฺธา; อยํปี ธมฺโม นาทกรโณ. (๒)

ปฺน จปรํ อิทฺถุโส ภิกฺขุ กฺลยาณมิตฺโต โหติ กฺลยาณสหาโย กฺลยาณสมฺปวงฺโก. ยํปฺวฺโส ภิกฺขุ กฺลยาณมิตฺโต โหติ กฺลยาณสหาโย กฺลยาณสมฺปวงฺโก; อยํปี ธมฺโม นาทกรโณ. (๓)

ปฺน จปรํ อิทฺถุโส ภิกฺขุ สุวโจ โหติ โสวจฺสกรณฺเหหิ ธมฺเมหิ สมฺนฺนาคโต ชโม ปทกฺขิณคฺคาหิ อนฺุสฺสานี. ยํปฺวฺโส ภิกฺขุ สุวโจ โหติ โสวจฺสกรณฺเหหิ ธมฺเมหิ สมฺนฺนาคโต ชโม ปทกฺขิณคฺคาหิ อนฺุสฺสานี; อยํปี ธมฺโม นาทกรโณ. (๔)

ปฺน จปรํ อิทฺถุโส ภิกฺขุ, ยานิ ตานิ สพุรหมจฺริยํ อฺจฺจาวจฺจานิ กิกรณฺเียนิ, ตตฺถ ทกฺโข โหติ อนฺลโส, ตตฺรฺปายาย วิมฺสาเย สมฺนฺนาคโต, อลํ กาทฺถํ อลํ สํวิธาตุํ. ยํปฺวฺโส ภิกฺขุ, ยานิ ตานิ สพุรหมจฺริยํ อฺจฺจาวจฺจานิ กิกรณฺเียนิ, ตตฺถ ทกฺโข โหติ อนฺลโส, ตตฺรฺปายาย วิมฺสาเย สมฺนฺนาคโต, อลํ กาทฺถํ อลํ สํวิธาตุํ; อยํปี ธมฺโม นาทกรโณ. (๕)

ปฺน จปรํ อิทฺถุโส ภิกฺขุ ธมฺมกาโม โหติ ปิยสมฺมาหาโร อภิชฺเม อภิวินเย อฺพฺวารปาโมชฺโช; ยํปฺวฺโส ภิกฺขุ ธมฺมกาโม โหติ ปิยสมฺมาหาโร อภิชฺเม อภิวินเย อฺพฺวารปาโมชฺโช; อยํปี ธมฺโม นาทกรโณ. (๖)

ปุณ จปริ อากุโส ภิกขุ สนตุญโจ โหติ อิตธีตเรหิ จีวรปิณฑปาตเสนาสนคิลาน
 ปจจยเภสชฺชปริกขาทเรหิ. ยंपาฐโโส ภิกขุ สนตุญโจ โหติ อิตธีตเรหิ จีวรปิณฑปาตเสนาสนคิลาน
 ปจจยเภสชฺชปริกขาทเรหิ; อยंपิ ฐมโโม นาถกรโณ. (๗)

ปุณ จปริ อากุโส ภิกขุ อารทฐวีริโย วิหระติ กุสลานัง ฐมมานัง ปหานาย กุสลานัง ฐมมานัง
 ออุปสมปทาย, ฐามวา ทพฺหปรกโกโม อนิกขิตตตฺตฺโร กุสเลสุ ฐมเมสุ. ยंपาฐโโส ภิกขุ กุสลานัง ฐมมานัง
 ปหานาย กุสลานัง ฐมมานัง ออุปสมปทาย, ฐามวา ทพฺหปรกโกโม อนิกขิตตตฺตฺโร กุสเลสุ ฐมเมสุ;
 อยंपิ ฐมโโม นาถกรโณ. (๘)

ปุณ จปริ อากุโส ภิกขุ สติมา โหติ ปรเมน สติเนปุกเณ สมนนาคโต, จิรกตปิ จิรภาสิตปี
 สริตา अनुสฺสริตา. ยंपาฐโโส ภิกขุ สติมา โหติ ปรเมน สติเนปุกเณ สมนนาคโต, จิรกตปิ จิรภาสิตปี
 สริตา अनुสฺสริตา; อยंपิ ฐมโโม นาถกรโณ. (๙)

ปุณ จปริ อากุโส ภิกขุ ปญญา โหติ อุตฺตตคคามินิยา ปญญา สมนนาคโต, อริยาย
 นิพเพธิกาย สมนมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. ยंपาฐโโส ภิกขุ ปญญา โหติ ๗เปฯ สมนมาทุกฺขกฺขย
 คามินิยา; อยंपิ ฐมโโม นาถกรโณ. อิม ทส ฐมมา พหุการา. (๑๐)

(ข) กตเม ทส ฐมมา **ภาเวตพฺพา** ? ทส กสิณายตนา : ปจวีกสิณเมโก สญชานาติ :
 อุกฺโธ อโธ ติริยํ อทฺวयํ อปฺปมาณํ, อาโปกสิณเมโก สญชานาติ : ๗เปฯเตโชกสิณเมโก สญชานาติ.
 วาโยกสิณเมโก สญชานาติ. นีลกสิณเมโก สญชานาติ. ปิตกสิณเมโก สญชานาติ. โลहित
 กสิณเมโก สญชานาติ. โอทาทกสิณเมโก สญชานาติ. อากาสกสิณเมโก สญชานาติ. วิญญาน
 กสิณเมโก สญชานาติ : อุกฺโธ อโธ ๑ ติริยํ อทฺวयํ อปฺปมาณํ. อิม ทส ฐมมา ภาเวตพฺพา.

(ค) กตเม ทส ฐมมา **ปริญญเยยฺยา** ? ทสยตนา : จกฺขายตนํ ฐฺปายตนํ โสตายตนํ
 สทฺทายตนํ ฆานายตนํ คนฺธายตนํ ชิวฺหายตนํ รสยตนํ กายายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ. อิม ทส
 ฐมมา ปริญญเยยฺยา.

(ง) กตเม ทส ฐมมา **ปหาตพฺพา** ? ทส มิจฺจตฺตา : มิจฺจาทิฏฺฐิ มิจฺจาสงกฺกโป
 มิจฺจาวาจา มิจฺจากมฺมฺนโต มิจฺจอาซีโว มิจฺจาวายาโม มิจฺจาสติ มิจฺจาสมาธิ มิจฺจาวาณํ
 มิจฺจาวิมุตฺติ. อิม ทส ฐมมา ปหาตพฺพา.

(จ) กตเม ทส ฐมมา **หानภาคิยา** ? ทส อุกฺสลกมฺมปถา : ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ
 กาเมสุมิจฺจาวาโร มุสาวาโท ปิสฺสุณา วาจา ผรุสา วาจา สมนฺปปลาโป อภิชฺฌมา พยาปาโท
 มิจฺจาทิฏฺฐิ. อิม ทส ฐมมา หานภาคิยา.

(ฉ) กตเม ทส ฐมมา **วิเสสภาคิยา** ? ทส กุสลกมฺมปถา : ปาณาติปาตา เวรมณี,
 อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุมิจฺจาวาธา เวรมณี, มุสาวาธา เวรมณี, ปิสฺสุณาย วาจา เวรมณี,
 ผรุสวาย วาจา เวรมณี, สมนฺปปลาปา เวรมณี, อนภิชฺฌมา, อพฺยาปาโท, สมนฺมาทิฏฺฐิ. อิม ทส
 ฐมมา วิเสสภาคิยา.

(ช) กตเม ทส ฐมมา **ทฺฐปปฏิวิชฺฌมา** ? ทส อริยวาสา : อิทฺฐโโส ภิกขุ ปญฺจคฺวิปฺพีโน
 โหติ, ฐพฺงคสมฺนาคโต, เอการกฺโข, จตฺราปสฺเสโน, ปถนฺนปจฺเจกสจฺโจ, สมนฺยสฺสฺสโน,
 อนาวิลสงกฺกโป, ปสฺสทฺทกฺกายสงฺขาโร, สฺวิมุตฺตจิตฺโต, สฺวิมุตฺตปญฺโณ.

กถญจาวุโส ภิกขุ ปญจกวิปปีโน โหติ ? อิวาธุโส ภิกขุโน กามจจนโท ปหีโน โหติ, พยาปาโท ปหีโน โหติ, ถีนมิทฐं ปหีนं โหติ, อุตฺถจจกุกุกจจं ปหีนं โหติ, วิจิกิจฉา ปหีนา โหติ. เอวံ โข อิวาธุโส ภิกขุ ปญจกวิปปีโน โหติ. (๑)

กถญจาวุโส ภิกขุ ฉพังคสมนฺนาคโต โหติ ? อิวาธุโส ภิกขุ จกขุณา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมมโน, อุกฺเขโก วิหริติ สโต สมฺปชาโน. โสเดเน สทฺทํ สุตฺวา. ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา. ชิวหาย รัสมํ รัสมํ รัสมํ. กาเยน โณฏฺจพฺพํ ผุสฺสิตฺวา. มนสา ฌมฺมํ วิญฺญาเยเนว สุมโน โหติ น ทุมมโน, อุกฺเขโก วิหริติ สโต สมฺปชาโน. เอวံ โข อิวาธุโส ภิกขุ ฉพังคสมนฺนาคโต โหติ. (๒)

กถญจาวุโส ภิกขุ เอการกฺโข โหติ ? อิวาธุโส ภิกขุ สตารกฺเขเน เจตฺสา สมนฺนาคโต โหติ. เอวံ โข อิวาธุโส ภิกขุ เอการกฺโข โหติ. (๓)

กถญจาวุโส ภิกขุ จตุราปฺสฺเสโน โหติ ? อิวาธุโส ภิกขุ สงฺขาเยกํ ปฏฺิเสวติ, สงฺขาเยกํ อธิวาเสติ, สงฺขาเยกํ ปรีวชฺเชติ, สงฺขาเยกํ วิโนเทติ. เอวံ โข อิวาธุโส ภิกขุ จตุราปฺสฺเสโน โหติ. (๔)

กถญจาวุโส ภิกขุ ปนฺนุนปจฺเจกสจฺจโ จ โหติ ? อิวาธุโส ภิกขุโน ยานิ ตานิ ปุถุสมณ พฺราหมณานํ ปุถุปจฺเจกสจฺจจานิ, สทฺพทานิ ตานิ นฺนุนานิ โหนฺติ ปนฺนุนานิ จตฺตานิ วนฺตานิ มุตฺตานิ ปหีนานิ ปฏฺินิสฺสญฺจานิ. เอวံ โข อิวาธุโส ภิกขุ ปนฺนุนปจฺเจกสจฺจโ โหติ. (๕)

กถญจาวุโส ภิกขุ สมวยสญฺเจสโน โหติ ? อิวาธุโส ภิกขุโน กามเสนา ปหีนา โหติ, ภเวสเน ปหีนา โหติ, พฺรหฺมจฺริเยสเน ปฏฺิปปสฺสทฺธา โหติ. เอวံ โข อิวาธุโส ภิกขุ สมวยสญฺเจสโน โหติ. (๖)

กถญจาวุโส ภิกขุ อนาวิลสงฺกปโป โหติ ? อิวาธุโส ภิกขุโน กามสงฺกปโป ปหีโน โหติ, พยาปาทสงฺกปโป ปหีโน โหติ, วิหีสาสงฺกปโป ปหีโน โหติ. เอวံ โข อิวาธุโส ภิกขุ อนาวิลสงฺกปโป โหติ. (๗)

กถญจาวุโส ภิกขุ ปสฺสทฺทกายสงฺขาโร โหติ ? อิวาธุโส ภิกขุ สุขสฺส จ ปหานา ทฺกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพ ว โสมนสฺสโทมนสฺसानํ อตฺถกฺมา อทุกฺขมสฺสํ อุกฺเขชาสติปาริสฺสุทฺธี จตฺตถํ ฌานํ อุกฺเขชา วิหริติ. เอวံ โข อิวาธุโส ภิกขุ ปสฺสทฺทกายสงฺขาโร โหติ. (๘)

กถญจาวุโส ภิกขุ สุวิมุตฺตจิตฺโต โหติ ? อิวาธุโส ภิกขุโน ราคาคา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โทสา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โมหาคา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ. เอวံ โข อิวาธุโส ภิกขุ สุวิมุตฺตจิตฺโต โหติ. (๙)

กถญจาวุโส ภิกขุ สุวิมุตฺตปญฺโถ โหติ ? อิวาธุโส ภิกขุ “ราโค เม ปหีโน อุกฺคินฺนมุโล ตาลาวตฺถกฺโต อนภาวํกฺโต อายตี อญฺุปฺปาทมฺโม”ติ ปชานาติ. “โทโส เม ปหีโน ๕เปยฺ โมหิ เม ปหีโน อุกฺคินฺนมุโล ตาลาวตฺถกฺโต อนภาวํกฺโต อายตี อญฺุปฺปาทมฺโม”ติ ปชานาติ. เอวံ โข อิวาธุโส ภิกขุ สุวิมุตฺตปญฺโถ โหติ. อิเม ทส ฌมฺมา ทฺุปฺปฏิวิชฺฌมา. (๑๐)

(๙) กตเม ทส ฌมฺมา **อฺุปฺปาเทตพฺพา** ? ทส สญฺญา : อสุภสญฺญา มรณสญฺญา อหาเรปฏฺิฏฺฐสญฺญา สทฺทสญฺญา อนิจฺจสญฺญา อนิจฺเจ ทฺกฺขสญฺญา ทฺกฺเข อนตฺตสญฺญา ปหานสญฺญา วิราคสญฺญา นิโรธสญฺญา. อิเม ทส ฌมฺมา อฺุปฺปาเทตพฺพา.

อิติ อิมะ สตธมมา ฎตา ตจจนา ตถา อวิตถา อนนถถา สมมา ตถาคเตน อภิสมพุทฺธาติ.
อิทมโวจ อายสฺมา สารีปฺตุโต. อตตมณา เต ภิกขุ อายสฺมโต สารีปฺตุตสฺส ภาสิตํ อภินนฺทนต์ิ.

ทสุตฺตรสุตฺตํ นิฎฺฐิตํ เอกาทสมํ.

๑๑. ทสุตฺตรสุตฺต¹⁹

ว่าด้วยธรรม ๑ ถึง ๑๐ ประการ

[๓๕๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ประทับอยู่ที่ฝั่งสระโบกขรณีชื่อ คัคครา เขตกรุงจัมปา ณ ที่นั้น ท่านพระสารีบุตรเรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า “ท่านภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้น รับคำแล้ว ท่านพระสารีบุตรจึงกล่าวว่า

“เราจักกล่าวทสุตฺตรสุตฺต
อันเป็นธรรมเครื่องปลดเปลื้องกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง
เพื่อบรรลุถึงพระนิพพาน เพื่อทำที่สุดทุกข์”

ธรรม ๑ ประการ

[๓๕๑] ธรรม ๑ ประการที่มีอุปการะมาก	ธรรม ๑ ประการที่ควรเจริญ
ธรรม ๑ ประการที่ควรกำหนดรู้	ธรรม ๑ ประการที่ควรละ
ธรรม ๑ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม	ธรรม ๑ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณพิเศษ
ธรรม ๑ ประการที่แทงตลอดได้ยาก	ธรรม ๑ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น
ธรรม ๑ ประการที่ควรรู้ยิ่ง	ธรรม ๑ ประการที่ควรทำให้แจ้ง
- (ก) **ธรรม ๑ ประการที่มีอุปการะมาก** คืออะไร
คือ ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย
นี่ คือธรรม ๑ ประการที่มีอุปการะมาก
- (ข) **ธรรม ๑ ประการที่ควรเจริญ** คืออะไร
คือ กายคตาสติ²⁰ สหระคตด้วยความสำเร็จ
นี่ คือธรรม ๑ ประการที่ควรเจริญ
- (ค) **ธรรม ๑ ประการที่ควรกำหนดรู้** คืออะไร
คือ ผัสสะที่ยังมีอาสวะ มีอุปาทาน
นี่ คือธรรม ๑ ประการที่ควรกำหนดรู้
- (ง) **ธรรม ๑ ประการที่ควรละ** คืออะไร
คือ อัสมิมานะ (ความถือตัวว่าเป็นเรา)
นี่ คือธรรม ๑ ประการที่ควรละ

¹⁹ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ เล่มที่ ๑๑

²⁰ ดูเทียบ อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๖๓/๕๕

- (ง) **ธรรม ๑ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม** คืออะไร
คือ โยนิโสมนสิการ²¹
นี่ คือธรรม ๑ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม
- (จ) **ธรรม ๑ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ** คืออะไร
คือ โยนิโสมนสิการ²²
นี่ คือธรรม ๑ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ
- (ฉ) **ธรรม ๑ ประการที่แทงตลอดได้ยาก** คืออะไร
คือ เจโตสมาธิ อันมีลำดับติดต่อกันไป
นี่ คือธรรม ๑ ประการที่แทงตลอดได้ยาก
- (ช) **ธรรม ๑ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น** คืออะไร
คือ ญาณอันไม่กำเริบ²³
นี่ คือธรรม ๑ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น
- (ฌ) **ธรรม ๑ ประการที่ควรรู้ยิ่ง** คืออะไร
คือ สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร
นี่ คือธรรม ๑ ประการที่ควรรู้ยิ่ง
- (ญ) **ธรรม ๑ ประการที่ควรทำให้แจ้ง** คืออะไร
คือ เจโตวิมุตติ อันไม่กำเริบ
นี่ คือธรรม ๑ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นของจริง เป็นของแท้ แน่นนอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น ที่พระตถาคตตรัสรู้แล้วโดยชอบ ด้วยประการฉะนี้

ธรรม ๒ ประการ

[๓๕๒] ธรรม ๒ ประการที่มีอุปการะมาก	ธรรม ๒ ประการที่ควรเจริญ
ธรรม ๒ ประการที่ควรกำหนดรู้	ธรรม ๒ ประการที่ควรละ
ธรรม ๒ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม	ธรรม ๒ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ
ธรรม ๒ ประการที่แทงตลอดได้ยาก	ธรรม ๒ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น
ธรรม ๒ ประการที่ควรรู้ยิ่ง	ธรรม ๒ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

- (ก) **ธรรม ๒ ประการที่มีอุปการะมาก** คืออะไร
คือ

๑. สติ (ความระลึกได้)
๒. สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว)²⁴

นี่ คือธรรม ๒ ประการที่มีอุปการะมาก

²¹ ดูเทียบ อภ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕/๓

²² ดูเทียบ อภ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๕

²³ ญาณอันไม่กำเริบ ในที่นี้หมายถึงปัจจุเวกชนปัญญา (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๑/๒๕๗)

²⁴ ดูเทียบข้อ ๓๐๔ หน้า ๒๕๕ ในเล่มนี้, อภ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘๐/๑๓๘

(ข) **ธรรม ๒ ประการที่ควรเจริญ** คืออะไร
คือ

๑. สมณะ (การฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ)
๒. วิปัสสนา (ความเห็นแจ้ง)²⁵

นี่คือธรรม ๒ ประการที่ควรเจริญ

(ค) **ธรรม ๒ ประการที่ควรกำหนดรู้** คืออะไร
คือ

๑. นาม
๒. รูป²⁶

นี่คือธรรม ๒ ประการที่ควรกำหนดรู้

(ฅ) **ธรรม ๒ ประการที่ควรละ** คืออะไร
คือ

๑. อวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง)
๒. ภวตัณหา (ความอยากในภพ)²⁷

นี่คือธรรม ๒ ประการที่ควรละ

(ง) **ธรรม ๒ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม** คืออะไร
คือ

๑. โทวจัสสตา (ความเป็นผู้ว่ายาก)
๒. ปาปมิตตตา (ความมีบาปมิตร)²⁸

นี่คือธรรม ๒ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

(จ) **ธรรม ๒ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ** คืออะไร
คือ

๑. โสวจัสสตา (ความเป็นผู้ว่าง่าย)
๒. กัลยาณมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร)²⁹

นี่คือธรรม ๒ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ

(ฉ) **ธรรม ๒ ประการที่แทงตลอดได้ยาก** คืออะไร
คือ

๑. ธรรมที่เป็นเหตุ เป็นปัจจัย เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย
๒. ธรรมที่เป็นเหตุ เป็นปัจจัย เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย

นี่คือธรรม ๒ ประการที่แทงตลอดได้ยาก

²⁵ ดูเทียบข้อ ๓๐๔ หน้า ๒๕๖ ในเล่มนี้, อภ.ทฎก. (ไทย) ๒๐/๑๗๓/๑๓๖

²⁶ ดูเทียบข้อ ๓๐๔ หน้า ๒๕๒ ในเล่มนี้, อภ.ทฎก. (ไทย) ๒๐/๙๐/๑๑๒

²⁷ ดูเทียบข้อ ๓๐๔ หน้า ๒๕๒ ในเล่มนี้

²⁸ ดูเทียบข้อ ๓๐๔ หน้า ๒๕๓ ในเล่มนี้, อภ.ทฎก. (ไทย) ๒๐/๙๕/๑๑๔

²⁹ ดูเทียบข้อ ๓๐๔ หน้า ๒๕๓ ในเล่มนี้, อภ.ทฎก. (ไทย) ๒๐/๙๖/๑๑๔

(ท) **ธรรม ๒ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น** คืออะไร
คือ ญาณ ๒ ได้แก่

๑. ขยญาณ (ความรู้ในการสิ้นกิเลส)
๒. อнуปาทญาณ (ความรู้ในการไม่เกิดกิเลส)³⁰

นี่ คือธรรม ๒ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

(ณ) **ธรรม ๒ ประการที่ควรรู้ยิ่ง** คืออะไร
คือ ธาตุ ๒ ได้แก่

๑. สังขตธาตุ (ธาตุที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง)
๒. อสังขตธาตุ (ธาตุที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง)

นี่ คือธรรม ๒ ประการที่ควรรู้ยิ่ง

(ญ) **ธรรม ๒ ประการที่ควรทำให้แจ้ง** คืออะไร
คือ

๑. วิชา (ความรู้แจ้ง)
๒. วิมุตติ (ความหลุดพ้น)³¹

นี่ คือธรรม ๒ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๒๐ ประการนี้ เป็นของจริง เป็นของแท้ แน่นอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น ที่พระตถาคตตรัสรู้แล้วโดยชอบ ด้วยประการฉะนี้

ธรรม ๓ ประการ

[๓๕๓] ธรรม ๓ ประการที่มีอุปการะมาก ธรรม ๓ ประการที่ควรเจริญ
 ธรรม ๓ ประการที่ควรกำหนดรู้ ธรรม ๓ ประการที่ควรละ
 ธรรม ๓ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม ธรรม ๓ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณพิเศษ
 ธรรม ๓ ประการที่แทงตลอดได้ยาก ธรรม ๓ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น
 ธรรม ๓ ประการที่ควรรู้ยิ่ง ธรรม ๓ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

(ก) **ธรรม ๓ ประการที่มีอุปการะมาก** คืออะไร
คือ

๑. สัมปยุตตสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ)
๒. สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม)
๓. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม)³²

นี่ คือธรรม ๓ ประการที่มีอุปการะมาก

(ข) **ธรรม ๓ ประการที่ควรเจริญ** คืออะไร
คือ สมภาติ³³ ๓ ได้แก่

³⁰ ดูเทียบข้อ ๓๐๔ หน้า ๒๕๘ ในเล่มนี้

³¹ ดูเทียบข้อ ๓๐๔ หน้า ๒๕๘ ในเล่มนี้, อภ.ทก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๑๑๓

³² ดูเทียบข้อ ๓๑๑ หน้า ๒๘๖ ในเล่มนี้

³³ ดูเทียบข้อ ๓๐๕ หน้า ๒๗๓ ในเล่มนี้

๑. สมานัตถิที่มีทั้งวิตก และมีวิจาร์
๒. สมานัตถิที่ไม่มีวิตก มีเพียงวิจาร์
๓. สมานัตถิที่ไม่มีวิตก และไม่มีวิจาร์

นี่ คือธรรม ๓ ประการที่ควรเจริญ

(ค) **ธรรม ๓ ประการที่ควรกำหนดรู้** คืออะไร

คือ เวทนา³⁴ ๓ ได้แก่

๑. สุขเวทนา (ความรู้สึกลึกสุข)
๒. ทุกขเวทนา (ความรู้สึกลึกทุกข์)
๓. อทุกขมสุขเวทนา(ความรู้สึกลึกไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข)

นี่ คือธรรม ๓ ประการที่ควรกำหนดรู้

(ข) **ธรรม ๓ ประการที่ควรละ** คืออะไร

คือ ตัณหา³⁵ ๓ ได้แก่

๑. กามตัณหา (ความทะยานอยากในกาม)
๒. ภวตัณหา (ความทะยานอยากในภพ)
๓. วิภวตัณหา (ความทะยานอยากในวิภพ)

นี่ คือธรรม ๓ ประการที่ควรละ

(ง) **ธรรม ๓ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม** คืออะไร

คือ อกุศลมูล³⁶ ๓ ได้แก่

๑. อกุศลมูลคือโลภะ (ความอยากได้)
๒. อกุศลมูลคือโทสะ (ความคิดประทุษร้าย)
๓. อกุศลมูลคือโมหะ (ความหลง)

นี่ คือธรรม ๓ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

(จ) **ธรรม ๓ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ** คืออะไร

คือ กุศลมูล³⁷ ๓ ได้แก่

๑. กุศลมูลคืออโลภะ (ความไม่อยากได้)
๒. กุศลมูลคืออโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย)
๓. กุศลมูลคืออโมหะ (ความไม่หลง)

นี่ คือธรรม ๓ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ

(ฉ) **ธรรม ๓ ประการที่แทงตลอดได้ยาก** คืออะไร

คือ ธาตุที่สลัด ๓ ได้แก่

³⁴ ดูเทียบข้อ ๓๐๕ หน้า ๒๖๖ ในเล่มนี้

³⁵ ดูเทียบข้อ ๓๐๕ หน้า ๒๖๔ ในเล่มนี้, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑

³⁶ ดูเทียบข้อ ๓๐๕ หน้า ๒๕๙ ในเล่มนี้

³⁷ ดูเทียบข้อ ๓๐๕ หน้า ๒๕๙ ในเล่มนี้

๑. ชาติที่สลัดกามคือเนกขัมมะ³⁸
๒. ชาติที่สลัดรูปคืออรุป³⁹
๓. การสลัดสิ่งที่เกิดขึ้น สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น สิ่งที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง คือนิโรธ⁴⁰

นี่ คือธรรม ๓ ประการที่แทงตลอดได้ยาก

(ข) **ธรรม ๓ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น** คืออะไร

คือ ญาณ ๓ ได้แก่

๑. อตัสสญาณ (ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีต)
๒. อนาคตัสสญาณ (ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต)
๓. ปัจจุปปันนัสสญาณ (ญาณหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน)

นี่ คือธรรม ๓ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

(ฅ) **ธรรม ๓ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง** คืออะไร

คือ ชาติ⁴¹ ๓ ได้แก่

๑. กามชาติ (ชาติคือกามภพ)
๒. รูปชาติ (ชาติคือรูปภพ)
๓. อรูปชาติ (ชาติคืออรุปภพ)

นี่ คือธรรม ๓ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง

(ฉ) **ธรรม ๓ ประการที่ควรทำให้แจ้ง** คืออะไร

คือ วิชา⁴² ๓ ได้แก่

๑. วิชา คือความหยั่งรู้ที่ทำให้ระลึกถึงชาติก่อนได้
๒. วิชา คือความหยั่งรู้การจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย
๓. วิชา คือความหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

นี่ คือธรรม ๓ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๓๐ ประการนี้ เป็นของจริง เป็นของแท้ แน่นนอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น ที่พระตถาคตตรัสรู้แล้วโดยชอบ ด้วยประการฉะนี้

ธรรม ๔ ประการ

- [๓๕๔] ธรรม ๔ ประการที่มีอุปการะมาก ธรรม ๔ ประการที่ควรเจริญ
 ธรรม ๔ ประการที่ควรกำหนดรู้ ธรรม ๔ ประการที่ควรละ
 ธรรม ๔ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม ธรรม ๔ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ
 ธรรม ๔ ประการที่แทงตลอดได้ยาก ธรรม ๔ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

³⁸ เนกขัมมะ ในที่นี้หมายถึงอนาคามิมรรค (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๓/๒๕๙)

³⁹ อรุป ในที่นี้หมายถึงอรหัตตมรรคในอรุปภพ (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๓/๒๕๙)

⁴⁰ นิโรธ ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผล (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๓/๒๕๙)

⁴¹ ดูเทียบข้อ ๓๐๕ หน้า ๒๖๒ ในเล่มนี้

⁴² ดูเทียบข้อ ๓๐๕ หน้า ๒๗๕ ในเล่มนี้

ธรรม ๔ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง   ธรรม ๔ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

(ก) **ธรรม ๔ ประการที่มีอุปการะมาก** คืออะไร

คือ จักร⁴³ ๔ ได้แก่

๑.	ปฏิรูปเทสวาสะ	(การอยู่ในถิ่นที่ดี)
๒.	สัปปุริสสังเสวะ	(การคบหาสัตบุรุษ)
๓.	อิตตสัมมาปณิธิ	(การตั้งตนไว้ชอบ)
๔.	บุพเพกตบุญญตา	(ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้เนิ่นก่อนแล้ว)

นี่ คือธรรม ๔ ประการที่มีอุปการะมาก

(ข) **ธรรม ๔ ประการที่ควรเจริญ** คืออะไร

คือ สติปัฏฐาน⁴⁴ ๔ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑.	พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้
๒.	พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ...
๓.	พิจารณาเห็นจิตในจิต ...
๔.	พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

นี่ คือธรรม ๔ ประการที่ควรเจริญ

(ค) **ธรรม ๔ ประการที่ควรกำหนดรู้** คืออะไร

คือ อาหาร⁴⁵ ๔ ได้แก่

๑.	กวมพิงการาหาร	(อาหารคือคำข้าว) ทั้งหยาบและละเอียด
๒.	ผัสสาหาร	(อาหารคือผัสสะ)
๓.	มโนสังญเจตนาหาร	(อาหารคือมโนสังญเจตนา)
๔.	วิญญานาหาร	(อาหารคือวิญญาน)

นี่ คือธรรม ๔ ประการที่ควรกำหนดรู้

(ง) **ธรรม ๔ ประการที่ควรละ** คืออะไร

คือ โอิชชะ⁴⁶ (ห้วงน้ำคือกิเลส) ๔ ได้แก่

๑.	กาโมชชะ	(โอชชะคือกาม)
๒.	ภโวชชะ	(โอชชะคือภพ)
๓.	ทิฏฐิโชชะ	(โอชชะคือทิฏฐิ)
๔.	อวิชิชชะ	(โอชชะคืออวิชชา)

⁴³ ดูเทียบข้อ ๓๑๑ หน้า ๒๘๖ ในเล่มนี้, อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๑/๕๖

⁴⁴ ดูเทียบข้อ ๓๐๖ หน้า ๒๗๖ ในเล่มนี้, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๓-๓๐๔

⁴⁵ ดูเทียบข้อ ๓๑๑ หน้า ๒๘๗ ในเล่มนี้

⁴⁶ ดูเทียบข้อ ๓๑๑ หน้า ๒๘๒ ในเล่มนี้

นี่ คือธรรม ๔ ประการที่ควรละ

(ง) **ธรรม ๔ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม** คืออะไร
คือ โยคะ⁴⁷ (เครื่องเกาะเกี่ยว) ๔ ได้แก่

๑. กามโยคะ (โยคะคือกาม)
๒. ภวโยคะ (โยคะคือภพ)
๓. ทิฏฐิโยคะ (โยคะคือทิฏฐิ)
๔. อวิชาโยคะ (โยคะคืออวิชา)

นี่ คือธรรม ๔ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

(จ) **ธรรม ๔ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ** คืออะไร
คือ วิสังโยคะ⁴⁸ (ความพราก) ๔ ได้แก่

๑. กามโยควิสังโยคะ (ความพรากจากกามโยคะ)
๒. ภวโยควิสังโยคะ (ความพรากจากภวโยคะ)
๓. ทิฏฐิโยควิสังโยคะ (ความพรากจากทิฏฐิโยคะ)
๔. อวิชาโยควิสังโยคะ (ความพรากจากอวิชาโยคะ)

นี่ คือธรรม ๔ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ

(ฉ) **ธรรม ๔ ประการที่แทงตลอดได้ยาก** คืออะไร
คือ สมာธิ ๔ ได้แก่

๑. หานภาคิยสมาธิ (สมาธิฝ่ายเสื่อม)
๒. ลูติภาคิยสมาธิ (สมาธิฝ่ายดำรง)
๓. วิเสสภาคิยสมาธิ (สมาธิฝ่ายวิเศษ)
๔. นิพเพสภาคิยสมาธิ (สมาธิฝ่ายชำแรกกิเลส)

นี่ คือธรรม ๔ ประการที่แทงตลอดได้ยาก

(ช) **ธรรม ๔ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น** คืออะไร
คือ ญาณ⁴⁹ ๔ ได้แก่

๑. รัम्मญาณ (ความรู้ในธรรม)
๒. อำนวยญาณ (ความรู้ในการคล้อยตาม)
๓. ปริยญาณ (ความรู้ในการกำหนดจิตของผู้อื่น)
๔. สัมมตญาณ (ความรู้ในสมมติ)

นี่ คือธรรม ๔ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

(ฌ) **ธรรม ๔ ประการที่ควรรู้ยิ่ง** คืออะไร
คือ อริยสัจ ๔ ได้แก่

๑. ทุกขอริยสัจ (อริยสัจคือทุกข์)
๒. ทุกขสมุทฺทยอริยสัจ (อริยสัจคือเหตุเกิดแห่งทุกข์)

⁴⁷ ดูเทียบข้อ ๓๑๒ หน้า ๒๙๒ ในเล่มนี้, อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐/๑๗

⁴⁸ ดูเทียบข้อ ๓๑๒ หน้า ๒๙๒ ในเล่มนี้, อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐/๑๙-๒๑

⁴⁹ ดูเทียบข้อ ๓๑๐ หน้า ๒๘๕ ในเล่มนี้

๓. ทุกชนโรธอริยสัง (อริยสังคือความดับแห่งทุกข์)
 ๔. ทุกชนโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง (อริยสังคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์)

นี่คือธรรม ๔ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง

(ญ) **ธรรม ๔ ประการที่ควรทำให้แจ้ง** คืออะไร

คือ สามัญญผล⁵⁰ (ผลแห่งความเป็นสมณะ) ๔ ได้แก่

๑. โสดาปัตติผล
๒. สกทาคามิผล
๓. อนาคามิผล
๔. อรหัตตผล

นี่คือธรรม ๔ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๔๐ ประการนี้ เป็นของจริง เป็นของแท้ แน่นนอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น ที่พระตถาคตตรัสรู้แล้วโดยชอบ ด้วยประการฉะนี้

ธรรม ๕ ประการ

- [๓๕๕] ธรรม ๕ ประการที่มีอุปการะมาก ธรรม ๕ ประการที่ควรเจริญ
 ธรรม ๕ ประการที่ควรกำหนดรู้ ธรรม ๕ ประการที่ควรละ
 ธรรม ๕ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม ธรรม ๕ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ
 ธรรม ๕ ประการที่แทงตลอดได้ยาก ธรรม ๕ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น
 ธรรม ๕ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง ธรรม ๕ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

(ก) **ธรรม ๕ ประการที่มีอุปการะมาก** คืออะไร

คือ องค์ของผู้บำเพ็ญความเพียร⁵¹ ๕ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระตถาคตว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและ จรรยา เสด็จไปได้ ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควร ฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็น พระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค”
๒. เป็นผู้ที่มีอาพาธน้อย โรคเบาบาง ประกอบด้วยไพศาตุสำหรับย่อยอาหาร สม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ปานกลาง เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร
๓. เป็นผู้ไม่ใ้อวด ไม่มีมายา ทำตนให้เปิดเผยตามความเป็นจริงในพระศาสดา หรือเพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลาย
๔. เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่
๕. เป็นผู้ที่มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความ สิ้นทุกข์โดยชอบ

⁵⁰ ดูเทียบข้อ ๓๑๑ หน้า ๒๘๗ ในเล่มนี้

⁵¹ ดูเทียบข้อ ๓๑๗ หน้า ๓๐๖-๓๐๗ ในเล่มนี้

นี่ คือธรรม ๕ ประการที่มีอุปการะมาก

(ข) **ธรรม ๕ ประการที่ควรเจริญ** คืออะไร

คือ สัมมาสมาธิ ประกอบด้วยองค์ ๕ ได้แก่

๑. มีปีติแผ่ไป
๒. มีสุขแผ่ไป
๓. มีการกำหนดรู้จิตผู้อื่นแผ่ไป
๔. มีแสงสว่าง⁵²แผ่ไป
๕. ปัจจเวกชนญาณเป็นนิमित

นี่ คือธรรม ๕ ประการที่ควรเจริญ

(ค) **ธรรม ๕ ประการที่ควรกำหนดรู้** คืออะไร

คือ อุปาทานชั้น⁵³ (กองแห่งความยึดมั่น) ๕ ได้แก่

๑. รูปูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป)
๒. เวทนูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือเวทนา)
๓. สัตถุญาปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสัตถุญา)
๔. สังขารูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร)
๕. วิญญาณูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือวิญญาณ)

นี่ คือธรรม ๕ ประการที่ควรกำหนดรู้

(ฆ) **ธรรม ๕ ประการที่ควรละ** คืออะไร

คือ นิรณ⁵⁴ ๕ ได้แก่

๑. กามฉันทะ (ความพอใจในกาม)
๒. พยาบาท (ความคิดร้าย)
๓. ถีนมิทระ (ความหดหู่และเซื่องซึม)
๔. อุทธัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ)
๕. วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย)

นี่ คือธรรม ๕ ประการที่ควรละ

(ง) **ธรรม ๕ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม** คืออะไร

คือ กิเลสเครื่องตรึงจิตดุจตะปู⁵⁵ ๕ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. เคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระศาสดา จิตของภิกษุผู้
เคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระศาสดานั้น ย่อมไม่น้อมไป
เพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำต่อเนื่อง เพื่อบำเพ็ญเพียร การที่

⁵² แสงสว่าง ในที่นี้หมายถึงทิพพจักขุ คือตาทิพย์ (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๕/๒๖๑)

⁵³ ดูเทียบข้อ ๓๑๕ หน้า ๓๐๐ ในเล่มนี้

⁵⁴ ดูเทียบข้อ ๓๑๕ หน้า ๓๐๑ ในเล่มนี้

⁵⁵ ดูเทียบข้อ ๓๑๙ หน้า ๓๐๘ ในเล่มนี้, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๕/๓๕๑-๓๕๒

จิตของ ภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำต่อเนือง เพื่อบำเพ็ญเพียร นี่เป็นกิเลสเครื่องตรึงจิต ดุจตะปูประการที่ ๑

๒. เคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระธรรม ...
๓. เคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระสงฆ์ ...
๔. เคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในสิกขา (ข้อที่จะ ต้องศึกษา) ...
๕. เป็นผู้โกรธ ไม่พอใจ มีจิตถูกโทสะ (ความคิดประทุษร้าย) กระทบ มีจิตแข็ง กระด้างในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย จิตของ ภิกษุผู้โกรธ ไม่พอใจ มีจิตถูกโทสะ กระทบ มีจิตแข็งกระด้างในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำต่อเนือง เพื่อบำเพ็ญเพียร การที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำต่อเนือง เพื่อบำเพ็ญเพียร นี่เป็นกิเลสเครื่องตรึงจิต ดุจตะปูประการที่ ๕

นี่ คือธรรม ๕ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

(๑) **ธรรม ๕ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ** คืออะไร

คือ อินทรีย์⁵⁶ ๕ ได้แก่

๑. สัทธินทรีย์ (อินทรีย์คือศรัทธา)
๒. วิริยินทรีย์ (อินทรีย์คือวิริยะ)
๓. สตินทรีย์ (อินทรีย์คือสติ)
๔. สมาธินทรีย์ (อินทรีย์คือสมาธิ)
๕. ปัญญินทรีย์ (อินทรีย์คือปัญญา)

นี่ คือธรรม ๕ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ

(๒) **ธรรม ๕ ประการที่แทงตลอดได้ยาก** คืออะไร

คือ ธาตุที่สลัด⁵⁷ ๕ ได้แก่

๑. เมื่อภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มนสิการกามทั้งหลาย จิตของเธอยอมไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในกามทั้งหลาย แต่เมื่อเธอมนสิการเนกขัมมะ จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งอยู่ น้อมไปในเนกขัมมะ จิตนั้นของเธอชื่อว่าเป็นจิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พร่ากออกดีแล้ว จากกามทั้งหลาย เธอหลุดพ้นแล้วจากอาสวะและความเร่าร้อน ที่ก่อความคับแค้น ซึ่งเกิดขึ้นเพราะกามเป็นปัจจัย เธอยอม ไม่เสวยเวทนานั้น นี่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่าธาตุที่สลัดกามทั้งหลาย
๒. เมื่อภิกษุมนสิการพยาบาท จิตของเธอยอมไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในพยาบาท แต่เมื่อเธอมนสิการพยาบาท จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งอยู่ น้อมไปในพยาบาท จิตนั้นของเธอชื่อว่าเป็นจิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พร่ากออกดีแล้วจากพยาบาท เธอ หลุดพ้นแล้วจากอาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ซึ่งเกิดขึ้นเพราะ

⁵⁶ ดูเทียบข้อ ๓๒๐ หน้า ๓๑๐ ในเล่มนี้

⁵⁷ ดูเทียบข้อ ๓๒๑ หน้า ๓๑๑-๓๑๒ ในเล่มนี้, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๐/๓๔๔-๓๔๖

พยาบาทเป็นปัจจัย เธอยอมไม่เสวยเวทนานั้น นี่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ชาติที่สลัดพยาบาท

๓. เมื่อภิกษุมนสิการวิหิงสา จิตของเธอยอมไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไป ในวิหิงสา แต่เมื่อเธอมนสิการอวิหิงสา จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งอยู่น้อมไปในอวิหิงสา จิตนั้นของเธอชื่อว่าเป็นจิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พรากออกดีแล้ว จากวิหิงสา เธอหลุดพ้นแล้ว จากอาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ซึ่งเกิดขึ้นเพราะวิหิงสาเป็นปัจจัย เธอยอมไม่เสวยเวทนานั้น นี่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ชาติที่สลัดวิหิงสา
๔. เมื่อภิกษุมนสิการรูปทั้งหลาย จิตของเธอยอมไม่แล่นไป ไม่ เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในรูปทั้งหลาย แต่เมื่อเธอมนสิการ อรูป จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งอยู่ น้อมไปในอรูป จิตนั้นของเธอชื่อว่าเป็นจิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พรากออกดีแล้ว จากรูปทั้งหลาย เธอหลุดพ้นแล้ว จากอาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ซึ่งเกิดขึ้นเพราะรูปเป็นปัจจัย เธอยอมไม่เสวยเวทนานั้น นี่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ชาติที่สลัดรูปทั้งหลาย
๕. เมื่อภิกษุมนสิการสักกายะ จิตของเธอยอมไม่แล่นไป ไม่ เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในสักกายะ แต่เมื่อเธอมนสิการ สักกายนิโรธ (ความดับแห่งสักกายะ) จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งอยู่ น้อมไปในสักกายนิโรธ จิตของเธอชื่อว่าเป็นจิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พรากออกดีแล้ว จากสักกายะ เธอหลุดพ้นแล้ว จากอาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ซึ่งเกิดขึ้นเพราะสักกายะเป็น ปัจจัย เธอยอมไม่เสวยเวทนานั้น นี่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ชาติที่สลัดสักกายะ

นี่ คือธรรม ๕ ประการที่แทงตลอดได้ยาก

(ข) **ธรรม ๕ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น** คืออะไร

คือ สัมมาสมาธิ ประกอบด้วยญาณ⁵⁸ ๕ ได้แก่

๑. ญาณยอมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธิ⁵⁹นี้มีสุขในปัจจุบัน และมีสุขเป็นวิบากต่อไป”
๒. ญาณยอมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธินี้เป็นอริยะ ปราศจากอามิส⁶⁰”
๓. ญาณยอมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธินี้มีมิใช่บุรุษชั่ว⁶¹เสพแล้ว”

⁵⁸ ดูเทียบ อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๗/๓๖-๓๗

⁵⁹ **สมาธิ** ในที่นี้หมายถึงอภัตตผลสมาบัติ หรือมรรคสมาธิ (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๕/๒๖๑, อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒๗/๙)

⁶⁰ **อามิส** ในที่นี้หมายถึงกาม วัฏฏะ และโลก (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๕/๒๖๑, อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒๗/๙)

⁶¹ **มิใช่บุรุษชั่ว** ในที่นี้หมายถึงมหาบุรุษมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๕/๒๖๑)

๔. ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธินี้ สงบ ประณีต ได้ด้วยความสงบระงับ บรรลุได้ด้วยภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น และมีขันธ์บรรลุได้ด้วยการข่ม(ธรรมที่เป็น ข้ำาคึก) ห้ามกิเลส ด้วยสังขารจิต⁶²”
๕. ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “เรานั้นมีสติ เข้าสมาธิ และเรามีสติออกจาก สมาธินี้”

นี่ คือธรรม ๕ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

(ณ) **ธรรม ๕ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง** คืออะไร

คือ วิมุตตตายตนะ⁶³(เหตุแห่งความหลุดพ้น) ๕ ได้แก่

๑. พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์บางรูปผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูแสดง ธรรมแก่ภิกษุใน พระธรรมวินัยนี้ เธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้น ตามที่พระศาสดาหรือ เพื่อนพรหมจรรย์บางรูปผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูแสดงธรรมแก่เธอ เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถรู้ แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อม สงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น นี่เป็นวิมุตตตายตนะ ประการที่ ๑
๒. พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์บางรูปผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูไม่ได้แสดงธรรมแก่ ภิกษุ แต่ภิกษุแสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดย พิสดาร เธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียน มา ที่เธอแสดงแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิด ปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น นี่เป็นวิมุตตตายตนะประการที่ ๒
๓. พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์บางรูปผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูไม่ได้แสดงธรรมแก่ ภิกษุ แม้ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาแก่ผู้อื่น โดยพิสดาร แต่ภิกษุสาธยายธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาโดย พิสดาร เธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียน มา ที่เธอสาธยายโดยพิสดาร เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับ สุข เมื่อ มีสุข จิตย่อมตั้งมั่น นี่เป็นวิมุตตตายตนะประการที่ ๓
๔. พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์บางรูปผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูไม่ได้ แสดงธรรมแก่ ภิกษุ แม้ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ตนได้สดับ มาตามที่ตนได้เรียนมาแก่ผู้ อื่นโดยพิสดาร ไม่ได้สาธยายธรรม ตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาโดย พิสดาร ภิกษุตรึกตาม ตรองตามเพ่งตามด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ตนได้สดับมาตาม ที่ตนได้เรียนมา เธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมตามที่ตนได้สดับมา ตามที่ตน ได้เรียนมา ที่เธอตรึกตามตรองตามเพ่งตามด้วยใจ เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรม

⁶² **สังขารจิต** แปลว่า จิตที่ถูกสังขารกระตุ้นเตือน ในที่นี้หมายถึงรูปาวจรกุศลจิต และอรูปาวจรกุศลจิต (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๕/๒๖๑-๒๖๒, ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓๕๕/๓๕๙, อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒๗/๙, อภ.ปญจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๗/๑๔)

⁶³ ดูเทียบข้อ ๓๒๒ หน้า ๓๑๓-๓๑๔ ในเล่มนี้, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๖/๓๓-๓๖, ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓๕๕/๓๕๙

- ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมี ปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เหนือ
 กายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น นี่เป็น วิมุตตตายตนะประการที่ ๔
๕. พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีบางรูปผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูไม่ได้ แสดงธรรมแก่
 ภิกษุ แม้ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ตนได้ สดับมาตามที่ได้เรียนมาแก่ผู้
 อื่นโดยพิสดาร ไม่ได้สาธยายธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ได้เรียนมาโดย
 พิสดาร และไม่ได้ตรึกตาม ตรองตาม ฟังตามด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ตนได้สดับ
 มาตามที่ได้เรียนมา แต่เธอเรียนสมาธินิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งมาดี มนสิการดี
 ทรงจำไว้ดี ทางตลอดดีด้วยปัญญา เธอรู้แจ้งอรรธรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้นตามที่
 เธอได้เรียนสมาธินิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งมาดี มนสิการดี ทรงจำไว้ดี ทางตลอดดี
 ด้วยปัญญา เมื่อเธอรู้แจ้งอรรธรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์
 ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เหนือกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิต
 ย่อมตั้งมั่น นี่เป็น วิมุตตตายตนะประการที่ ๕

นี่คือธรรม ๕ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง

(ญ) **ธรรม ๕ ประการที่ควรทำให้แจ้ง** คืออะไร

คือ ธรรมขั้น ๕ ได้แก่

๑.	ศีลขั้น	(กองศีล)
๒.	สมาธิขั้น	(กองสมาธิ)
๓.	ปัญญาขั้น	(กองปัญญา)
๔.	วิมุตติขั้น	(กองวิมุตติ)
๕.	วิมุตติญาณทัสสนขั้น	(กองวิมุตติญาณทัสสนะ)

นี่คือธรรม ๕ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๕๐ ประการนี้ เป็นของจริง เป็นของแท้ แน่นนอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น ที่พระตถาคตตรัสรู้
 แล้วโดยชอบ ด้วยประการฉะนี้

ธรรม ๖ ประการ

[๓๕๖] ธรรม ๖ ประการที่มีอุปการะมาก	ธรรม ๖ ประการที่ควรเจริญ
ธรรม ๖ ประการที่ควรกำหนดรู้	ธรรม ๖ ประการที่ควรละ
ธรรม ๖ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม	ธรรม ๖ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ
ธรรม ๖ ประการที่ทางตลอดได้ยาก	ธรรม ๖ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น
ธรรม ๖ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง	ธรรม ๖ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

(ก) **ธรรม ๖ ประการที่มีอุปการะมาก** คืออะไร

คือ สารณียธรรม⁶⁴ ๖ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

⁶⁴ ดูเทียบข้อ ๓๒๔ หน้า ๓๒๑-๓๒๒ ในเล่มนี้, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๙/๘๗-๘๘, อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๒/๔๓๑-๔๓๒

๑. ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม⁶⁵ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ⁶⁶ นี้เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
๒. ตั้งมั่นเมตตาวัจกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ แม้ นี้ก็เป็นสารณียธรรม ที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
๓. ตั้งมั่นเมตตาโมกกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้ง และในที่ลับ แม้ นี้ก็เป็นสารณียธรรม ฯลฯ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยก⁶⁷ ลากทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุกแต่เพียงบิดนขาต (อาหารในบาตร) บริโภค ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีล แม้ นี้ก็เป็นสารณียธรรม ฯลฯ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
๕. มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้ง และในที่ลับ แม้ นี้ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
๖. มีอริยปฏิญญา⁶⁸ อันเป็นธรรมเครื่องนำออก⁶⁹เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ แม้ นี้ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

นี้ คือธรรม ๖ ประการที่มีอุปการะมาก

(ข) **ธรรม ๖ ประการที่ควรเจริญ** คืออะไร

คือ อนุสสติฐาน⁷⁰ ๖ ได้แก่

๑. พุทธานุสสติ (การระลึกถึงพระพุทธเจ้า)
๒. ธัมมานุสสติ (การระลึกถึงพระธรรม)

⁶⁵ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๓๒๔ หน้า ๓๒๑ ในเล่มนี้

⁶⁶ **ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ** ในที่นี้หมายถึงทั้งต่อหน้าและลับหลัง (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๔๑/๑๓๒)

⁶⁷ ดูเชิงอรรถที่ ๓ ข้อ ๓๒๔ หน้า ๓๒๑ ในเล่มนี้

⁶⁸ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๓๒๔ หน้า ๓๒๒ ในเล่มนี้

⁶⁹ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๓๒๔ หน้า ๓๒๒ ในเล่มนี้

⁷⁰ ดูเชิงอรรถที่ ๓ ข้อ ๓๒๗ หน้า ๓๒๘ ในเล่มนี้

๓. สังฆานุสสติ (การระลึกถึงพระสงฆ์)
๔. สีลานุสสติ (การระลึกถึงศีล)
๕. จาคานุสสติ (การระลึกถึงการบริจาค)
๖. เทวตานุสสติ (การระลึกถึงเทวดา)

นี่คือธรรม ๖ ประการที่ควรเจริญ

(ค) **ธรรม ๖ ประการที่ควรกำหนดรู้** คืออะไร

คือ อายตนะภายใน⁷¹ ๖ ได้แก่

๑. จักขวยตนะ (อายตนะคือตา)
๒. โสตายตนะ (อายตนะคือหู)
๓. ชานายตนะ (อายตนะคือจมูก)
๔. ชิวหายตนะ (อายตนะคือลิ้น)
๕. กายายตนะ (อายตนะคือกาย)
๖. มนายตนะ (อายตนะคือใจ)

นี่คือธรรม ๖ ประการที่ควรกำหนดรู้

(ข) **ธรรม ๖ ประการที่ควรละ** คืออะไร

คือ หมวดตัณหา⁷² ๖ ได้แก่

๑. รูปตัณหา (ความอยากได้รูป)
๒. สัททตัณหา (ความอยากได้เสียง)
๓. คันธตัณหา (ความอยากได้กลิ่น)
๔. รสตัณหา (ความอยากได้รส)
๕. โภกฺขุตัณหา (ความอยากได้โภกฺขุตัณหา)
๖. รัสมตัณหา (ความอยากได้ธรรมารมณ์)

นี่คือธรรม ๖ ประการที่ควรละ

(ง) **ธรรม ๖ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม** คืออะไร

คือ อคารวะ⁷³ ๖ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. อยู่อย่างไม่มีเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสดา
๒. อยู่อย่างไม่มีเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระธรรม
๓. อยู่อย่างไม่มีเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระสงฆ์
๔. อยู่อย่างไม่มีเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสิกขา
๕. อยู่อย่างไม่มีเคารพ ไม่มีความยำเกรงในความไม่ประมาท
๖. อยู่อย่างไม่มีเคารพ ไม่มีความยำเกรงในปฏิสันถาร

นี่คือธรรม ๖ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

⁷¹ ดูเทียบข้อ ๓๒๓ หน้า ๓๑๕-๓๑๖ ในเล่มนี้, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๖-๗

⁷² ดูเทียบข้อ ๓๒๓ หน้า ๓๑๘ ในเล่มนี้, อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๔/๖๓๘

⁷³ ดูเทียบข้อ ๓๒๔ หน้า ๓๑๙ ในเล่มนี้

(จ) **ธรรม ๖ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ คืออะไร**คือ คารวะ⁷⁴ ๖ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในพระศาสดา
๒. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในพระธรรม
๓. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในพระสงฆ์
๔. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในสิกขา
๕. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในความไม่ประมาท
๖. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในปฏิสันถาร

นี่ คือธรรม ๖ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ

(ข) **ธรรม ๖ ประการที่แทงตลอดได้ยาก คืออะไร**คือ ธาตุที่สลัด⁷⁵ ๖ ได้แก่

๑. ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าได้เจริญเมตตาเจโตวิมุติ⁷⁶แล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว แต่พยายาม (ความคิดร้าย) ก็ยังครอบงำจิตของข้าพเจ้าอยู่” ภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวตักเตือนเธอว่า “อย่าได้กล่าวอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ อย่าได้กล่าวอย่างนี้ ผู้มีอายุ อย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาค เพราะการกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย พระผู้มีพระภาคไม่ตรัสอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุได้เจริญเมตตาเจโตวิมุติแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว แต่พยายาม ก็ยังครอบงำจิตของภิกษุนั้นอยู่” ข้อนี้เป็นไป ไม่ได้เลย เพราะเมตตาเจโตวิมุตินี้เป็นธาตุที่สลัดพยายาม
๒. ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าได้เจริญกรุณาเจโตวิมุติแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว แต่วิหิงสา (ความเบียดเบียน) ก็ยังครอบงำจิตของข้าพเจ้าอยู่” ภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวตักเตือนเธอว่า “อย่าได้กล่าวอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ อย่าได้กล่าวอย่างนี้ ผู้มีอายุ อย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาค เพราะการกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย พระผู้มีพระภาคไม่ตรัสอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุได้เจริญกรุณาเจโตวิมุติแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว แต่วิหิงสาก็ยังครอบงำจิตของภิกษุนั้นอยู่” ข้อนี้เป็นไปไม่ได้เลย เพราะกรุณาเจโตวิมุตินี้เป็นธาตุที่สลัดวิหิงสา

⁷⁴ ดูเทียบข้อ ๓๒๔ หน้า ๓๑๙ ในเล่มนี้, อภ.จก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๘๓-๔๘๔

⁷⁵ ดูเทียบข้อ ๓๒๖ หน้า ๓๒๕-๓๒๘ ในเล่มนี้, อภ.จก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๓/๔๓๓-๔๓๖

⁷⁶ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๓๒๖ หน้า ๓๒๕ ในเล่มนี้

๓. ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าได้เจริญมุกตาเจโตวิมุตติแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว แต่อรรถิ (ความไม่ยินดี) ก็ยังครอบงำจิตของข้าพเจ้าอยู่” ภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวตักเตือนเธอว่า “อย่าได้กล่าวอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ อย่าได้กล่าวอย่างนี้ ผู้มีอายุ อย่าได้กล่าวตู่พระผู้มีพระภาค เพราะการกล่าวตู่พระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย พระผู้มีพระภาค ไม่ตรัสอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุได้เจริญมุกตาเจโตวิมุตติแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว แต่อรรถิ ก็ยังครอบงำจิตของภิกษุนั้นอยู่” ข้อนั้นเป็นไปไม่ได้เลย เพราะ มุกตาเจโตวิมุตตินี้เป็นธาตุที่สลัดอรรถิ
๔. ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าได้เจริญ อุเบกขาเจโตวิมุตติแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว แต่ราคะ (ความกำหนดยินดี) ก็ยังครอบงำจิตของข้าพเจ้าอยู่” ภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวตักเตือนเธอว่า “อย่าได้กล่าวอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ อย่าได้กล่าวอย่างนี้ ผู้มีอายุ อย่าได้กล่าวตู่พระผู้มีพระภาค เพราะการกล่าวตู่พระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย พระผู้มีพระภาค ไม่ตรัสอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุได้เจริญอุเบกขาเจโตวิมุตติแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว แต่ราคะก็ ยังครอบงำจิตของภิกษุนั้นอยู่” ข้อนั้นเป็นไป ไม่ได้เลย เพราะอุเบกขาเจโตวิมุตตินี้เป็นธาตุที่สลัดราคะ
๕. ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าได้เจริญ อนิมิตตาเจโตวิมุตติ^{๗๗}แล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว แต่วิญญานของข้าพเจ้าก็ยังไม่พ้นหานิมิตอยู่” ภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวตักเตือนเธอว่า “อย่าได้กล่าวอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ อย่าได้ กล่าวอย่างนี้ ผู้มีอายุ อย่าได้กล่าวตู่พระผู้มีพระภาค เพราะการกล่าวตู่พระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย พระผู้มีพระภาค ไม่ตรัสอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุได้เจริญอนิมิตตาเจโตวิมุตติแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว แต่วิญญานของภิกษุนั้นก็ยังไม่พ้นหานิมิตอยู่” ข้อนั้นเป็นไปไม่ได้เลย เพราะอนิมิตตาเจโตวิมุตตินี้เป็นธาตุที่สลัดนิमितทั้งปวง
๖. ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าปราศจาก อัสสมิมานะแล้ว และไม่พิจารณาเห็นว่า “เราเป็นนี้” แต่ลูกศร คือความเคลือบแคลงสงสัยก็ยังคงครอบงำจิตของข้าพเจ้าอยู่” ภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวตักเตือนเธอว่า “อย่าได้กล่าวอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ อย่าได้กล่าวอย่างนี้ ผู้มีอายุ อย่าได้กล่าวตู่พระผู้มีพระภาค เพราะการกล่าวตู่พระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย พระผู้มีพระภาค ไม่ตรัสอย่างนี้เลย ผู้มีอายุ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุ ปราศจากอัสสมิมานะแล้ว และไม่พิจารณาเห็นว่า

^{๗๗} ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๓๒๖ หน้า ๓๒๗ ในเล่มนี้

“เราเป็นนี่” แต่ลูกศรคือความเคลือบแคลงสงสัยก็ยังครอบงำจิตของภิกษุผู้นั้น
อยู่” ข้อนี้เป็นไปไม่ได้เลย เพราะสภาวะที่ถือนอัสมิมานะ⁷⁸นี้เป็นธาตุที่สลัดลูก
ศรคือความเคลือบแคลงสงสัย”

นี่ คือธรรม ๖ ประการที่แทงตลอดได้ยาก

(ช) **ธรรม ๖ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น** คืออะไร

คือ สตติวิหารธรรม⁷⁹ (ธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นนิตยของพระชินาสพ) ๖ ได้แก่

๑. เห็นรูปทางตาแล้ว เป็นผู้ไม่ตีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่
๒. ฟังเสียงทางหู ...
๓. ดมกลิ่นทางจมูก ...
๔. ลิ้มรสทางลิ้น ...
๕. ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ...
๖. รู้แจ้งธรรมารมณทางใจแล้ว เป็นผู้ไม่ตีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
อยู่

นี่ คือธรรม ๖ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

(ฌ) **ธรรม ๖ ประการที่ควรรู้ยิ่ง** คืออะไร

คือ อนุตตรियะ⁸⁰ (ยอดเยี่ยม) ๖ ได้แก่

๑.	ทัสสนาอนุตตรियะ	(การเห็นอันยอดเยี่ยม)
๒.	สวานาอนุตตรियะ	(การฟังอันยอดเยี่ยม)
๓.	ลาภาอนุตตรियะ	(การได้อันยอดเยี่ยม)
๔.	สิกขาอนุตตรियะ	(การศึกษาอันยอดเยี่ยม)
๕.	ปาริจรียาอนุตตรियะ	(การบำรุงอันยอดเยี่ยม)
๖.	อนุสสตานาอนุตตรियะ	(การระลึกอันยอดเยี่ยม)

นี่ คือธรรม ๖ ประการที่ควรรู้ยิ่ง

(ญ) **ธรรม ๖ ประการที่ควรทำให้แจ้ง** คืออะไร

คือ อภิญญา ๖ ได้แก่

๑. ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียว แสดงเป็น
หลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดง ให้ปรากฏ หรือแสดงให้
หายไปก็ได้ ทะลุฝา กำแพง (และ) ภูเขา ไปได้ไม่ติดขัด เหมือนไปในที่ว่างก็ได้
ผุดขึ้นหรือดำลงในแผ่นดินเหมือนไปในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำโดยที่น้ำไม่แยก
เหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปในอากาศ เหมือนนกบินไปได้
ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ อันมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากก็ได้ ใช้
อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้

⁷⁸ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๓๒๖ หน้า ๓๒๘ ในเล่มนี้

⁷⁹ ดูเทียบข้อ ๓๒๘ หน้า ๓๒๙ ในเล่มนี้

⁸⁰ ดูเทียบข้อ ๓๒๗ หน้า ๓๒๘ ในเล่มนี้, อภ.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๘/๔๒๓-๔๒๔

๒. ภิกษุหนึ่งได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยหูทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์
๓. ภิกษุหนึ่งกำหนดรู้จิตของสัตว์และคนอื่นด้วยจิตของตน คือ จิตมีราคะก็รู้ว่าจิตมีราคะ หรือปราศจากราคะก็รู้ว่าปราศจากราคะ จิตมีโทสะก็รู้ว่ามีโทสะ หรือปราศจากโทสะก็รู้ว่า ปราศจากโทสะ จิตมีโมหะก็รู้ว่ามีโมหะ หรือปราศจากโมหะ ก็รู้ว่าปราศจากโมหะ จิตหดหู่ก็รู้ว่าหดหู่ หรือฟุ้งซ่านก็รู้ว่า ฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคคตะก็รู้ว่า เป็นมหัคคตะ หรือไม่เป็นมหัคคตะก็รู้ว่าไม่เป็นมหัคคตะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ว่า มีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ว่าไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิก็รู้ว่า เป็นสมาธิ หรือไม่เป็นสมาธิก็รู้ว่าไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นก็รู้ว่า หลุดพ้น หรือไม่หลุดพ้นก็รู้ว่าไม่หลุดพ้น
๔. ภิกษุหนึ่ง ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติ บ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอด สังวัฏฏ กับเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกับเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏกับและวิวัฏฏกับเป็นอันมากบ้าง ว่า “ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตจากภพนั้นแล้วก็ไปเกิดในภพโน้น ในภพนั้นเราก็มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุข ทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตจากภพนั้นแล้วจึงมาเกิดในภพนี้” เธอระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้
๕. ภิกษุหนึ่งเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า “หมู่สัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้าย พระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์” เธอเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลัง จติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมอย่างนี้แล
๖. ภิกษุหนึ่งทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

นี่คือธรรม ๖ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๖๐ ประการนี้ เป็นของจริง เป็นของแท้ แน่นนอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น ที่พระตถาคตตรัสรู้แล้วโดยชอบ ด้วยประการฉะนี้

ธรรม ๗ ประการ

[๓๕๗] ธรรม ๗ ประการที่มีอุปการะมาก

ธรรม ๗ ประการที่ควรกำหนดรู้

ธรรม ๗ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

ธรรม ๗ ประการที่ควรเจริญ

ธรรม ๗ ประการที่ควรละ

ธรรม ๗ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ

ธรรม ๗ ประการที่แทงตลอดได้ยาก

ธรรม ๗ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

ธรรม ๗ ประการที่ควรรู้ยิ่ง

ธรรม ๗ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

(ก) **ธรรม ๗ ประการที่มีอุปการะมาก** คืออะไร

คือ อริยทรัพย์⁸¹ ๗ ได้แก่

๑. สัทธาณะ (ทรัพย์คือศรัทธา)
๒. สีลณะ (ทรัพย์คือศีล)
๓. หิริณะ (ทรัพย์คือหิริ)
๔. โอตตปปณะ (ทรัพย์คือโอดตปปะ)
๕. สุตณะ (ทรัพย์คือสุตะ)
๖. จาคณะ (ทรัพย์คือจาคะ)
๗. ปัญญาณะ (ทรัพย์คือปัญญา)

นี่ คือธรรม ๗ ประการที่มีอุปการะมาก

(ข) **ธรรม ๗ ประการที่ควรเจริญ** คืออะไร

คือ สัมโพชฌงค์⁸² ๗ ได้แก่

๑. สติสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความระลึกได้)
๒. รัम्मวิจยสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียรธรรม)
๓. วิริยสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียร)
๔. ปิติสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความอิ่มใจ)
๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบ กายสงบใจ)
๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความตั้งจิตมั่น)
๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความวางใจ เป็นกลาง)

นี่ คือธรรม ๗ ประการที่ควรเจริญ

(ค) **ธรรม ๗ ประการที่ควรกำหนดรู้** คืออะไร

คือ วิญญาณฐิติ⁸³ ๗ ได้แก่

๑. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มียกต่างกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน คือ มนุษย์ เทพบางพวก และ วินิปาติกะบางพวก นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๑
๒. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มียกต่างกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ พวกเทพชั้นพรหม กายิกา (เทพผู้หนีบเนื่องในหมู่พรหม) เกิดใน ปฐมฌาน นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๒
๓. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มียกต่างกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน คือ พวกเทพชั้น อากัสสระ นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๓
๔. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มียกต่างกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ พวกเทพชั้น สุภกิณหะ (เทพผู้เต็มไปด้วยความงดงาม) นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๔

⁸¹ ดูเทียบข้อ ๓๓๐ หน้า ๓๓๑ ในเล่มนี้, อภ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๕/๘

⁸² ดูเทียบข้อ ๓๓๐ หน้า ๓๓๑ ในเล่มนี้

⁸³ ดูเทียบข้อ ๓๓๒ หน้า ๓๓๕-๓๓๖ ในเล่มนี้

๕. มีสัตว์ทั้งหลายบรรลุอากาศาณญายตนฌานโดยกำหนดว่า “อากาศหาที่สูดมิได้” เพราะล่องรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา ไม่กำหนดนาคัตตสัญญาโดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๕
๖. มีสัตว์ทั้งหลาย ล่องอากาศาณญายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุวิญญาณญายตนฌานโดยกำหนดว่า “วิญญาณหาที่สูดมิได้” นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๖
๗. มีสัตว์ทั้งหลายล่องวิญญาณญายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุอากิญจัญญายตนฌานโดยกำหนดว่า “ไม่มีอะไร” นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๗

นี่ คือธรรม ๗ ประการที่ควรกำหนดรู้

(ฆ) **ธรรม ๗ ประการที่ควรละ** คืออะไร

คือ อนุสัย⁸⁴ ๗ ได้แก่

๑. กามราคานุสัย (อนุสัยคือความกำหนัดในกาม)
๒. ปฏิฆานุสัย (อนุสัยคือความยินร้าย)
๓. ทิฏฐานุสัย (อนุสัยคือความเห็นผิด)
๔. วิจิกิจฉานุสัย (อนุสัยคือความลังเลสงสัย)
๕. มานานุสัย (อนุสัยคือความถือตัว)
๖. ภวราคานุสัย (อนุสัยคือความติดใจในภพ)
๗. อวิชชานุสัย (อนุสัยคือความไม่รู้แจ้ง)

นี่ คือธรรม ๗ ประการที่ควรละ

(ง) **ธรรม ๗ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม** คืออะไร

คือ อสังฆธรรม⁸⁵ ๗ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ไม่มีศรัทธา
๒. เป็นผู้ไม่มีhiri
๓. เป็นผู้ไม่มีโอดตปปะ
๔. เป็นผู้มิสุตะน้อย
๕. เป็นผู้เกียจคร้าน
๖. เป็นผู้มิสติหลงลืม
๗. เป็นผู้มิปัญญาทราวม

นี่ คือธรรม ๗ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

(จ) **ธรรม ๗ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ** คืออะไร

คือ สังฆธรรม⁸⁶ ๗ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

⁸⁴ ดูเทียบข้อ ๓๓๒ หน้า ๓๓๗ ในเล่มนี้, อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๑๑/๑๗

⁸⁵ ดูเทียบข้อ ๓๓๐ หน้า ๓๓๒ ในเล่มนี้

⁸⁶ ดูเทียบข้อ ๓๓๐ หน้า ๓๓๒-๓๓๓ ในเล่มนี้

๑. เป็นผู้มีความศรัทธา
๒. เป็นผู้มีความหิริ
๓. เป็นผู้มีความโอตตปปะ
๔. เป็นผู้มีความพหุสูต
๕. เป็นผู้ปรารถนาความเพียร
๖. เป็นผู้มีความสติมั่นคง
๗. เป็นผู้มีความปัญญา

นี่คือธรรม ๗ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ

(ฉ) **ธรรม ๗ ประการที่แทงตลอดได้ยาก** คืออะไร

คือ สปัฏฐธรรม⁸⁷ ๗ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. เป็นธัมมัญญ (ผู้รู้จักเหตุ)
๒. เป็นอัตถัญญ (ผู้รู้จักผล)
๓. เป็นอัตตัญญ (ผู้รู้จักตน)
๔. เป็นมัตตัญญ (ผู้รู้จักประมาณ)
๕. เป็นกาลัญญ (ผู้รู้จักเวลา)
๖. เป็นปริสัณญ (ผู้รู้จักชุมชน)
๗. เป็นบุคคลัญญ (ผู้รู้จักบุคคล)

นี่คือธรรม ๗ ประการที่แทงตลอดได้ยาก

(ช) **ธรรม ๗ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น** คืออะไร

คือ สัณญญา⁸⁸ ๗ ได้แก่

๑. อนิจจสัณญญา (กำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร)
๒. อนัตตสัณญญา (กำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง)
๓. อสุภสัณญญา (กำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย)
๔. อาทีนวสัณญญา (กำหนดหมายทุกข์โทษของกายอันมีความเจ็บไข้ต่าง ๆ)
๕. ปหานสัณญญา (กำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิตกและบาปธรรมทั้งหลาย)
๖. วิราคสัณญญา (กำหนดหมายวิราคะว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)
๗. นิโรธสัณญญา (กำหนดหมายนิโรธว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)

นี่คือธรรม ๗ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

(ฌ) **ธรรม ๗ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง** คืออะไร

คือ นิตทสวัตถุ⁸⁹ ๗ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

⁸⁷ ดูเทียบข้อ ๓๓๐ หน้า ๓๓๓ ในเล่มนี้, อภ.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๗

⁸⁸ ดูเทียบข้อ ๓๓๑ หน้า ๓๓๔-๓๓๕ ในเล่มนี้

⁸⁹ ดูเทียบข้อ ๓๓๑ หน้า ๓๓๓-๓๓๔ ในเล่มนี้, อภ.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๔๒/๖๕-๖๖

๑. เป็นผู้มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการสมาทานสิกขา และไม่ปราศจากความรัก⁹⁰ ในการสมาทานสิกขาต่อไป
๒. เป็นผู้มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการใคร่ครวญธรรม และไม่ปราศจากความรักในการใคร่ครวญธรรมต่อไป
๓. เป็นผู้มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการกำจัดความอยาก และไม่ปราศจากความรักในการกำจัดความอยากต่อไป
๔. เป็นผู้มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการหลีกเร้น และไม่ปราศจากความรักในการหลีกเร้นต่อไป
๕. เป็นผู้มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการปรารภความเพียร และไม่ปราศจากความรักในการปรารภความเพียรต่อไป
๖. เป็นผู้มีฉันทะอย่างแรงกล้าในสติปัญญาเครื่องรักษาตน และไม่ปราศจากความรักในสติปัญญาเครื่องรักษาตนต่อไป
๗. เป็นผู้มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการแทงตลอดด้วยทิวฐิติ และไม่ปราศจากความรักในการแทงตลอดด้วยทิวฐิติต่อไป

นี่คือธรรม ๗ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง

(ญ) **ธรรม ๗ ประการที่ควรทำให้แจ้ง** คืออะไร

คือ กำลังของพระชินาสพ ๗ ได้แก่

๑. สังขารทั้งปวงเป็นธรรมที่ภิกษุชินาสพในพระธรรมวินัยนี้เห็นว่าเป็นสภาวะไม่เที่ยงด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง ข้อที่สังขารทั้งปวงเป็นธรรมที่ภิกษุชินาสพเห็นว่าเป็นสภาวะไม่เที่ยงด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง นี่เป็นกำลังของภิกษุชินาสพที่ภิกษุชินาสพอาศัยปัญญาความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า “อาสวะของเราสิ้นแล้ว”
๒. กามทั้งหลายเป็นธรรมที่ภิกษุชินาสพเห็นว่าเปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิงด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง แม้ข้อที่กามทั้งหลายเป็นธรรมที่ภิกษุชินาสพเห็นว่าเปรียบด้วยหลุมถ่าน เพลิงด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชินาสพที่ภิกษุชินาสพอาศัยปัญญาความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า “อาสวะของเราสิ้นแล้ว”
๓. จิตของภิกษุชินาสพเป็นธรรมชาติน้อมไปในวิเวก น้อมไปใน วิเวก โอนไปใน วิเวก ตั้งอยู่ในวิเวก ยินดียิ่งในเนกขัมมะ ปราศจากเจื่อนธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะโดยประการทั้งปวง แม้ข้อที่จิตของภิกษุชินาสพเป็นธรรมชาติน้อมไปใน วิเวก น้อมไปในวิเวก โอนไปในวิเวก ตั้งอยู่ในวิเวก ยินดียิ่งในเนกขัมมะ ปราศจากเจื่อนธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะโดยประการทั้งปวง นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชินาสพที่ภิกษุชินาสพอาศัยปัญญาความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า “อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

⁹⁰ ดูเชิงอรรถที่ ๔ ข้อ ๓๓๑ หน้า ๓๓๓ ในเล่มนี้

๔. สติปัฏฐาน ๔ เป็นธรรมที่ภิกษุชฌนาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้ข้อที่สติปัฏฐาน ๔ เป็นธรรมที่ภิกษุชฌนาสพเจริญอบรมดีแล้ว นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชฌนาสพที่ภิกษุชฌนาสพอาศัยปัญญาความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า “อาสวะของเราสิ้นแล้ว”
๕. อินทรีย์ ๕ เป็นธรรมที่ภิกษุชฌนาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้ข้อที่อินทรีย์ ๕ เป็นธรรมที่ภิกษุชฌนาสพเจริญอบรมดีแล้ว นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชฌนาสพที่ภิกษุชฌนาสพอาศัยปัญญาความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า “อาสวะของเราสิ้นแล้ว”
๖. โพชฌงค์ ๗ เป็นธรรมที่ภิกษุชฌนาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้ข้อที่โพชฌงค์ ๗ เป็นธรรมที่ภิกษุชฌนาสพเจริญอบรมดีแล้ว นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชฌนาสพที่ภิกษุชฌนาสพอาศัยปัญญาความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า “อาสวะของเราสิ้นแล้ว”
๗. อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นธรรมที่ภิกษุชฌนาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้ข้อที่อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นธรรมที่ภิกษุชฌนาสพเจริญอบรมดีแล้ว นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชฌนาสพที่ภิกษุชฌนาสพ อาศัยปัญญาความสิ้นอาสวะทั้งหลายว่า “อาสวะของเราสิ้นแล้ว”

นี่ คือธรรม ๗ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๗๐ ประการนี้ เป็นของจริง เป็นของแท้ แน่นนอน ไม่มีผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น ที่พระตถาคตตรัสรู้แล้วโดยชอบ ด้วยประการฉะนี้

ภาณวารที่ ๑ จบ

ธรรม ๘ ประการ

[๓๕๘] ธรรม ๘ ประการที่มีอุปการะมาก ธรรม ๘ ประการที่ควรเจริญ

ธรรม ๘ ประการที่ควรกำหนดรู้

ธรรม ๘ ประการที่ควรละ

ธรรม ๘ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

ธรรม ๘ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณพิเศษ

ธรรม ๘ ประการที่แทงตลอดได้ยาก

ธรรม ๘ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

ธรรม ๘ ประการที่ควรรู้ยิ่ง

ธรรม ๘ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

(ก) **ธรรม ๘ ประการที่มีอุปการะมาก** คืออะไร

คือ เหตุ ๘ ประการ ปัจจัย ๘ ประการ เป็นไปเพื่อได้อาทิพรหมจรรย์ปัญญา ที่ยังไม่ได้ เพื่อภิญญาภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งปัญญาที่ได้แล้ว

เหตุ ๘ ประการ ปัจจัย ๘ ประการ คืออะไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้มิหิริโหดตปปะ มีความรักและความเคารพอย่างแรงกล้าในพระศาสดา หรือในเพื่อนพรหมจรรย์บางรูป ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะ ครูที่เธออาศัยอยู่ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๑ เป็นไปเพื่อได้ อาทิพรหมจรรย์ปัญญาที่ยังไม่ได้ เพื่อภิญญาภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งปัญญาที่ได้แล้ว
๒. เป็นผู้มิหิริโหดตปปะ มีความรักและความเคารพอย่างแรงกล้าในพระศาสดา หรือในเพื่อนพรหมจรรย์บางรูป ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะ ครูที่เธออาศัยอยู่ เธอเข้าไปหา ท่านเหล่านั้นตามเวลาอันควร สอบถามไต่สวนว่า “พระพุทธรพจน์นี้เป็นอย่างไร เนื้อความของพระพุทธรพจน์นี้เป็นอย่างไร” ท่านเหล่านั้นจะเปิดเผยธรรมที่ยังไม่เปิดเผย จะทำให้ง่ายซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้ง่าย และบรรเทาความสงสัยในธรรมที่น่าสงสัยหลายอย่างแก่เธอ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๒ เป็นไปเพื่อ

ได้อาทิพรหมจรรย์กัปัญญาที่ยังไม่ได้ เพื่อภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่ง
ปัญญาที่ได้แล้ว

๓. ครั้นพึงธรรมนั้นแล้ว ย่อมได้รับความสงบเย็น ๒ ประการคือ (๑) ความสงบเย็น
ทางกาย (๒) ความสงบเย็นทางจิต นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๓ เป็นไปเพื่อ
ได้อาทิพรหมจรรย์กัปัญญาที่ยังไม่ได้ เพื่อภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่ง
ปัญญาที่ได้แล้ว
๔. เป็นผู้มึศีล สำรวมด้วยการสังวรในพระปาติโมกข์^{๙๑} เพียบพร้อม ด้วยอาจารย์
(มารยาท)และโคจร(การเที่ยวไป) มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทาน
ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๔ เป็นไปเพื่อ
ได้อาทิพรหมจรรย์กัปัญญาที่ยังไม่ได้ เพื่อภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่ง
ปัญญาที่ได้แล้ว
๕. เป็นพหูสูต ทรงสุตะสั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมาก ซึ่งธรรมทั้งหลาย ที่มีความงาม
ในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์
พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์ครบถ้วน แล้วทรงจำไว้ได้คล่อง
ปาก ขึ้นใจ แหวงตลอดดีด้วยทวิภูฏี นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๕ เป็นไปเพื่อ
ได้อาทิพรหมจรรย์กัปัญญาที่ยังไม่ได้ เพื่อภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่ง
ปัญญาที่ได้แล้ว
๖. เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง
มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัย
ประการที่ ๖ เป็นไปเพื่อได้อาทิพรหมจรรย์กัปัญญาที่ยังไม่ได้ เพื่อภิญโญภาพ
ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งปัญญาที่ได้แล้ว
๗. เป็นผู้มึสติ คือ ประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน^{๙๒} อย่างยิ่ง ระลึกถึง
สิ่งที่ทำ และคำที่พูดแม่นยำได้ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๗ เป็นไปเพื่อ
ได้อาทิพรหมจรรย์กัปัญญาที่ยังไม่ได้ เพื่อภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่ง
ปัญญาที่ได้แล้ว
๘. ภิกษุพิจารณาเห็นความเกิดและความเสื่อมในอุปาทานขันธ์ ๕ อยู่ว่า “รูปเป็น
อย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปเป็นอย่างนี้ เวทนาเป็น
อย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่ง เวทนาเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งเวทนาเป็นอย่างนี้
สัญญาเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งสัญญา
เป็นอย่างนี้ สังขารเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสังขารเป็นอย่างนี้ ความดับแห่ง
สังขารเป็นอย่างนี้ วิญญาณเป็น อย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้
ความดับแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้” นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๘ เป็นไป
เพื่อได้อาทิพรหมจรรย์กัปัญญาที่ยังไม่ได้ เพื่อภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที
แห่งปัญญาที่ได้แล้ว

^{๙๑} **สังวรในพระปาติโมกข์** มีอรรถาธิบายแต่ละคำดังนี้ สังวร หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา ปาติโมกข์ หมายถึงศีล
สิกขาบทที่เป็นเหตุให้ผู้รักษาหลุดพ้นจากทุกข์ (ปาติ=รักษา+โมกษะ = ความหลุดพ้น) (วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๔/๑๗)

^{๙๒} ดูเชิงอรรถที่ ๓ ข้อ ๓๓๑ หน้า ๓๓๔ ในเล่มนี้

นี่คือธรรม ๘ ประการที่มีอุปการะมาก

(ข) **ธรรม ๘ ประการที่ควรเจริญ** คืออะไร

คือ อริยมรรคมีองค์⁹³ ๘ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)
๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)
๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)
๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

นี่คือธรรม ๘ ประการที่ควรเจริญ

(ค) **ธรรม ๘ ประการที่ควรกำหนดรู้** คืออะไร

คือ โลกธรรม⁹⁴ ๘ ได้แก่

๑. ได้ลาภ ๒. เสื่อมลาภ
๓. ได้ยศ ๔. เสื่อมยศ
๕. นินทา ๖. สรรเสริญ
๗. สุข ๘. ทุกข์

นี่คือธรรม ๘ ประการที่ควรกำหนดรู้

(ง) **ธรรม ๘ ประการที่ควรละ** คืออะไร

คือ มิจฉัตตธรรม⁹⁵ (ธรรมที่ผิด) ๘ ได้แก่

๑. มิจฉาทิฏฐิ (เห็นผิด)
๒. มิจฉาสังกัปปะ (ดำริผิด)
๓. มิจฉาวาจา (เจรจาผิด)
๔. มิจฉากัมมันตะ (กระทำผิด)
๕. มิจฉาอาชีวะ (เลี้ยงชีพผิด)
๖. มิจฉาวายามะ (พยายามผิด)
๗. มิจฉาสติ (ระลึกผิด)
๘. มิจฉาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นผิด)

นี่คือธรรม ๘ ประการที่ควรละ

(ง) **ธรรม ๘ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม** คืออะไร

⁹³ ดูเทียบข้อ ๓๓๓ หน้า ๓๔๐ ในเล่มนี้

⁹⁴ ดูเทียบข้อ ๓๓๗ หน้า ๓๔๘ ในเล่มนี้

⁹⁵ ดูเทียบข้อ ๓๓๓ หน้า ๓๔๐ ในเล่มนี้

คือ กุสึดัตถุ⁹⁶ (เหตุแห่งความเกียจคร้าน) ๘ ได้แก่

๑. ภิคุในพระธรรมวินัยนี้ มีงานที่ต้องทำ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจักต้องทำงาน เมื่อเราทำงานอยู่ ภายจักเมื่อยล้า อยากระนั้นเลย เราจะนอน” เธอจึงนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสึดัตถุประการที่ ๑
๒. ภิคุทำงานแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราได้ทำงานแล้ว เมื่อเราทำงานอยู่ ภายเมื่อยล้าแล้ว อยากระนั้นเลย เราจะนอน” เธอจึงนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร ฯลฯ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสึดัตถุประการที่ ๒
๓. ภิคุต้องเดินทาง เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจักต้องเดินทาง เมื่อเราเดินทาง ภายจักเมื่อยล้า อยากระนั้นเลย เราจะนอน” เธอจึงนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร ฯลฯ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสึดัตถุประการที่ ๓
๔. ภิคุเดินทางแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราเดินทางแล้ว เมื่อเราเดินทางอยู่ ภายเมื่อยล้าแล้ว อยากระนั้นเลย เราจะนอน” เธอจึงนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร ฯลฯ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสึดัตถุประการที่ ๔
๕. ภิคุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะเศร้าหมอง หรือประณีตบริบูรณ์เพียงพอตามต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ก็ไม่ได้ โภชนะเศร้าหมองหรือประณีตบริบูรณ์เพียงพอตามต้องการ ภายของเรานั้นเมื่อยล้าแล้ว ไม่ควรแก่การงาน อยากระนั้นเลย เราจะนอน” เธอจึงนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร ฯลฯ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสึดัตถุประการที่ ๕
๖. ภิคุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีตบริบูรณ์เพียงพอตามต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีตบริบูรณ์เพียงพอตามต้องการ แล้ว ภายของเรานั้นหนัก ไม่ควรแก่การงาน จะเป็นเหมือนถั่วราชมาศ ชุ่มด้วยน้ำ อยากระนั้นเลย เราจะนอน” เธอจึงนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร ฯลฯ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสึดัตถุประการที่ ๖
๗. ภิคุเกิดอาพาธขึ้นเล็กน้อย เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราเกิดอาพาธขึ้นเล็กน้อยแล้ว มีข้ออ้างที่จะนอนได้ อยากระนั้นเลย เราจะนอน” เธอจึงนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร ฯลฯ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสึดัตถุประการที่ ๗
๘. ภิคุหายอาพาธแล้ว แต่หายอาพาธยังไม่นาน เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราหายอาพาธแล้ว แต่หายอาพาธยังไม่นาน ภายของเรานั้นยังอ่อนแอ ไม่ควรแก่การงาน มีข้ออ้างที่จะนอนได้ อยากระนั้นเลย เราจะนอน” เธอจึงนอนเสีย ไม่ปรารภ ความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสึดัตถุประการที่ ๘

นี่ คือธรรม ๘ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

⁹⁶ ดูเทียบข้อ ๓๓๔ หน้า ๓๔๑-๓๔๒ ในเล่มนี้

(๑) **ธรรม ๘ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณพิเศษ** คืออะไร

คือ อารัมภวัตถุ⁹⁷ (เหตุแห่งการปรารถนาความเพียร) ๘ ได้แก่

๑. ภิกษุในพระในธรรมวินัยนี้ มีงานที่ต้องทำ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจักต้องทำงาน เมื่อเราทำงาน การจะใส่ใจคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายมิใช่ทำได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราจะรีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง” เธอจึงปรารถนาความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็น อารัมภวัตถุประการที่ ๑
๒. ภิกษุทำงานแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราได้ทำงานแล้ว เมื่อเราทำงานอยู่ ก็ไม่สามารถที่จะใส่ใจคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ อย่างกระนั้นเลย เราจะรีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง” เธอจึงปรารถนาความเพียร ฯลฯ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอารัมภวัตถุ ประการที่ ๒
๓. ภิกษุต้องเดินทาง เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจักต้องเดินทาง การที่เราเดินทางอยู่ จะใส่ใจคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มิใช่ทำได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราจะรีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง” เธอจึงปรารถนาความเพียร ฯลฯ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอารัมภวัตถุประการ ที่ ๓
๔. ภิกษุเดินทางแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราได้เดินทางแล้ว เมื่อเดินทางอยู่ ก็ไม่สามารถที่จะใส่ใจคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ อย่างกระนั้นเลย เราจะรีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง” เธอจึงปรารถนาความเพียร ฯลฯ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอารัมภวัตถุประการ ที่ ๔
๕. ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะเศร้าหมอง หรือประณีตบริบูรณ์เพียงพอตามต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีตบริบูรณ์เพียงพอตามต้องการ ภายของเรานั้นเบา ควรแก่การงาน อย่างกระนั้นเลย เราจะรีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง” เธอจึงปรารถนาความเพียร ฯลฯ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็น อารัมภวัตถุประการที่ ๕
๖. ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีตบริบูรณ์เพียงพอตามต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีตบริบูรณ์เพียงพอตามต้องการ แล้ว ร่างกาย ของเรานั้นมีกำลัง ควรแก่การงาน อย่างกระนั้นเลย เราจะรีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้

⁹⁷ ดูเทียบข้อ ๓๓๕ หน้า ๓๔๓-๓๔๔ ในเล่มนี้

แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง” เธอจึงปรารภ ความเพียร ฯลฯ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็น อารัมภวัตถุประการที่ ๖

๗. ภิกษุเกิดอาพาธขึ้นเล็กน้อย เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราเกิดอาพาธขึ้นเล็กน้อยแล้ว เป็นไปได้ที่อาพาธของเราจะพึงรุนแรงขึ้น อย่างกระนั้นเลย เราจะรีบปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง” เธอจึงปรารภความเพียร ฯลฯ เพื่อให้แจ้ง ธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็น อารัมภวัตถุประการที่ ๗
๘. ภิกษุหายอาพาธแล้ว แต่หายอาพาธยังไม่นาน เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราหายอาพาธแล้ว แต่หายอาพาธยังไม่นาน เป็นไปได้ที่อาพาธของเราจะพึงกลับกำเริบขึ้น อย่างกระนั้นเลย เราจะรีบปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง” เธอจึง ปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อให้แจ้ง ธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็น อารัมภวัตถุประการที่ ๘

นี่ คือธรรม ๘ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ

(จ) **ธรรม ๘ ประการที่แทงตลอดได้ยาก** คืออะไร

คือ กาลที่ไม่ใช่ขณะ ไม่ใช่สมัย เพื่อจะอยู่ประพาศพรหมจรรย์⁹⁸ ได้แก่

๑. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้แล้ว และทรงแสดงธรรม⁹⁹ที่นำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน¹⁰⁰ ให้ถึงการตรัสรู้ ที่พระสุคตทรงประกาศไว้แล้ว แต่บุคคลนี้เป็นผู้เข้าถึงนรก นี่เป็นกาลที่ไม่ใช่ขณะ ไม่ใช่สมัย เพื่อจะอยู่ประพาศพรหมจรรย์ข้อที่ ๑
๒. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว และทรงแสดงธรรม ที่นำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน ให้ถึงการตรัสรู้ ที่พระสุคตทรงประกาศไว้แล้ว แต่บุคคลนี้เป็นผู้เข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน นี่ก็เป็นกาลที่ไม่ใช่ขณะ ไม่ใช่สมัย เพื่อจะอยู่ประพาศพรหมจรรย์ข้อที่ ๒
๓. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว และทรงแสดงธรรมที่นำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน ให้ถึงการตรัสรู้ ที่พระสุคตทรงประกาศไว้แล้ว แต่บุคคลนี้เป็นผู้เข้าถึงเปรตวิสัย นี่ก็เป็นกาลที่ไม่ใช่ขณะ ไม่ใช่สมัย เพื่อจะอยู่ประพาศพรหมจรรย์ข้อที่ ๓
๔. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว และทรงแสดงธรรมที่นำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน ให้ถึงการตรัสรู้ ที่พระสุคตทรง

⁹⁸ ดูเทียบข้อ ๓๔๒ หน้า ๓๕๕-๓๕๖ ในเล่มนี้, อภ.อภุจก. (ไทย) ๒๓/๒๙/๒๗๘-๒๘๐

⁹⁹ **ธรรม** ในที่นี้หมายถึงสังขะ ๔ (อภ.อภุจก.อ. (บาลี) ๓/๒๙/๒๔๘)

¹⁰⁰ **ปรินิพพาน** ในที่นี้หมายถึงความดับกิเลส (อภ.อภุจก.อ. (บาลี) ๓/๒๙/๒๔๘)

ประกาศไว้แล้ว แต่บุคคลนี้เป็นผู้เข้าถึงเทพนิยาย¹⁰¹ที่มีอายุยืนขึ้นได้ชั้นหนึ่ง นี่ก็เป็นกาลที่ไม่ใช่ขณะ ไม่ใช่สมัย เพื่อจะอยู่ประพาศพรหมจรรย์ข้อที่ ๔

๕. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว และทรงแสดงธรรมที่นำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน ให้ถึงการตรัสรู้ ที่พระสุคตทรงประกาศไว้แล้ว แต่บุคคลนี้เป็นผู้กลับมาเกิดในปัจจุบันชนบท อยู่ในพวกมีลักษณะไม่รู้เรื่องศาสนา ไม่มีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาผ่านไปมา นี่ก็เป็นกาลที่ไม่ใช่ขณะ ไม่ใช่สมัย เพื่อจะอยู่ประพาศพรหมจรรย์ข้อที่ ๕
๖. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ฯลฯ แต่บุคคลนี้เป็นผู้กลับมาเกิดในมัชฌิมชนบท เป็นมิชฌาภิบาล มีความเห็นวิปริตว่า “ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากของกรรมที่ทำความดีและทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ โอปปาติกสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ก็ไม่มีในโลกนี้” นี่ก็เป็นกาลที่ไม่ใช่ขณะ ไม่ใช่สมัย เพื่อจะอยู่ประพาศพรหมจรรย์ข้อที่ ๖
๗. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ฯลฯ แต่บุคคลนี้เป็นผู้กลับมาเกิดในมัชฌิมชนบท เป็นคนมีปัญญาทรม ไร้เงลา เป็นคนเซอะ¹⁰² ไม่สามารถจะรู้เนื้อความแห่งสุภาสิตและทุภาสิตได้ นี่ก็เป็นกาลที่ไม่ใช่ขณะ ไม่ใช่สมัย เพื่อจะอยู่ประพาศพรหมจรรย์ข้อที่ ๗
๘. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เสด็จอุบัติขึ้นในโลก และไม่ทรงแสดงธรรมที่นำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน ให้ถึงการตรัสรู้ ที่พระสุคตทรงประกาศไว้แล้ว ถึงบุคคลนี้จะกลับมาเกิดในมัชฌิมชนบท และเป็นผู้มีปัญญาไม่ไร้เงลา ไม่เป็น คนเซอะ สามารถรู้เนื้อความแห่งสุภาสิตและทุภาสิตได้ นี่ก็เป็นกาลที่ไม่ใช่ขณะ ไม่ใช่สมัย เพื่อจะอยู่ประพาศพรหมจรรย์ ข้อที่ ๘

นี่ คือธรรม ๘ ประการที่แทงตลอดได้ยาก

(ช) **ธรรม ๘ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น** คืออะไร

คือ ความตริกของมหาบุรุษ¹⁰³ ๘ ได้แก่

๑. นี่เป็นธรรมของบุคคลผู้มักน้อย ไม่ใช่ธรรมของบุคคลผู้มักมาก
๒. นี่เป็นธรรมของบุคคลผู้สันโดษ ไม่ใช่ธรรมของบุคคลผู้ไม่สันโดษ
๓. นี่เป็นธรรมของบุคคลผู้สงัด ไม่ใช่ธรรมของบุคคลผู้ยินดีในการคลุกคลี
๔. นี่เป็นธรรมของบุคคลผู้ปรารภความเพียร ไม่ใช่ธรรมของบุคคลผู้เกียจคร้าน

¹⁰¹ ดูเชิงอรรถที่ ๓ ข้อ ๓๔๒ หน้า ๓๕๕ ในเล่มนี้

¹⁰² **เป็น คนเซอะ** แปลจากบาลีว่า “เอพฺมุโค” อรรถกถาอธิบายไขความว่า “ปคฺขริตฺเตพฺมุ โค” แปลว่า “เป็นไปมีน้ำลายไหล” (อง.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๒/๔๘) หมายถึงใช้ปากพูดได้บ้าง พูดไม่ชัด (ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๒๕-๒๓๑/๒๒๓) แต่ในอภิธานปทีปิกาฎีกา อธิบายว่า หมายถึงผู้ไม่ฉลาดพูด ไม่ฉลาดฟัง และไม่ฉลาดในภาษาที่จะพูด (วตฺตฺ โสตุณฺจ อุกฺกุสโล, วจเนน จ อุกฺกุสโล) ท่านแยกอธิบายไว้ว่า เอพฺ หมายถึง พริโร (คนหูหนวก) มุโค หมายถึง อวจโน (พูดไม่ได้) หรือหมายถึงคนเขื่องวด (สเจปิ เอพฺมุโค) (อภิธาน : ฎีกา (บาลี) คาถา ๗๓๔)

¹⁰³ ดูเทียบ อง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๐/๒๘๖

๕. นี่เป็นธรรมของบุคคลผู้มีสติตั้งมั่น ไม่ใช่ธรรมของบุคคลผู้หลงสติ
๖. นี่เป็นธรรมของบุคคลผู้มีใจตั้งมั่น ไม่ใช่ธรรมของบุคคลผู้มีใจไม่ตั้งมั่น
๗. นี่เป็นธรรมของบุคคลผู้มีปัญญา ไม่ใช่ธรรมของบุคคลผู้มีปัญญาทราวม
๘. นี่เป็นธรรมของบุคคลผู้ยินดีในนิปปีญจธรรม¹⁰⁴ ผู้พอใจในนิปปีญจธรรม
ไม่ใช่ธรรมของบุคคลผู้ยินดีในปปีญจธรรม ผู้พอใจในปปีญจธรรม

นี่ คือธรรม ๘ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

(ณ) **ธรรม ๘ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง** คืออะไร

คือ อภิกายตนะ¹⁰⁵ ๘ ได้แก่

๑. บุคคลหนึ่งมีรูปัสัญญาภายใน เห็นรูปทั้งหลายภายนอก ขนาดเล็ก มีสีสันดีหรือไม่ดี ครอบงำรูปเหล่านั้นได้ มีสัญญาอย่างนี้ว่า “เรา รู้ เรา เห็น” นี้เป็นอภิกายตนะ ประการที่ ๑
๒. บุคคลหนึ่งมีรูปัสัญญาภายใน เห็นรูปทั้งหลายภายนอกขนาดใหญ่ มีสีสันดีหรือไม่ดี ครอบงำรูปเหล่านั้นได้ มีสัญญาอย่างนี้ว่า “เรา รู้ เรา เห็น” นี้เป็นอภิกายตนะ ประการที่ ๒
๓. บุคคลหนึ่งมีรูปัสัญญาภายใน¹⁰⁶ เห็นรูปทั้งหลายภายนอกขนาดเล็ก มีสีสันดีหรือไม่ดี ครอบงำรูปเหล่านั้นได้ มีสัญญาอย่างนี้ว่า “เรา รู้ เรา เห็น” นี้เป็นอภิกายตนะ ประการที่ ๓
๔. บุคคลหนึ่งมีรูปัสัญญาภายใน เห็นรูปทั้งหลายภายนอกขนาดใหญ่ มีสีสันดีหรือไม่ดี ครอบงำรูปเหล่านั้นได้ มีสัญญาอย่างนี้ว่า “เรา รู้ เรา เห็น” นี้เป็นอภิกายตนะ ประการที่ ๔
๕. บุคคลหนึ่งมีรูปัสัญญาภายใน เห็นรูปทั้งหลายภายนอก ที่เขียว มีสีเขียวเปรียบด้วยของเขียว มีสีเขียวเข้ม เปรียบเหมือนดอกผักตบที่เขียว มีสีเขียวเปรียบด้วยของเขียว มีสีเขียวเข้ม ฉันไค หรือเปรียบเหมือนผ้าเมืองพาราณสี อันมีเนื้อละเอียดทั้ง ๒ ด้านที่เขียว มีสีเขียว เปรียบด้วยของเขียว มีสีเขียวเข้ม ฉันไค บุคคลหนึ่งมีรูปัสัญญาภายใน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เห็นรูปทั้งหลายภายนอกที่เขียว มีสีเขียว เปรียบด้วยของเขียว มีสีเขียวเข้ม ครอบงำรูปเหล่านั้นได้ มีสัญญาอย่างนี้ว่า “เรา รู้ เรา เห็น” นี้เป็นอภิกายตนะ ประการที่ ๕
๖. บุคคลหนึ่งมีรูปัสัญญาภายใน เห็นรูปทั้งหลายภายนอกที่เหลือง มีสีเหลืองเปรียบด้วยของเหลือง มีสีเหลืองเข้ม เปรียบเหมือนดอกกรรณิการที่เหลือง มีสีเหลือง เปรียบด้วยของเหลือง มีสีเหลืองเข้ม ฉันไค หรือเปรียบเหมือนผ้าเมืองพาราณสี อันมีเนื้อละเอียดทั้ง ๒ ด้านที่เหลือง มีสีเหลือง เปรียบด้วยของเหลือง มีสีเหลืองเข้ม ฉันไค บุคคลหนึ่งมีรูปัสัญญาภายใน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เห็นรูปทั้ง

¹⁰⁴ นิปปีญจธรรม ในที่นี้หมายถึงธรรมที่ปราศจากสิ่งปรุงแต่ง คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๘/๒๖๔)

¹⁰⁵ ดูเทียบข้อ ๓๓๘ หน้า ๓๔๘-๓๕๐ ในเล่มนี้, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๓/๑๒๐-๑๒๒, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๙/๗๑-๗๒

¹⁰⁶ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๓๓๘ หน้า ๓๔๙ ในเล่มนี้

- หลายภายนอกที่เหลือง มีสีเหลือง เปรียบด้วยของเหลือง มีสีเหลืองเข้ม ครอบงำ
รูปเหล่านั้นได้ มีสัญญาอย่างนี้ว่า “เรารู้ เราเห็น” นี่เป็นอภิภายตนะประการที่ ๖
๗. บุคคลหนึ่งมีรูปสัญญาภายใน เห็นรูปทั้งหลายภายนอก ที่แดง มีสีแดง เปรียบ
ด้วยของแดง มีสีแดงเข้ม เปรียบเหมือน ดอกชบาที่แดง มีสีแดง เปรียบด้วยของ
แดง มีสีแดงเข้ม ฉันไค หรือเปรียบเหมือนผ้าเมืองพาราณสี อันมีเนื้อละเอียดทั้ง
๒ ด้านที่แดง มีสีแดง เปรียบด้วยของแดง มีสีแดงเข้ม ฉันไค บุคคลหนึ่งมีรูป
สัญญาภายใน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เห็นรูปทั้งหลายภายนอกที่แดง มีสีแดง
เปรียบด้วยของแดง มีสีแดงเข้ม ครอบงำรูปเหล่านั้นได้ มีสัญญาอย่างนี้ว่า “เรา
รู้ เราเห็น” นี่เป็นอภิภายตนะประการที่ ๗
๘. บุคคลหนึ่งมีรูปสัญญาภายใน เห็นรูปทั้งหลายภายนอก ที่ขาว มีสีขาว เปรียบ
ด้วยของขาว มีสีขาวเข้ม เปรียบเหมือนดาวประกายพริ้วที่ขาว มีสีขาว เปรียบ
ด้วยของขาว มีสีขาว เข้ม ฉันไค หรือเปรียบเหมือนผ้าเมืองพาราณสี อันมีเนื้อ
ละเอียดทั้ง ๒ ด้านที่ขาว มีสีขาว เปรียบด้วยของขาว มีสี ขาวเข้ม ฉันไค บุคคล
หนึ่งมีรูปสัญญาภายใน ก็ฉันนั้น เหมือนกัน เห็นรูปทั้งหลายภายนอกที่ขาว มีสี
ขาว เปรียบด้วย ของขาว มีสีขาวเข้ม ครอบงำรูปเหล่านั้นได้ มีสัญญาอย่างนี้ว่า
“เรารู้ เราเห็น” นี่เป็นอภิภายตนะประการที่ ๘

นี่ คือธรรม ๘ ประการที่ควรรู้อย่าง

(ญ) ธรรม ๘ ประการที่ควรทำให้แจ้ง คืออะไร

คือ วิโมกข์¹⁰⁷ ๘ ได้แก่

๑. บุคคลผู้มีรูป เห็นรูปทั้งหลาย นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๑
๒. บุคคลผู้มีรูปสัญญาภายใน เห็นรูปทั้งหลายภายนอก นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๒
๓. บุคคลผู้น้อมใจไปว่า “งาม” เท่านั้น นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๓
๔. บุคคลบรรลู่อกาธานัญญาตนमानโดยกำหนดว่า “อกาสนหา ที่สุดมิได้” อยู่
เพราะล่องรูปสัญญา ดับปฏิขันธ์สัญญา ไม่กำหนด นานัตตสัญญาโดยประการทั้ง
ปวง นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๔
๕. บุคคลล่องอกาธานัญญาตนमानโดยประการทั้งปวง บรรลู่ วิญญาณัญญา
ตนमानโดยกำหนดว่า “วิญญาณหาที่ สุดมิได้” อยู่ นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๕
๖. บุคคลล่องวิญญาณัญญาตนमानโดยประการทั้งปวง บรรลู่ อากิญจัญญาตน
मानโดยกำหนดว่า “ไม่มีอะไร” อยู่ นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๖
๗. บุคคลล่องอากิญจัญญาตนमानโดยประการทั้งปวง บรรลู่ เนวส์ัญญา
นาสัญญาตนमानอยู่ นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๗
๘. บุคคลล่องเนวส์ัญญานาสัญญาตนमानโดยประการทั้งปวง บรรลู่สัญญา
เวทิตนโรธอยู่ นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๘

นี่ คือธรรม ๘ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๘๐ ประการนี้ เป็นของจริง เป็นของแท้ แน่นนอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น ที่พระตถาคตตรัสรู้
แล้วโดยชอบ ด้วยประการฉะนี้

¹⁰⁷ ดูเทียบข้อ ๓๓๙ หน้า ๓๕๐-๓๕๑ ในเล่มนี้

ธรรม ๙ ประการ

[๓๕๙] ธรรม ๙ ประการที่มีอุปการะมาก	ธรรม ๙ ประการที่ควรเจริญ
ธรรม ๙ ประการที่ควรกำหนดรู้	ธรรม ๙ ประการที่ควรละ
ธรรม ๙ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม	ธรรม ๙ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ
ธรรม ๙ ประการที่แทงตลอดได้ยาก	ธรรม ๙ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น
ธรรม ๙ ประการที่ควรรู้ยิ่ง	ธรรม ๙ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

(ก) **ธรรม ๙ ประการที่มีอุปการะมาก** คืออะไร

คือ ธรรมมีโยนิโสมนสิการเป็นมูล ๙ ได้แก่

๑. บุคคลมณสิการโดยแยกกาย ปราโมทย์ย่อมเกิด
๒. เมื่อมีปราโมทย์ ปิตีย่อมเกิด
๓. เมื่อใจเกิดปิติ กายย่อมสงบ
๔. ผู้มีกายสงบ ย่อมได้รับสุข
๕. เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น
๖. เมื่อจิตตั้งมั่น ย่อมรู้ ย่อมเห็นตามความเป็นจริง
๗. เมื่อรู้ เมื่อเห็นตามความเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่ายได้เอง
๘. เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด
๙. เพราะคลายกำหนด จึงหลุดพ้น

นี่ คือธรรม ๙ ประการที่มีอุปการะมาก

(ข) **ธรรม ๙ ประการที่ควรเจริญ** คืออะไร

คือ องค์ความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ ๙ ได้แก่

๑. องค์ความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ คือศีลวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งศีล)
๒. องค์ความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ คือจิตตวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งจิต)
๓. องค์ความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ คือทัญญูวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งทัญญู)
๔. องค์ความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ คือกัมมวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งกัมม เป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย)
๕. องค์ความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ คือมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง)
๖. องค์ความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ คือปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งญาณที่รู้เห็นทางดำเนิน)
๗. องค์ความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ คือญาณทัสสนวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ)
๘. องค์ความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ คือปัญญาวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งปัญญา)
๙. องค์ความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์ คือวิมุตติวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งความหลุดพ้น)

นี่ คือธรรม ๙ ประการที่ควรเจริญ

(ค) **ธรรม ๙ ประการที่ควรกำหนดรู้** คืออะไร

คือ สัตตาวาส¹⁰⁸ ๙ ได้แก่

๑. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน คือ มนุษย์ เทพบางพวก และ วินิปาติกะบางพวก นี่เป็นสัตตาวาสที่ ๑
๒. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มีกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ พวกเทพชั้นพรหม กายิกา (เทพผู้นับเนื่องในหมู่พรหม) เกิดในปฐมฌาน นี่เป็นสัตตาวาสที่ ๒
๓. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน คือ พวกเทพชั้น อากัสสระ นี่เป็นสัตตาวาสที่ ๓
๔. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ พวกเทพชั้น สุภกิณหะ (เทพผู้เต็มไปด้วยความมั่งคั่ง) นี่เป็น สัตตาวาสที่ ๔
๕. มีสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีสัญญา ไม่เสวยอารมณ์ คือ พวกเทพชั้นอัสถุญญีสัตตพรหม นี่เป็นสัตตาวาสที่ ๕
๖. มีสัตว์ทั้งหลายผู้บรรลุอากาसानัญญาตนฌานโดยกำหนดว่า “อากาสนาที่สุด มิได้” เพราะล่วงรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา ไม่กำหนดนันทตสัญญาโดย ประการทั้งปวง นี่เป็นสัตตาวาสที่ ๖
๗. มีสัตว์ทั้งหลายผู้ล่วงอากาसानัญญาตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุ วิญญาณัญญาตนฌานโดยกำหนดว่า “วิญญาณนาที่สุดมิได้” นี่เป็นสัตตาวาส ที่ ๗
๘. มีสัตว์ทั้งหลายผู้ล่วงวิญญาณัญญาตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุ อากิญจัญญาตนฌานโดยกำหนดว่า “ไม่มีอะไร” นี่เป็นสัตตาวาสที่ ๘
๙. มีสัตว์ทั้งหลายผู้ล่วงอากิญจัญญาตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุ เนวสัญญานาสนัญญาตนฌาน นี่เป็นสัตตาวาสที่ ๙

นี่คือธรรม ๙ ประการที่ควรกำหนดรู้

(ฆ) **ธรรม ๙ ประการที่ควรละ** คืออะไร

คือ ธรรมมีต้นเหตุเป็นมูลเหตุ¹⁰⁹ ๙ ได้แก่

๑. เพราะอาศัยต้นเหตุ ปริเยสนา (การแสวงหา) จึงเป็นไป
๒. เพราะอาศัยปริเยสนา ลามะ(การได้) จึงเป็นไป
๓. เพราะอาศัยลามะ วินิจจยะ (การกำหนด) จึงเป็นไป
๔. เพราะอาศัยวินิจจยะ ฉันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ) จึงเป็นไป
๕. เพราะอาศัยฉันทราคะ อัสโณสานะ (ความหมกมุ่นฝังใจ) จึง เป็นไป
๖. เพราะอาศัยอัสโณสานะ ปรีคคหะ (การยึดถือครอบครอง) จึงเป็นไป
๗. เพราะอาศัยปรีคคหะ มัจจริยะ (ความตระหนี่) จึงเป็นไป
๘. เพราะอาศัยมัจจริยะ อารักขะ (ความหวงกั้น) จึงเป็นไป

¹⁰⁸ ดูเทียบข้อ ๓๔๑ หน้า ๓๕๔-๓๕๕ ในเล่มนี้, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๗/๗๒-๗๓, อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๔๔/๖๙-๗๐

¹⁰⁹ ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๓/๖๑, อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๓/๔๘๘-๔๘๙

๙. เพราะอาศัยอรัญชะเป็นเหตุ บำปอกุศลธรรมเป็นอนง ที่เกิดขึ้น จากการถือ
ท่อนไม้ การถือศีลตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การกล่าวขึ้นเสียงว่า
“มึง มึง” และการพูดเท็จ จึงเป็นไป¹¹⁰

นี่ คือธรรม ๙ ประการที่ควรละ

(ง) **ธรรม ๙ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม** คืออะไร

คือ อาฆาตวัตถุ¹¹¹ (เหตุผูกอาฆาต) ๙ ได้แก่

๑. บุคคลย่อมผูกอาฆาตว่า “ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์¹¹²แก่เรา”
๒. บุคคลย่อมผูกอาฆาตว่า “ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา”
๓. บุคคลย่อมผูกอาฆาตว่า “ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา”
๔. บุคคลย่อมผูกอาฆาตว่า “ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่
ชอบพอของเรา”
๕. บุคคลย่อมผูกอาฆาตว่า “ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่
ชอบพอของเรา”
๖. บุคคลย่อมผูกอาฆาตว่า “ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่
ชอบพอของเรา”
๗. บุคคลย่อมผูกอาฆาตว่า “ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่
เป็นที่ชอบพอของเรา”
๘. บุคคลย่อมผูกอาฆาตว่า “ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่
เป็นที่ชอบพอของเรา”
๙. บุคคลย่อมผูกอาฆาตว่า “ผู้นี้จักทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คน ผู้ไม่เป็นที่รักไม่
เป็นที่ชอบพอของเรา”

นี่ คือธรรม ๙ ประการที่ เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

(จ) **ธรรม ๙ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ** คืออะไร

คือ อุบายเป็นเครื่องกำจัดอาฆาต ๙ ได้แก่

๑. บุคคลย่อมกำจัดอาฆาตว่า “ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา การทำสิ่งที่ไม่
เป็นประโยชน์แก่เรานั้น จะหาได้ในผู้นี้แต่ที่ไหน”¹¹³
๒. บุคคลย่อมกำจัดอาฆาตว่า “ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา การทำสิ่งที่ไม่
เป็นประโยชน์แก่เรานั้น จะหาได้ในผู้นี้แต่ที่ไหน”
๓. บุคคลย่อมกำจัดอาฆาตว่า “ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา การทำสิ่งที่ไม่
เป็นประโยชน์แก่เรานั้น จะหาได้ในผู้นี้แต่ที่ไหน”

¹¹⁰ ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๓/๖๑

¹¹¹ ดูเทียบข้อ ๓๔๐ หน้า ๓๕๒ ในเล่มนี้, อ.จ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๗๙/๑๗๙

¹¹² ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๓๔๐ หน้า ๓๕๒ ในเล่มนี้

¹¹³ ดูเทียบข้อ ๓๔๐ หน้า ๓๕๓-๓๕๔ ในเล่มนี้

๔. บุคคลย่อมกำจัดการอาฆาตว่า “ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา การทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรานั้น จะหาได้ในผู้นี้แต่ที่ไหน”
๕. บุคคลย่อมกำจัดการอาฆาตว่า “ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา การทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรานั้น จะหาได้ในผู้นี้แต่ที่ไหน”
๖. บุคคลย่อมกำจัดการอาฆาตว่า “ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา การทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรานั้น จะหาได้ในผู้นี้แต่ที่ไหน”
๗. บุคคลย่อมกำจัดการอาฆาตว่า “ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ที่ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรานั้น จะหาได้ในผู้นี้แต่ที่ไหน”
๘. บุคคลย่อมกำจัดการอาฆาตว่า “ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรานั้น จะหาได้ในผู้นี้แต่ที่ไหน”
๙. บุคคลย่อมกำจัดการอาฆาตว่า “ผู้นี้จักทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรานั้น จะหาได้ในผู้นี้แต่ที่ไหน”

นี่ คือธรรม ๙ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ

(ฉ) **ธรรม ๙ ประการที่แทงตลอดได้ยาก** คืออะไร

คือ นานัตตะ (สภาวะที่ต่างกัน) ๙ ได้แก่

๑. ความต่างกันแห่งธาตุ¹¹⁴
๒. เพราะอาศัยความต่างกันแห่งธาตุ ความต่างกันแห่งผัสสะ จึงเกิดขึ้น
๓. เพราะอาศัยความต่างกันแห่งผัสสะ ความต่างกันแห่งเวทนา จึงเกิดขึ้น
๔. เพราะอาศัยความต่างกันแห่งเวทนา ความต่างกันแห่งสัญญา จึงเกิดขึ้น
๕. เพราะอาศัยความต่างกันแห่งสัญญา ความต่างกันแห่งความดำริ จึงเกิดขึ้น
๖. เพราะอาศัยความต่างกันแห่งความดำริ ความต่างกันแห่งความพอใจ จึงเกิดขึ้น
๗. เพราะอาศัยความต่างกันแห่งความพอใจ ความต่างกันแห่งความเฝ้าร้อน จึงเกิดขึ้น
๘. เพราะอาศัยความต่างกันแห่งความเฝ้าร้อน ความต่างกันแห่งการแสวงหา จึงเกิดขึ้น
๙. เพราะอาศัยความต่างกันแห่งการแสวงหา ความต่างกันแห่งการได้ จึงเกิดขึ้น

นี่ คือธรรม ๙ ประการที่แทงตลอดได้ยาก

(ช) **ธรรม ๙ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น** คืออะไร

¹¹⁴ ธาตุ ในที่นี้หมายถึงถึงธาตุ ๑๘ มีจักขุธาตุ เป็นต้น (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๙/๒๖๕)

คือ สัจญา¹¹⁵ ๙ ได้แก่

๑. อสุภสัจญา (ความกำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย)
๒. มรณสัจญา (ความกำหนดหมายความตายที่จะต้องมาถึงเป็นธรรมดา)
๓. อาหาเร ฏิกูลสัจญา (ความกำหนดหมายความปฏิภูลในอาหาร)
๔. สัพพะโลเก อนภิรตสัจญา (ความกำหนดหมายความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง)
๕. อนิจจสัจญา (ความกำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร)
๖. อนิจเจ ทุกขสัจญา (ความกำหนดหมายความเป็นทุกข์ใน ความไม่เที่ยงแห่งสังขาร)
๗. ทุกเข อนัตตสัจญา (ความกำหนดหมายความเป็นอนัตตาในความเป็นทุกข์)
๘. ปหานสัจญา (ความกำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิตกและบาปกรรมทั้งหลาย)
๙. วิราคสัจญา (ความกำหนดหมายวิราคะว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)

นี่ คือธรรม ๙ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

(ณ) **ธรรม ๙ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง** คืออะไร

คือ อนุปปพวิหารธรรม¹¹⁶ ๙ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. สัจจจากามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่
๒. เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่
๓. เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอรหิยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข”
๔. เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน แล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะ อุเบกขาอยู่
๕. บรรลุอากาสนัญญายตนฌานโดยกำหนดว่า “อากาสนาที่สูดมิได้” อยู่ เพราะ ล้วงรูปสัจญา ดับปฏิสมสัจญา ไม่กำหนด นานัตตสัจญาโดยประการทั้งปวง
๖. ล้วงอากาสนัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุ วิญญาณัญญายตนฌาน โดยกำหนดว่า “วิญญาณหาที่สูดมิได้” อยู่
๗. ล้วงวิญญาณัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุ อากิณัจญายตนฌาน โดยกำหนดว่า “ไม่มีอะไร” อยู่
๘. ล้วงอากิณัจญายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุ เนวสัจญานาสัจญายตน ฌานอยู่
๙. ล้วงเนวสัจญานาสัจญายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุ สัจญาเวทียิต นิโรธอยู่

¹¹⁵ ดูเทียบ อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๖/๔๗๒-๔๗๓

¹¹⁶ ดูเทียบข้อ ๓๔๓ หน้า ๓๕๗ ในเล่มนี้, อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๓๓/๕๐๓-๕๐๗

นี่ คือธรรม ๙ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง

(ญ) **ธรรม ๙ ประการที่ควรทำให้แจ้ง** คืออะไร

คือ อนุปฺพนิโรธ¹¹⁷ ๙ ได้แก่

๑. กามสังขยาของผู้เข้าปฐมฌานดับไป
๒. วิตก วิจากรของผู้เข้าทุติยฌานดับไป
๓. ปิตีของผู้เข้าตติยฌานดับไป
๔. ลมหายใจเข้าลมหายใจออกของผู้เข้าจตุตถฌานดับไป
๕. รูปสังขยาของผู้เข้าอากาสนัญจายตนฌานดับไป
๖. อากาสนัญจายตนสังขยาของผู้เข้าวิญญาณัญจายตนฌานดับไป
๗. วิญญาณัญจายตนสังขยาของผู้เข้าอากิญจัญญายตนฌานดับไป
๘. อากิญจัญญายตนสังขยาของผู้เข้าเนวสังขยานาสังขยาตนฌานดับไป
๙. สังขยาและเวทนาของผู้เข้าสังขยาเวทิตนนิโรธดับไป

นี่ คือธรรม ๙ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๙๐ ประการนี้ เป็นของจริง เป็นของแท้ แน่นนอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น ที่พระตถาคตตรัสรู้แล้วโดยชอบ ด้วยประการฉะนี้

ธรรม ๑๐ ประการ

[๓๖๐] ธรรม ๑๐ ประการที่มีอุปการะมาก	ธรรม ๑๐ ประการที่ควรเจริญ
ธรรม ๑๐ ประการที่ควรกำหนดรู้	ธรรม ๑๐ ประการที่ควรละ
ธรรม ๑๐ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม	ธรรม ๑๐ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ
ธรรม ๑๐ ประการที่แทงตลอดได้ยาก	ธรรม ๑๐ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น
ธรรม ๑๐ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง	ธรรม ๑๐ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

(ก) **ธรรม ๑๐ ประการที่มีอุปการะมาก** คืออะไร

คือ นาทกรณธรรม¹¹⁸ (ธรรมเครื่องกระทำที่พึง) ๑๐ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในพระปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์ (มารยาท) และโคจร(การเที่ยวไป) มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย แม้การที่ภิกษุเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในพระปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี่เป็นนาทกรณธรรม
๒. เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน แล้วทรงจำไว้ได้คล่องปาก ชื่นใจ แทงตลอดดีด้วยทิฏฐิ แม้การที่ภิกษุเป็นพหูสูต ฯลฯ แทงตลอดดีด้วยทิฏฐิ นี้ก็เป็นนาทกรณธรรม

¹¹⁷ ดูเทียบข้อ ๓๔๔ หน้า ๓๕๘ ในเล่มนี้, อจ.นวก. (ไทย) ๒๓/๓๑/๕๐๑-๕๐๒

¹¹⁸ ดูเทียบข้อ ๓๔๕ หน้า ๓๕๙-๓๖๑ ในเล่มนี้, อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๓๑-๓๓

๓. เป็นผู้ที่มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ที่มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม
๔. เป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องทำให้เป็นผู้ว่าง่าย อดทน รับฟังคำพร่ำสอนโดยเคารพ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องทำให้เป็นผู้ว่าง่าย อดทน รับฟังคำพร่ำสอนโดยเคารพ นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม
๕. เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำทั้งงาน สูงและงานต่ำ ของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญา เป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำทั้งงานสูงและงานต่ำของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม
๖. เป็นผู้ใคร่ธรรม เป็นผู้ฟังและผู้แสดงธรรมอันเป็นที่พอใจ มีความปราโมทย์อย่างยิ่งในพระอภิธรรม ในพระอภิวินัย แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ใคร่ธรรม เป็นผู้ฟังและผู้แสดงธรรมอันเป็นที่พอใจ มีความปราโมทย์อย่างยิ่งในพระอภิธรรม ในพระอภิวินัย นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม
๗. เป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามแต่จะได้อันได้ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามแต่จะได้อันได้ นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม
๘. เป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ นี้ก็เป็น นาถกรณธรรม
๙. เป็นผู้มีสติ คือ ประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำและคำที่พูดมานานได้ แม้การที่ ภิกษุเป็นผู้มีสติ คือ ประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษา ตนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำและคำที่พูดมานานได้ นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม
๑๐. เป็นผู้มึปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้มึปัญญา คือ ประกอบ ด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับ อันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม

นี้ คือธรรม ๑๐ ประการที่มีอุปการะมาก

(ข) **ธรรม ๑๐ ประการที่ควรเจริญ** คืออะไร

คือ กสิณายตนะ¹¹⁹ (บ่อเกิดแห่งธรรมที่มีกสิณเป็นอารมณ์) ๑๐ ได้แก่

¹¹⁹ ดูเทียบข้อ ๓๔๖ หน้า ๓๖๑-๓๖๒ ในเล่มนี้

๑. บุคคลหนึ่งจำปฐวีกสิณ(กสิณคือดิน)ได้ ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ไม่มีสอง ไม่มีประมาณ
๒. บุคคลหนึ่งจำอาโปกสิณ (กสิณคือน้ำ)ได้ ...
๓. บุคคลหนึ่งจำเตโชกสิณ (กสิณคือไฟ)ได้ ...
๔. บุคคลหนึ่งจำวาโยกสิณ (กสิณคือลม)ได้ ...
๕. บุคคลหนึ่งจำนีกสิณ (กสิณคือสีเขียว)ได้ ...
๖. บุคคลหนึ่งจำปีตกสิณ (กสิณคือสีเหลือง)ได้ ...
๗. บุคคลหนึ่งจำโลหิตกสิณ (กสิณคือสีแดง)ได้ ...
๘. บุคคลหนึ่งจำโอทาทกสิณ(กสิณคือสีขาว)ได้ ...
๙. บุคคลหนึ่งจำอากาศกสิณ(กสิณคือความว่าง)ได้ ...
๑๐. บุคคลหนึ่งจำวิญญานกสิณ (กสิณคือวิญญาน)ได้ ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ไม่มีสอง ไม่มีประมาณ

นี่ คือธรรม ๑๐ ประการที่ควรเจริญ

(ค) **ธรรม ๑๐ ประการที่ควรกำหนดรู้** คืออะไร

คือ อายตนะ ๑๐ ได้แก่

๑. จักขวยตนะ (อายตนะคือตา)
๒. รูปายตนะ (อายตนะคือรูป)
๓. โสตายตนะ (อายตนะคือหู)
๔. สัททายตนะ (อายตนะคือเสียง)
๕. ฆานายตนะ (อายตนะคือจมูก)
๖. คันธายตนะ (อายตนะคือกลิ่น)
๗. ชิวหายตนะ (อายตนะคือลิ้น)
๘. รสายตนะ (อายตนะคือรส)
๙. กายายตนะ (อายตนะคือกาย)
๑๐. โผฏฐัพพายตนะ (อายตนะคือโผฏฐัพพะ)

นี่ คือธรรม ๑๐ ประการที่ควรกำหนดรู้

(ข) **ธรรม ๑๐ ประการที่ควรละ** คืออะไร

คือ มิจฉัตตะ¹²⁰(ความเป็นธรรมที่ผิด) ๑๐ ได้แก่

๑. มิจชาทิฏฐิ (เห็นผิด)
๒. มิจชาสังกัปปะ (ดำริผิด)
๓. มิจชาวาจา (เจรจาผิด)
๔. มิจชากัมมันตะ (กระทำผิด)
๕. มิจชาอาชีวะ (เลี้ยงชีพผิด)
๖. มิจชาวายามะ (พยายามผิด)
๗. มิจชาสติ (ระลึกผิด)
๘. มิจชาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นผิด)

¹²⁰ ดูเทียบ อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓๒/๒๘๖

๙. มิจฉาญาณะ (รู้ผิด)
 ๑๐. มิจฉาวิมุตติ (หลุดพ้นผิด)

นี่ คือธรรม ๑๐ ประการที่ควรละ

(ง) **ธรรม ๑๐ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม** คืออะไร

คือ อกุศลกรรมบถ¹²¹(ทางแห่งอกุศลกรรม) ๑๐ ได้แก่

๑. ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์)
๒. อทินนาทาน (การลักทรัพย์)
๓. กามเมสุมิฉาจาร (การประพฤติดีในกาม)
๔. มุสาวาท (การพูดเท็จ)
๕. ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด)
๖. ผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ)
๗. สัมผัสปลลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ)
๘. อภิชฌา (ความเพ่งเล็งอยากได้ของของเขา)
๙. พยาบาท (ความคิดร้าย)
๑๐. มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด)

นี่ คือธรรม ๑๐ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม

(จ) **ธรรม ๑๐ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ** คืออะไร

คือ กุศลกรรมบถ¹²²(ทางแห่งกุศลกรรม) ๑๐ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์)
๒. อทินนาทานา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์)
๓. กามเมสุมิฉาจารา เวรมณี(เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีในกาม)
๔. มุสาวาทา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ)
๕. ปิสุณาย วาจา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด)
๖. ผรุสาย วาจา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ)
๗. สัมผัสปลลาปา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ)
๘. อนภิชฌา (ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา)
๙. อพยาบาท (ความไม่คิดร้าย)
๑๐. สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ)

นี่ คือธรรม ๑๐ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ

(ฉ) **ธรรม ๑๐ ประการที่แทงตลอดได้ยาก** คืออะไร

คือ อริยวาส¹²³ (ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพระอริยะ) ๑๐ ได้แก่

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ละองค์ ๕ ได้

¹²¹ ดูเทียบข้อ ๓๔๗ หน้า ๓๖๒ ในเล่มนี้, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๘/๓๓๗

¹²² ดูเทียบข้อ ๓๔๗ หน้า ๓๖๒-๓๖๓ ในเล่มนี้, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๘/๓๓๗-๓๓๘

¹²³ ดูเทียบข้อ ๓๔๘ หน้า ๓๖๓-๓๖๕ ในเล่มนี้, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๘-๒๐/๓๓๗-๔๐

๒. เป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๖
๓. เป็นผู้ที่มีธรรมเป็นเครื่องรักษาอย่างเอก
๔. เป็นผู้มือปัสเสนธรรม (ธรรมเป็นดุจพนักพิง) ๔ ประการ
๕. เป็นผู้ที่มีปัจเจกสัจจะอันบรรเทาได้
๖. เป็นผู้มีการแสวงหาอันสละได้ดี
๗. เป็นผู้มีความดำริอันไม่ชุนมัว
๘. เป็นผู้ที่มีกายสังขารอันระงับได้
๙. เป็นผู้ที่มีจิตหลุดพ้นได้ดี
๑๐. เป็นผู้ที่มีปัญญาหลุดพ้นได้ดี

ภิกษุเป็นผู้ละองค์ ๕ ได้ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้ละกามฉันทะ(ความพอใจในกาม) ได้ เป็นผู้ละพยาบาท (ความคิดร้าย) ได้ เป็นผู้ละถีนมิทระ(ความหดหู่และเซื่องซึม) ได้ เป็นผู้ละอุทัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) ได้ เป็นผู้ละวิจิจจณา(ความลังเลสงสัย)ได้ ภิกษุเป็นผู้ละองค์ ๕ ได้ เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตาแล้ว เป็นผู้ไม่ตื้ใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ฟังเสียงทางหู ... ดมกลิ่นทางจมูก ... ลิ้มรสทางลิ้น ... ถูกต้อง โภกฐัพพะทางกาย ... รู้แจ้งธรรมารมณทางใจแล้ว เป็นผู้ไม่ตื้ใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุเป็นผู้มีธรรมเป็นเครื่องรักษาอย่างเอก เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้ประกอบด้วยใจที่รักษาด้วยสติ ภิกษุเป็น ผู้มีธรรมเป็นเครื่องรักษาอย่างเอก เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุเป็นผู้มือปัสเสนธรรม ๔ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พิจารณาแล้วเสพออย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วอดกลั้นอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วเว้นอย่างหนึ่ง¹²⁴ พิจารณาแล้วบรรเทาอย่างหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มือปัสเสนธรรม ๔ ประการ เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุเป็นผู้มีปัจเจกสัจจะ¹²⁵อันบรรเทาได้ เป็นอย่างไร

คือ ปัจเจกสัจจะเป็นอันมากของสมณพราหมณ์จำนวนมากที่มีอยู่ทั้งหมด ภิกษุ ในพระธรรมวินัยนี้บรรเทาได้ กำจัดได้ สละได้ คลายได้ ปล่อยวางได้ ละได้ สละคืนได้ ภิกษุเป็นผู้มีปัจเจกสัจจะอันบรรเทาได้ เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุเป็นผู้มีการแสวงหาอันสละได้ดี เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้ละการแสวงหากามได้ ละการแสวงหาภพได้ ระงับการแสวงหาพรหมจรรย์ได้ ภิกษุเป็นผู้มีการแสวงหาอันสละได้ดี เป็นอย่าง นี้แล

ภิกษุเป็นผู้มีความดำริอันไม่ชุนมัว เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้ละความดำรินอกามได้ เป็นผู้ละความดำรินพยาบาท(การคิดร้าย) ได้ เป็นผู้ละความดำรินวิหิงสาได้ ภิกษุเป็นผู้มีความดำริอันไม่ชุนมัว เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุเป็นผู้มีกายสังขารอันระงับได้ เป็นอย่างไร

¹²⁴ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๓๔๘ หน้า ๓๖๔ ในเล่มนี้

¹²⁵ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๓๔๘ หน้า ๓๖๓ ในเล่มนี้

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัส ดับไปก่อนแล้ว จึงบรรลุ จตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ ภิกษุเป็นผู้มีกายสังขารอันระงับได้ เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นได้ดี เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีจิตหลุดพ้นจากราคะ มีจิตหลุดพ้นจาก โทสะ มีจิตหลุดพ้นจากโมหะ ภิกษุเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นได้ดี เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุเป็นผู้มีปัญญาหลุดพ้นได้ดี เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้รู้ชัดว่า “ราคะเราละได้เด็ดขาด ตัถรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดราก ถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไป ไม่ได้” รู้ชัดว่า “โทสะเราละได้เด็ดขาด ฯลฯ เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้” รู้ชัดว่า “โมหะเราละได้เด็ดขาด ตัถรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้” ภิกษุเป็นผู้มีปัญญาหลุดพ้นได้ดี เป็นอย่างนี้แล

นี่ คือธรรม ๑๐ ประการที่แทงตลอดได้ยาก

(ข) **ธรรม ๑๐ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น คืออะไร**

คือ สัจญา¹²⁶ ๑๐ ได้แก่

๑. อสุภสัจญา (ความกำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย)
๒. มรณสัจญา (ความกำหนดหมายความตายที่จะมาถึงเป็นธรรมดา)
๓. อาหาร ปฏิภูณสัจญา (ความกำหนดหมายความเป็นปฏิภูณในอาหาร)
๔. สัพพะโลเก อนภิตสัจญา (ความกำหนดหมายความไม่เพ็ดเพลินในโลกทั้งปวง)
๕. อนิจจสัจญา (ความกำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร)
๖. อนิจเญ ทุกขสัจญา (ความกำหนดหมายความเป็นทุกข์ในความไม่เที่ยงแห่งสังขาร)
๗. ทุกเข อนัตตสัจญา (ความกำหนดหมายความเป็นอนัตตาในความเป็นทุกข์)
๘. ปหานสัจญา (ความกำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิตกและบาปธรรมทั้งหลาย)
๙. วิราคสัจญา (ความกำหนดหมายวิราคะว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)
๑๐. นิโรธสัจญา (ความกำหนดหมายนิโรธว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)

นี่ คือธรรม ๑๐ ประการที่ควรให้เกิดขึ้น

(ฌ) **ธรรม ๑๐ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง คืออะไร**

คือ นิชชรวัตถุ (ธรรมที่ทำให้เสื่อม) ๑๐ ได้แก่

๑. มิจฉาทิฏฐิ (เห็นผิด) ของผู้มีสัมมาทิฏฐิ ย่อมเสื่อมไป คือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกของบุคคลที่เกิดเพราะมิจฉาทิฏฐิ เป็นปัจจัยย่อมเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย
๒. มิจฉาสังกัปปะ (ดำริผิด) ของผู้มีสัมมาสังกัปปะ ย่อมเสื่อมไป คือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกของบุคคลที่เกิดเพราะมิจฉาสังกัปปะเป็นปัจจัยย่อมเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาสังกัปปะเป็นปัจจัย

¹²⁶ ดูเทียบ อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๖/๑๒๔

๓. มิจฉาวาจา (เจรจาผิด) ของผู้มีสัมมาวาจา ย่อมเสื่อมไป คือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกของบุคคลที่เกิดเพราะมิจฉาวาจาเป็นปัจจัยย่อมเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาวาจาเป็นปัจจัย
๔. มิจฉากัมมันตะ (กระทำผิด) ของผู้มีสัมมากัมมันตะ ย่อมเสื่อมไป คือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกของบุคคลที่เกิดเพราะมิจฉากัมมันตะเป็นปัจจัยย่อมเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมากัมมันตะเป็นปัจจัย
๕. มิจฉาอาชีวะ (เลี้ยงชีพผิด) ของผู้มีสัมมาอาชีวะ ย่อมเสื่อมไป คือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกของบุคคลที่เกิดเพราะมิจฉาอาชีวะเป็นปัจจัยย่อมเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาอาชีวะเป็นปัจจัย
๖. มิจฉาวายามะ (พยายามผิด) ของผู้มีสัมมาวายามะ ย่อมเสื่อมไป คือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกของบุคคลที่เกิดเพราะมิจฉาวายามะเป็นปัจจัยย่อมเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาวายามะเป็นปัจจัย
๗. มิจฉาสติ (ระลึกผิด) ของผู้มีสัมมาสติ ย่อมเสื่อมไป คือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกของบุคคลที่เกิดเพราะมิจฉาสติเป็นปัจจัยย่อมเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาสติเป็นปัจจัย
๘. มิจฉาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นผิด) ของผู้มีสัมมาสมาธิ ย่อมเสื่อมไป คือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกของบุคคลที่เกิดเพราะมิจฉาสมาธิ เป็นปัจจัยย่อมเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาสมาธิเป็นปัจจัย
๙. มิจฉาญาณะ (รู้ผิด) ของผู้มีสัมมาญาณะ ย่อมเสื่อมไป คือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกของบุคคลที่เกิดเพราะมิจฉาญาณะ เป็นปัจจัยย่อมเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาญาณะเป็นปัจจัย
๑๐. มิจฉาวิมุตติ (หลุดพ้นผิด) ของผู้มีสัมมาวิมุตติ ย่อมเสื่อมไป คือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกของบุคคลที่เกิดเพราะมิจฉาวิมุตติเป็นปัจจัยย่อมเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย

นี่คือธรรม ๑๐ ประการที่ควรรู้อย่าง

(ญ) **ธรรม ๑๐ ประการที่ควรทำให้แจ้ง** คืออะไร

คือ อเสขธรรม¹²⁷ ๑๐ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ¹²⁸ที่เป็นอเสขะ
๒. สัมมาสังกัปปะที่เป็นอเสขะ
๓. สัมมาวาจาที่เป็นอเสขะ
๔. สัมมากัมมันตะที่เป็นอเสขะ
๕. สัมมาอาชีวะที่เป็นอเสขะ

¹²⁷ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๓๔๘ หน้า ๓๖๕ ในเล่มนี้ และดูเทียบ อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑๑/๒๕๙

¹²⁸ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๓๔๘ หน้า ๓๖๕ ในเล่มนี้

๖. สัมมาวยามะที่เป็นอเสขะ
๗. สัมมาสติที่เป็นอเสขะ
๘. สัมมาสมาธิที่เป็นอเสขะ
๙. สัมมาญาณะ¹²⁹ที่เป็นอเสขะ
๑๐. สัมมาวิมุตติที่เป็นอเสขะ

นี่คือธรรม ๑๐ ประการที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรม ๑๐๐ ประการนี้ เป็นของจริง เป็นของแท้ แน่นนอน ไม่ผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่น ที่พระตถาคตตรัสรู้แล้วโดยชอบ ด้วยประการฉะนี้”

เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้ ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมภษิตของท่านพระสารีบุตรแล้วแล

ทสุตตรสูตรที่ ๑๑ จบ

¹²⁹ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๓๔๘ หน้า ๓๖๖ ในเล่มนี้